

HOOFSTUK VIER

DIE AARD EN FUNKSIONERING VAN DIE NASIONALE WETGEWENDE GESAG

4.1 INLEIDING

Die aspekte van die nasionale wetgewende gesag wat in hierdie hoofstuk bestudeer word, het in die eerste plek met die pertinente vraag te make of 'n een- of 'n tweekamer wetgewer tot stand moet kom. Hierdie aspek was 'n belangrike verskilpunt tussen die partye waaroor ooreenkoms verkry moes word. Afgesien van die beginselvraag of 'n tweede kamer van die parlement daargestel moet word, word aangeleenthede wat hiermee verband hou beskryf en ontleed, naamlik die samestelling van 'n tweede kamer en die bevoegdthede waaroor so 'n instelling teenoor die eerste kamer van die parlement moet beskik. Ten opsigte van die eerste kamer van die parlement word die kiesstelsel bespreek waarvolgens lede van sodanige instelling verkies word. Die onderhandelingsingesteldheid wat elke party ten opsigte van hierdie aspekte toegepas het met die onderhandeling van die 1993-Grondwet, enersyds, en die daarstelling van die 1996-Grondwet, andersyds, word bepaal. Die onderhandelingsingesteldheid word bepaal deurdat partystandpunte met die relevante grondwet vergelyk word. Is 'n party se standpunte nie verwesenlik nie, het so 'n party 'n onderhandelingsresultaat aanvaar wat nie in ooreenstemming met sy standpunte was nie, en is 'n akkomoderende onderhandelingsstyl (wat tot 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra) waarskynlik deur so 'n party openbaar. Is 'n party se standpunte wel in die onderhandelingsresultate verwesenlik, het so 'n party 'n dwingende of kompeterende onderhandelingsstyl gevolg (wat 'n handhawende onderhandelingsingesteldheid bevorder) deurdat nie van standpunte afgewyk is nie.

Aspekte ten opsigte van die skryf en aanneming van 'n nuwe grondwet deur verkose verteenwoordigers van die bevolking in 'n grondwetmakende liggaam, was net ten opsigte van die onderhandelingsproses vir die 1993-Grondwet ter sake. Hierdie aangeleentheid word bestudeer omrede belangrike verskille tussen die partye ten opsigte hiervan voorgekom het.

Daar word in die laaste instansie gepoog om vas te stel of 'n party daarin geslaag het om strategies gewys ten opsigte van die aspekte onder bespreking 'n akkomoderende

onderhandelingsstyl op die kort termyn (ten opsigte van die 1993-Grondwet) te volg, ten einde op die langer termyn (ten opsigte van die 1996-Grondwet) sodanige aspekte vollediger te verwesenlik. Dit word gedoen deurdat standpunte van die partye wat vóór die 1993-onderhandelingsproses gestel is (met ander woorde aanvanklike standpunte), met die resultate van die 1993- en 1996-grondwetskrywende prosesse vergelyk word. Het 'n party daarin geslaag om 'n aanvanklike standpunt in 'n groter mate op die langer termyn te verwesenlik as wat op die kort termyn bewerkstellig is, word bepaal of sodanige aspek met die beginselstandpunt van die party te make het. Is daar 'n verbintenis met so 'n beginselstandpunt, kan aangevoer word dat daardie party met 'n strategiese doel voor oë op die langer termyn waarskynlik daarin geslaag het om sodanige aspek vollediger te verwesenlik.

Standpunte van partye oor bogenoemde aspekte word vervolgens in groter besonderhede ten opsigte van die onderhandeling van die 1993-Grondwet beskryf. Daarna word hierdie standpunte met die relevante bepalings van die 1993-Grondwet in verband gebring, ten einde te bepaal of 'n party se standpunte in die Grondwet weerspieël word, al dan nie.

4.2 PARTYSTANDPUNTE TEN OPSIGTE VAN ASPEKTE VAN DIE WET-GEWENDE GESAG IN DIE 1993-GRONDWET VERVAT

Die ANC, die NP en die IVP het standpunte gestel oor 'n tweede kamer van die parlement, die skryf van 'n nuwe ("finale") grondwet deur verkose verteenwoordigers en 'n kiesstelsel van die eerste kamer van die parlement.

4.2.1 Die tweede kamer van die parlement/senaat

Ter aanvang word die ANC-standpunt oor 'n tweede kamer van die parlement beskryf. Hierdie standpunt het in die volgende ANC-beleidsdokumente voorgekom, naamlik *Constitutional Principles and Structures for a Democratic South Africa* (ANC, 1991:22-23), *ANC Policy Guidelines for a Democratic South Africa* (ANC, 1992(d):6), en *ANC Policy Guide* (ANC, 1993(b):8-9). Hierdie standpunt het op die volgende neergekom:

- dat die parlement uit twee kamers moet bestaan;
- dat die tweede kamer nie so saamgestel moet wees dat dit belangegroepes en etniese of gemeenskapsbelange verteenwoordig nie;

- dat verteenwoordiging aan streke gebied moet word en dat streekontwikkeling bevorder moet word; en
- dat die Senaat die aanvaarding van wetgewing wat deur die Nasionale Vergadering goedgekeur is, kan vertraag of hersien, maar nie die bevoegdheid moet hê om sodanige wetgewing te veto nie.

Alhoewel 'n tweekamerwetgewer deur die ANC in bogenoemde voorstelle vanaf 1991 tot 1993 gesteun is, het die ANC gedurende die Kodesa-onderhandelinge en daarna ondubbelsinnig aangevoer dat 'n enkelkamerliggaam die grondwet moet skryf en goedkeur (ANC 1992(b):5-6). Op so 'n wyse wou die ANC voorkom dat 'n tweede kamer (waarin minderhede volgens oorspronklike NP-voorstelle groter verteenwoordiging as in die eerste kamer geniet) die besluite van die eerste kamer veto of vertraag, veral wat die skryf en aanvaarding van die nuwe grondwet betref. Dit is dan ook, onder andere, in die *Record of Understanding* van September 1992 tussen die ANC en die NP ooreengekom dat 'n enkelkamer grondwetskrywende vergadering tot stand kom (*Record of Understanding*, 26 September 1992).

Dit blyk dat die ANC ten gunste van die totstandkoming van 'n tweekamerwetgewer was, maar dat dit nie wou hê dat 'n streekgebaseerde senaat 'n veto oor die besluite van 'n verkose nasionale vergadering moet kan uitoefen nie, veral dan wat die skryf van die "finale" grondwet betref (Ebrahim, 1998:122). Die *Transition to Democracy Act* wat deel van die voorstelle was wat die ANC op 12 Mei 1993 aan die VPOP voorgelê het, het in hierdie opsig aangetoon dat die parlement gedurende die oorgangsfase as 'n enkele kamer, naamlik die Nasionale Vergadering, hersaamgestel sal word en dat dit as grondwetskrywende liggaam én as wetgewer moes funksioneer (ANC, 1992(f): artikel 30). Die afleiding kan dus gemaak word dat die ANC nie ten gunste daarvan was dat 'n tweekamerwetgewer reeds gedurende die oorgangsfase (wanneer die "finale" grondwet geskryf word) tot stand kom nie.

Bykomende motivering vir bogenoemde afleiding is dat aangedui is dat net 'n demokraties verkose grondwetskrywende liggaam oor die staatsvorm en die finalisering van 'n streekbedeling kan besluit (ANC,1992(b):5-6). Omrede 'n tweekamerwetgewer normaalweg in federaal-tipe state aangetref word, kan die VPOP dus nie oor so 'n instelling besluit nie, omrede die voorkoms van so 'n instelling reeds 'n aanduiding van die staatsvorm verskaf. 'n Verdere aspek wat hier in aanmerking geneem kan word, is dat die ANC voorgestel het dat die Nasionale Vergadering saamgestel moet word uit

verteenwoordigers op nasionale en streeklyste verkies (ANC, 1993(d):4). Sentimente vanaf streekvlak kon dus op so 'n wyse in die nasionale wetgewer neerklink vind, en 'n tweede kamer sou dus nie noodwendig nodig wees om hierdie funksie te vervul nie.

Die ANC het dus, ten spyte van vroeëre voorstelle wat 'n senaat aantoon, nie die totstandkoming van 'n tweekamerwetgewer gedurende die oorgangsfase gesteun nie. 'n Demokraties verkose grondwetskrywende vergadering wat 'n "finale" grondwet sou skryf, moes eers oor dié aangeleentheid besluit. Hierdie afleiding word deur Atkinson (1994:108) gesteun, deurdát aangetoon word dat die ANC ten gunste van 'n enkelkamerwetgewer geargumenteer het. Teen Februarie 1993 egter, na 'n reeks bilaterale gesprekke tussen die ANC en die NP, het die ANC sy posisie verskuif, omrede dit nie die daarstelling van 'n tweekamerwetgewer sou teenstaan nadat 'n "finale" grondwet geskryf is nie.

Aanvanklike voorstelle van die NP het aangetoon dat 'n tweede kamer van die parlement 'n rol kan vervul om minderhede te beskerm. De Klerk¹³ het byvoorbeeld in 'n toespraak aangetoon dat 'n tweede kamer een van die maatreëls kan wees om kulturele diversiteit en minderheidsbeskerming met meerderheidsregering te versoen (De Klerk, 1990(b)). Op 30 Julie 1991 het Viljoen¹⁴ gesê dat spesiale voorsiening vir minderheidsbelangegroepes (bv. geografiese streke, kulturele groepe of politieke minderhede) wat in die tweede kamer verteenwoordig is, gemaak kan word waar hulle dan 'n veto ten opsigte van sensitiewe aangeleenthede kan uitoefen (Viljoen, 1991(b)).

Hierdie idee dat minderheidsbelangegroepes in die senaat verteenwoordig moet word, is vervang met die besef dat dit net polities haalbaar is dat minderhede binne die konteks van partypolitieke verteenwoordiging in so 'n instelling verteenwoordig kan word. In die grondwetlike voorstelle van September 1991 het die NP dan voorgestel dat elke party wat in die verkiesing van 'n streekwetgewer 'n vasgestelde minimum hoeveelheid steun¹⁵ verkry, 'n gelyke aantal van die streek se setels in die tweede kamer van die nasionale parlement moet kry. Hier is dus nie sprake dat 'n bepaalde kulturele belangegroep as sodanig verteenwoordig word nie, maar net politieke partye uit 'n streekkonteks. Streke sowel as politieke partye met noemenswaardige steun in sodanige streke, sou gelyke verteenwoordiging in die senaat verkry (NP, 1991:11-12). Hierdie idee van die

¹³ Mnr. F W de Klerk, voormalige Staatspresident en gewese leier van die NP.

¹⁴ Dr. G van N Viljoen, destydse Minister van Staatkundige Ontwikkeling.

verteenwoordiging van politieke partye in die senaat uit 'n streekkonteks, is ook in voorstelle van die SAR vervat wat ná die ineenstorting van Kodesa bekendgestel is (SAR, 1992(a):5). Met betrekking tot voorstelle aan die VPOP gedurende Mei 1993 het die SAR voorgestel dat streke (afhangende van die persentasie van hul inwonertal van die totale bevolking van Suid-Afrika) van 5 tot 8 senatore uit die geledere van die streekwetgewer volgens die beginsel van proporsionele verteenwoordiging moet aanwys (SAR, 1993(c):artikels 43(1) en 44(1)).

Ten opsigte van die bevoegdhede van die tweede kamer van die parlement dui De Klerk (1998:253) aan dat die ANC tydens Kodesa geweier het om die standpunt van die NP te aanvaar dat die Senaat, wat minderheidsgroepe sou verteenwoordig, dieselfde magte as die Nasionale Vergadering moet hê om die grondwet te beskerm en oor streekregte te waak. Die NP het hierna voorgestel dat wetgewing in die senaat geïnisieer moet kan word, en dat alle wetgewing deur beide kamers goedgekeur moet word. Die grondwet moet ook voorsiening maak vir meganismes vir die oplossing van verskille tussen die twee kamers sowel as vir uitsonderings ten opsigte van spesifieke onderwerpe ten opsigte waarvan die magte van die senaat vermeerder of verminder kan word (byvoorbeeld finansiële wetgewing, wetgewing met betrekking tot onderwys of spesifieke streekaangeleenthede). Grondwetwysigings wat die grense, funksies en bevoegdhede van streke beïnvloed, moet deur 'n meerderheid van die verteenwoordigers van elke kiesstreek wat in elke geval beïnvloed word, goedgekeur word (SAR, 1992(a):5). Met betrekking tot voorstelle aan die VPOP gedurende Mei 1993, het die NP ten opsigte van die senaat voorgestel dat grondwetwysigings wat in die nasionale vergadering deur 'n tweederdemeerderheid aangeneem moet word, ook in die senaat met 'n tweederde meerderheid van al die lede aangeneem moet word indien sodanige wetgewing streke/provinsies raak.

Indien 'n wetsontwerp wat nie grondwetwysigings meebring nie deur een kamer aangeneem maar deur 'n ander verwerp word, word die wetsontwerp na 'n gesamentlike komitee, bestaande uit lede van alle partye wat in die parlement verteenwoordig word, verwys om wysigings aan die wetsontwerp voor te stel. Hierna moet die wetsontwerp na 'n gesamentlike sitting van beide kamers verwys word vir 'n beslissing deur 'n meerderheid van al die lede van die parlement (SAR, 1993(c):artikels 43(1) en 44(1)).

Bogenoemde beteken dat die kamer wat uit die meeste lede bestaan (die eerste kamer) se voorstelle die beste kans het om uiteindelik aangeneem te word. Uit bogenoemde blyk

dit dus dat die NP voorgestel het dat die senaat net "wesentlike" of gelyke wetgewende bevoegdheid met die nasionale vergadering geniet indien dit grondwetwysigings is wat die grense, bevoegdhede en funksies van streke wysig. In die ander gevalle het die senaat wel 'n vertraging/hersieningsfunksie indien met die eerste kamer verskil word, maar 'n voorstel van die senaat kan teoreties in 'n gesamentlike sitting nie uiteindelik die botoon voer nie. Die voorstel is wel gemaak dat wetgewing wat deur die nasionale vergadering en die senaat afsonderlik aanvaar word, en wat die belange van streke raak, nie in werking moet tree voordat die oorgangswetgewers van min of meer twee derdes van die totale aantal streke/provinsies hul instemming tot sodanige wetgewing by wyse van 'n meerderheid in sodanige wetgewer verleen nie (SAR, 1993(c):artikel 44(1)).

Ten opsigte van die NP-standpunte bestaan die vraag of die NP van sy standpunt van 'n tweekamerwetgewer afstand gedoen het in die lig van die ooreenkoms met die ANC in die *Record of Understanding* ten gunste van 'n enkelkamer grondwetskrywende liggaam. Aanvanklik het die NP in Kodesa in so 'n mate op 'n tweekamerwetgewer aangedring dat geargumenteer is dat 'n grondwetskrywende vergadering net aanvaar sal word indien daar vir 'n eerste en 'n tweede kamer van die parlement voorsiening gemaak word (Cachalia, 1992:258). Die NP het daarna op 'n hoë persentasie vir die goedkeuring van die Grondwet aangedring as 'n *quid pro quo* om sy eis te versag dat die tweede kamer van die parlement (die senaat) vetomagte oor die nasionale vergadering moet hê (Ebrahim, 1998:126). Die NP het gevolglik teen die einde van Kodesa voorgestel dat 'n grondwetskrywende vergadering wat net uit een kamer bestaan (waarvan 'n deel van die lede uit streke verkies word), tot stand kom indien dit aanvaar word dat die "finale" grondwet met 'n 75%-meerderheid goedgekeur moet word (Cachalia, 1992:258).

Ebrahim (1998:126) toon aan dat die ANC teen die einde van Kodesa bereid was om ten opsigte van 'n aantal aangeleenthede kompromieë aan te gaan ten einde 'n ooreenkoms te bereik. Een van die kompromieë was dat die wetgewer (wat ook as 'n grondwetskrywende vergadering sou funksioneer) in twee kamers sal vergader, naamlik die nasionale vergadering en die senaat.

Daar word wel geargumenteer dat die NP se instemming tot 'n enkelkamer grondwetskrywende vergadering in die *Record of Understanding* nie beteken het dat die senaat vir die doeleinde van grondwetskrywing nie deel van so 'n enkelkamer kan wees nie. Dit is dan ook die ooreenkoms waartoe uiteindelik in die VPOP-onderhandelinge gekom is, deurdat die 1993-Grondwet bepaal dat die Nasionale Vergadering en die

Senaat vir die doeleindes van die aanneming van die nuwe grondwet gesamentlik vergader en die Grondwetlike Vergadering vorm (1993-Grondwet:artikel 68(1)). Dit was dan die NP se idee dat lede van die Senaat in die Grondwetskrywende Vergadering as deel van 'n enkelkamer grondwetskrywende liggaam 'n rol ten opsigte van die goedkeuring van streekaangeleenthede speel. Indien hierdie voorstel nie aanvaar sou word nie, was die laaste uitweg dat die totstandkoming van 'n nasionale vergadering oorweeg kan word, waarvan 'n gedeelte van die verteenwoordigers uit streke verkies word en sodanige verteenwoordigers 'n rol ten opsigte van die goedkeuring van streekaangeleenthede vervul. Indien streke/provinsies dan tot stand gekom het, kan 'n senaat altyd ná die totstandkoming van die nuwe grondwet daargestel word. Dit kom dus voor asof die NP se stilsweye oor 'n tweede kamer van die parlement ná Kodesa en die Notule van Verstandhouding 'n strategiese eerder as 'n beginselskuif was.

Grondwetlike voorstelle van die IVP wat teen die einde van 1991 bekendgemaak is, het aangetoon dat die parlement uit twee kamers moet bestaan, waarvan die tweede kamer van 108 lede die streke en spesiale belangegroepes (wat verteenwoordiging verdien) moet verteenwoordig. Wette moet deur meerderhede in beide kamers goedgekeur word en die president moet die wette goedkeur voordat dit van krag word (*Beeld*, 11 Desember 1991).

In 'n konsepgrondwetlike voorstel van die IVP gedateer 18 Junie 1993 aan die VPOP, is voorgestel dat die Senaat saamgestel sal wees uit 4 lede vanuit elke lidstaat, op die basis van die kiesafdelingstelsel verkies. Ten opsigte van die wetgewende funksie word bepaal dat wetgewing in enige van die twee kamers van die parlement ingedien kan word. Die vereiste word nie gestel dat finansiële wetgewing slegs in die Nasionale Vergadering ingedien kan word nie. Die bevoegdhede van die Parlement word slegs beskryf sonder om na die bevoegdheid van die een kamer *vis-à-vis* die ander kamer te verwys, wat moontlik 'n aanduiding is dat elke kamer oor gelyke wetgewende bevoegdheid moet beskik (IVP, 1993(g)).

Uit bogenoemde blyk dit ten opsigte van die standpunte van al drie partye dat die ANC nie die totstandkoming van 'n tweekamerwetgewer gedurende die oorgangsproses gesteun het nie. Die NP was wel ten gunste daarvan dat 'n senaat tydens die oorgangsperiode en daarna moet bestaan. Die IVP was ook ten gunste daarvan dat 'n tweekamerwetgewer in 'n nuwe grondwet vergestaltung vind. Die ANC het dus sy standpunt gewysig om die daarstelling van 'n senaat reeds gedurende die oorgangsperiode te aanvaar soos wat die 1993-Grondwet daarvoor voorsiening gemaak het. In hierdie opsig het die ANC dus 'n

akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg, met die NP en die IVP wat meer van 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het.

Deel van die vraag oor hoe fundamenteel die ANC in hierdie verband van standpunt moes verander, het te make met die bevoegdheede waaroor die Senaat sou beskik. In ooreenstemming met vroeëre standpunte van die ANC wat net 'n verdragings- en hersieningsrol aan die Senaat toegeken het, kan aanvaar word dat die ANC geargumenteer het dat 'n tweede kamer van die parlement net oor beperkte bevoegdheede moet beskik, indien so 'n instelling op die aandrang van ander partye in die oorgangsfase tot stand moet kom. Die ANC het byvoorbeeld deurlopend van 1991 af voorgestel dat wetgewing wat deur die eerste kamer goedgekeur is net deur die tweede kamer verdrag en nie geveto moet kan word nie. Die NP en IVP was daarenteen, ten gunste van 'n groter mate van gelyke wetgewende bevoegdheid en inisiatief tussen die twee kamers. Nadat Kodesa opgehou funksioneer het, het die NP in voorstelle aangedui dat die magte van die Senaat vermeerder of verminder kan word ten opsigte van streekaangeleenthede en finansies as voorbeelde. So is byvoorbeeld voorgestel dat 'n grondwetlike wysiging wat die funksies en magte van streekstrukture raak, deur 'n meerderheid van die streekverteenwoordigers van 'n bepaalde streek in die senaat goedgekeur moet word.

Met betrekking tot die bevoegdheede van 'n tweede kamer van die parlement kan uit 'n oorhoofse perspektief tot die gevolgtrekking gekom word dat die relevante bepalings van die 1993-Grondwet nader aan die ANC-vertrekpunt van 'n verdragingsrol vir so 'n instelling is, as wat die Senaat 'n gelyke of 'n veto-bevoegdheid ten opsigte van die eerste kamer besit - soos aanvanklik deur die NP en IVP voorgestel. Die Senaat kan byvoorbeeld net gewone wetsontwerpe verdrag as dit met 'n besluit van die eerste kamer verskil, omrede 'n besluit oor so 'n aangeleentheid in 'n gesamentlike sitting die talrykste kamer (die Nasionale Vergadering) bevoordeel. Die 1993-Grondwet bepaal dat gewone wetsontwerpe wat deur die een kamer aangeneem en deur die ander kamer verwerp word, na 'n veelparty gesamentlike komitee verwys word en dat voorstelle van so 'n komitee aan 'n gesamentlike sitting van die twee kamers voorgelê word, waar dit deur 'n meerderheid van die totale getal lede van beide kamers aangeneem kan word (1993-Grondwet:artikel 59). Die Senaat beskik ook oor min bevoegdheid oor finansiële wetgewing, en konsepwetgewing van hierdie aard kan byvoorbeeld slegs in die Nasionale Vergadering ingedien word. Indien die Senaat wysigings aan so 'n wetsontwerp voorstel, of nie binne 30 dae aanneem nie, word dit na die Nasionale Vergadering vir

heroorweging terugverwys, wat dit dan op sy eie kan aanneem en van krag kan laat word (1993-Grondwet:artikel 60 (1), (7) en (8)).

Die rol van die Senaat ten opsigte van streekaangeleenthede kan wel as 'n tipe vetoreg beskryf word, aangesien 'n meerderheid van die senatore van 'n betrokke provinsie of provinsies in die Senaat in die geval van wysigings aan die grense, bevoegdhede en werksaamhede van provinsies sodanige wysigings moet goedkeur (1993-Grondwet: artikel 61). Met betrekking tot die aanneming van die nuwe grondwetlike teks moet bepalings wat betrekking het op die grense, bevoegdhede en werksaamhede van die provinsies ook deur 'n tweederdemeerderheid van al die lede van die Senaat goedgekeur word, bykomstig daartoe dat die Grondwetlike Vergadering sodanige bepalings met ten minste 'n tweederdemeerderheid moet goedkeur (1993-Grondwet:artikel 73(2)). Indien die standpunte van die ANC en die NP in hierdie verband in ag geneem word, blyk dit dat die ANC wel toegegee het dat die Senaat redelike sterk bevoegdhede ten opsigte van streekaangeleenthede verkry. Hierdie afleiding word deur Ebrahim (1998:169) gestaaf as hy aantoon dat die ANC as deel van die laaste paar aangeleenthede ten opsigte waarvan ooreenkoms tussen die NP en die ANC verkry moes word, ingestem het dat die wysiging van die grense, magte en funksies van provinsies 'n tweederdemeerderheid in die Senaat sou benodig.

Uit bogenoemde kan oorhoofs aangetoon word dat die bevoegdhede van die Senaat nader aan die standpunt van die ANC ten opsigte van 'n verdragingsrol was, en dat dié Party dus in hierdie opsig 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het. Omrede dié Party wel ook ten opsigte van die bevoegdhede van die Senaat ten opsigte van streeksaangeleenthede aan die NP-standpunt toegegee het, kan aangetoon word dat die ANC in hierdie opsig 'n kombinasie van 'n kompeterende en akkommoderende onderhandelingsstyl openbaar het. Die NP-standpunt word in 'n mate deur die onderhandelingsresultaat weerspieël omdat die Senaat oor 'n sterk bevoegdheid ten opsigte van die wysiging van die grense, bevoegdhede en werksaamhede van provinsies beskik het. Die grondwetlike ooreenkoms oor die bevoegdhede van die Senaat was in geheel egter wel nader aan die ANC-standpunt as die mate waartoe dit die NP-standpunt gereflekteer het. Die onderhandelingsstyl van die NP kan dus ook as 'n kombinasie van 'n kompeterende en akkommoderende onderhandelingsstyl aangetoon word, alhoewel dit meer akkommoderend as kompetierend was.

Die partypolitiese samestelling van die Senaat na afloop van die 1994-verkiesing het ook daartoe bygedra dat dié liggaam nie groot bevoegdheid *versus* die eerste kamer beskik het nie. Volgens die teoretiese raamwerk in hoofstuk 2 het 'n tweede kamer, onder andere, 'n hersieningsrol ten opsigte van die eerste kamer. So 'n instelling kan nie 'n hersieningsrol na behore vervul indien die partypolitiese samestelling daarvan met dié van die eerste kamer ooreenstem nie. Indien dieselfde party die meerderheid in beide kamers besit, sal dit teoreties nie in die Senaat 'n standpunt inneem wat 'n besluit van die Nasionale Vergadering teenstaan waar dieselfde party oor die meerderheid beskik nie. Die uitslag van die 1994-verkiesing het in dié verband meegebring dat die partypolitiese samestelling van die twee kamers van die parlement nie wesentlik verskil het nie. Die hersieningsrol kon dus nie na behore verrig word nie, tensy partypolitiese kollegas in die eerste en tweede kamers van mekaar sou verskil, byvoorbeeld deurdat senatore hul provinsie se belange in die Senaat voor partybelange in 'n stemming stel. Die ANC-meerderheid in die Senaat was ook groter (66%) as dié Party se meerderheid in die Nasionale Vergadering (62%) (Departement van Staatskundige Ontwikkeling, 1994:8). Die partypolitiese samestelling van die Senaat het dus in die praktyk daartoe bygedra dat die bevoegdhede van dié liggaam nader aan die ANC-standpunt in dié opsig was.

Ten opsigte van die samestelling van 'n tweede kamer van die parlement het ANC-voorstelle van die begin af deurlopend aangetoon dat belangegroepes en ook gemeenskapsbelange nie verteenwoordiging in so 'n instelling moet verkry nie, maar dat streke wel verteenwoordig moet word. Die ANC was versigtig vir die aanvanklike NP-voorstel dat minderheidsgroepes verteenwoordiging in die tweede kamer kan verkry om 'n veto ten opsigte van die eerste kamer te kan uitoefen. Die NP het aanvanklik in 1990 aangevoer dat kulturele groepes verteenwoordiging in die tweede kamer moet kan verkry, maar namate die proses gevorder het, het die NP aanvaar dat minderhede net binne partypolitiese verband verteenwoordiging en beskerming kan geniet, en is daar tydens Kodesa net melding gemaak van verteenwoordiging op 'n streek- en minderheids politieke party grondslag. Die IVP het ook aanvanklik melding gemaak van verteenwoordiging op streeksgrondslag, sowel as die verteenwoordiging van sekere belangegroepes. 'n Vergelyking van hierdie aanvanklike vertrekpunte moet die onderhandelingsresultaat wys dat die onderhandelingsstyle van die NP en die IVP as akkommoderend beskryf kan word, omrede die Grondwet net vir die verteenwoordiging van streke voorsiening maak. Die ANC se beginstandpunt het met die bepalinge van die onderhandelingsresultaat ooreengekom, naamlik dat net streke in die Senaat

verteenwoordig word, en daarom kan die onderhandelingsstyl van dié Party in hierdie opsig as kompetender bestempel word.

Ten opsigte van die skryf van die Grondwet deur die demokraties verkose verteenwoordigers van die bevolking het die partye die volgende standpunte ingeneem.

4.2.2 Wyse van daarstelling van die nuwe (“finale”) grondwet

Die ANC het op 21 Maart 1992 by Werkgroep 2 van Kodesa voorgestel dat die opstel en aanvaarding van 'n nuwe grondwet net legitiem deur 'n verkose instelling gedoen kan word. Daar is voorgestel dat so 'n grondwetskrywende liggaam op die basis van proporsionele verteenwoordiging verkies moet word, dat 'n lae drempel vir kwalifisering moet geld om kleiner partye verteenwoordiging te bied, en dat grondwetlike besluite met 'n tweederdemeerderheid geneem moet word (Cachalia, 1992:257).

Die SAR/NP het in reaksie op hierdie ANC-voorstelle in Werkgroep 2 van Kodesa aangevoer dat dit slegs die beginsel van 'n verkose grondwetskrywende liggaam sal aanvaar indien dit in terme van 'n interim/oorgangsgrondwet saamgestel sou word (Friedman, 1993:69). So 'n liggaam moet verder uit twee kamers bestaan, waar die eerste kamer op proporsionele grondslag volgens kiesersteun saamgestel is. Die tweede kamer moet op die grondslag van streeks- en minderheids party politieke verteenwoordiging saamgestel wees (Cachalia, 1992:258).

Die IVP het die idee verwerp van 'n Grondwetskrywende Vergadering wat die toekoms van die land moet vorm (IVP, 1993(d):1). Die verwerping van hierdie idee het saamgehang met die IVP se siening dat 'n tweefase oorgangsproses nie gevolg moet word nie. Die sogenaamde eenfase-proses van oorgang moes gevolg word, waarvolgens 'n grondwet wat “finaal” sal wees deur onderhandeling aanvaar word en wat dan deur verkiesings opgevolg word (IVP, 1993(b):2).

Die Bestuurskomitee van Werkgroep 2 van Kodesa het in hierdie verband 'n proses voorgestel wat uit drie fases bestaan het, naamlik:

- die Kodesa-fase,
- die fase van die “Oorgangs/Interim”-grondwet, en

- die fase waartydens die "finale" grondwet deur die grondwetskrywende liggaam opgestel word. Hierdie grondwet moet aan die grondwetlike beginsels van die "Oorgangsgrondwet" voldoen.

Laasgenoemde voorstel is deur die partye in Werkgroep 2 van Kodesa aanvaar (wel nie deur die partye by die tweede plenêre sitting van Kodesa nie), en is daar dus reeds hier in beginsel (of nie-amptelik) ooreengekom dat 'n verkose grondwetskrywende liggaam moet bestaan wat gebonde sal wees aan grondwetlike beginsels waartoe in onderhandelinge ooreengekom word. Ten opsigte van die taak om oor al die grondwetlike beginsels ooreen te kom, asook sekere prosedures met betrekking tot die funksionering van die grondwetskrywende liggaam was daar wel nie 'n ooreenkoms tussen die partye nie.

Ná die ineenstorting van onderhandelinge in Kodesa het die ANC dit in 'n memorandum aan Staatspresident F W de Klerk (gedateer 9 Julie 1992) duidelik gemaak dat die primêre fokus in onderhandelinge op die grondwetskrywende liggaam moet wees, en nie op oorgangsmaatreëls soos 'n oorgangsregering nie. Daar is geargumenteer dat die NP se motiewe in die Kodesa-onderhandelinge verraai is deur die klem op oorgangsmaatreëls as die hooffokus van onderhandelinge waardeur hul vir hulself 'n voortgesette magsposisie wou beding. Daar is aangevoer dat die grondwetskrywende vergadering soewerein moet wees (moet self grondwet kan skryf en aanvaar), en dat dit deur grondwetlike beginsels gebind moet wees waarop by Kodesa ooreengekom is. Die nodige meganismes moet ook bestaan om te verseker dat aan hierdie beginsels voldoen word. So 'n liggaam moet 'n enkelkamer-liggaam wees en nie deur 'n ander liggaam geveto of aan dié se toesig onderworpe wees nie. Die grondwetskrywende proses moet wye aanvaarding van die nuwe grondwet bevorder sonder om die wil van die meerderheid teen te gaan, en daarom moet besluite met 'n tweederdemeerderheid geneem word. Die helfte van die lede van die grondwetskrywende liggaam moet proporsioneel op nasionale partylyste en die ander helfte op streeklyste verkies word. Om streekverskille te akkommodeer, moet daardie gedeeltes van die nuwe grondwet wat vir streekstrukture en hulle magte en funksies voorsiening maak, deur 'n tweederdemeerderheid van die hele vergadering aanvaar, en daarna deur 'n tweederdemeerderheid van die lede wat op streeklyste verkies is, bekragtig word. Om te verseker dat 'n nuwe grondwet so gou moontlik aanvaar word, moet daar 'n dooiepunt-ontlontingsmeganisme wees en die NP-voorstel van 'n tydperk van drie jaar voordat so 'n meganisme in werking tree, is as te lank beskou (ANC, 1992(b):5-6).

In gemelde memorandum is verder beweer dat die NP die werk van die grondwetskrywende liggaam aan die veto van 'n streekverkose senaat ondergeskik wil stel. Verder poog die NP ook om federalisme by wyse van 'n set te verskans deur die vereiste dat die grense, magte, funksies en die vorm van streekregering deur die meerderheid van die verteenwoordigers van elke kiesdistrik in die senaat goedgekeur moet word. Slegs 'n demokraties verkose grondwetskrywende liggaam moet volgens die ANC oor die kwessie van die staatsvorm kan besluit (ANC, 1992(b):7).

Die voorafgaande dui daarop dat die ANC die idee van 'n demokraties verkose instelling wat die "finale" grondwet moet skryf as ononderhandelbaar en as die sentrale fokus van onderhandelinge beskou het. Volgens die ANC het die NP daarenteen in hoofsaak in onderhandelinge gepoog om ten opsigte van oorgangsregering 'n ooreenkoms onderhandel te kry, wat vir hom as minderheidsparty 'n voortgesette magsposisie sou meebring. Die verskil van oorgangsregering *versus* verdere grondwetskrywing was dan ook die hoofrede waarom die Kodesa-onderhandelinge in Junie 1992 misluk het. Die aspekte wat tot die dooie punt in Werkgroep 2 van Kodesa gelei het, het basies almal te make gehad met die grondwetskrywende liggaam en die grondwetskrywende proses.

Die nie-amptelike of tentatiewe ooreenkoms (tentatief of nie-amptelik omrede dit nie deur Kodesa II bekragtig is nie) van die Bestuurskomitee van Kodesa se Werkgroep 2 aangaande 'n grondwetskrywende liggaam, is daarna amptelik in die *Record of Understanding* van 26 September 1992 tussen die ANC en die SAR/NP bevestig. Tydens hierdie ooreenkoms is ooreengekom dat daar 'n behoefte is aan 'n grondwetgewende/grondwetmakende liggaam wat demokraties verkose moet wees en die nuwe grondwet moet skryf en aanvaar. Daar is ook ooreengekom dat so 'n liggaam as 'n enkele kamer sal vergader; dat dit slegs deur ooreengekome grondwetlike beginsels gebind sal wees; dat dit 'n vaste tydskaal en voldoende dooiepunt-ontlontingsmeganismes sal hê; dat dit besluite demokraties volgens sekere ooreengekome meerderhede sal neem; en dat dit verkies sal word binne 'n ooreengekome vooraf bepaalde tydspanne (*Record of Understanding*, September 1992).

Die ooreenkoms van die *Record of Understanding* tussen die ANC en die SAR/NP is ook in die 1993-Grondwet vervat en het die ANC-voorstelle oor 'n grondwetskrywende liggaam in beginsel geakkommodeer. De Klerk (1998:266,271-272) argumenteer dat die konsep van 'n verkose grondwetskrywende vergadering wel deur die NP aanvaar is, maar dat die ooreenkoms verskil het van die instelling wat die ANC oorspronklik in gedagte

gehad het. Die grondwetskrywende vergadering sou byvoorbeeld aan ooreengekome grondwetlike beginsels gebonde wees en die grondwet sou met 'n spesiale meerderheid goedgekeur moes word. Daar kan gevolglik aangetoon word dat die ooreenkoms oor die beginsel van 'n verkose grondwetskrywende vergadering wat die "finale" grondwet skryf, 'n kompromie tussen die ANC- en NP-standpunte verteenwoordig, en daarom het albei partye in dié opsig van 'n kombinasie van 'n akkomoderende en kompeterende onderhandelingsstyl gebruik gemaak. Die onderhandeling van verdere besonderhede van die funksionering van so 'n liggaam sou die onderwerp van onderhandelinge in die VPOP-proses wees.

Die verdere aspekte van grondwetskrywing waarvoor nog ooreenkoms verkry moes word, het te make gehad met die vier aspekte waarvoor die dooie punt in Werkgroep 2 van Kodesa gehandel het, naamlik:

- die tydsperiode waarbinne die finale grondwet goedgekeur moet word;
- persentasies wat moet geld ten opsigte van die aanvaarding van die verskillende artikels van die "finale" grondwet;
- of daar 'n rol vir die Senaat in die aanvaarding van die "finale" grondwet en toekomstige wysigings daarvan moet wees; en
- oor spesiale dooiepunt-oplossingsmeganismes ten opsigte van die skryf van die grondwet (*Report on Codesa Agreements, Addendum C to Agenda for the Meeting of the Negotiating Forum held on 1 & 2 April 1993*).

Die aspek van die Senaat se rol ten opsigte van die goedkeuring van die "finale" grondwet is reeds in die vorige afdeling ten opsigte van die tweede kamer van die parlement hanteer. 'n Aanduiding van elke party se kernstandpunte oor die verdere drie aangeleenthede waarvoor nie ooreenkoms verkry is nie, sluit die volgende in:

Die ANC-standpunte:

- aanvanklik – Dat 'n tweederdemeerderheid vir die goedkeuring van die grondwet vereis is (De Klerk, 1998:253);
- tydens Kodesa - dat 'n "finale" grondwet met 'n 70%-meerderheid, en 'n 75%-meerderheid vir die Handves van Menseregte binne 'n eenkamer grondwet-makende liggaam goedgekeur moet word. Indien so 'n meerderheid nie binne ses

- maande verkry word nie, kan die grondwet in 'n referendum met 'n 50%-meerderheid aanvaar word (Cachalia, 1992:258-259; De Klerk, 1998:255);
- met die aanvang van VPOP-onderhandelinge in 1993 - dat die "finale" grondwet binne nege maande deur 'n grondwetskrywende liggaam met 'n tweederdemeerderheid aanvaar moet word. Indien 'n dooie punt ontstaan, word verkiesings gehou en 'n tweede grondwetskrywende liggaam verkies wat binne ses maande 'n grondwet met 'n tweederdemeerderheid moet aanvaar. Indien die nuwe grondwet steeds nie aanvaar word nie, kan 'n gewone meerderheid in die Nasionale Vergadering die gevolg hê dat 'n 55%-meerderheid in 'n referendum behaal, die grondwet goedkeur. Indien dit ook nie slaag nie, word verkiesings weer gehou en 'n nuwe grondwetskrywende liggaam verkies wat die grondwet dan met 'n gewone meerderheid kan goedkeur (ANC, 1993(d):4-5).

Die NP-standpunte:

- Tydens Kodesa - 'n 75%-meerderheid vir die aanvaarding van 'n nuwe grondwet in die grondwetskrywende liggaam is voorgestel (Cachalia, 1992:258-259; De Klerk, 1998:253);
- net nadat Kodesa opgehou funksioneer het - 'n 70%-meerderheid vir die goedkeuring van die grondwet en 'n 75%-meerderheid vir die goedkeuring van die Handves van Menseregte is geëis, asook 'n tydperk van drie jaar waarbinne dit moet gebeur. So 'n grondwet moet aan algemene grondwetlike beginsels voldoen soos by Kodesa ooreengekom, en die grondwetlike kamer van die appèlafdeling van die Hooggeregshof moet sertifiseer dat dit die geval is (SAR, 1992(a):2);
- gedurende Mei 1993 met die aanvang van die VPOP-onderhandelinge - 'n tweederdemeerderheid van die totale aantal lede van die grondwetskrywende liggaam kan 'n grondwet goedkeur, en indien dit streekregering beïnvloed moet 'n tweederdemeerderheid van die totale aantal lede van die Senaat dit ook goedkeur. In die geval waar hierdie vereiste meerderhede nie verkry word nie, kan (i) 'n komitee van die parlement dit oorweeg en wysigings voorstel; (ii) indien laasgenoemde nie suksesvol is nie, kan die President 'n nuwe konsepteks voorlê en indien die vereiste meerderheid steeds nie verkry word nie, kan dit (iii) na 'n paneel van kundiges verwys word; indien die paneel se wysigings nie goedgekeur word nie, kan (iv) 'n referendum gehou word waar 'n meerderheid van 60% vereis word vir goedkeuring asook 'n meerderheid in die Nasionale Vergadering en in die streekwetgewers; indien laasgenoemde ook nie suksesvol is nie, kan (v) 'n

verkiesing gehou word, waarna die hele proses homself herhaal (SAR, 1993(c):artikel 43).

Omrede die IVP net 'n nuwe grondwet voorsien het wat onderhandel sou word en wat dan "finaal" sou wees, moes die wysiging daarvan ooreenstem met prosedures vir grondwetlike wysiging wat normaalweg aangetref word. Daar moes geen dooiepunt-ontlontingsmeganisme of ander "sagte" wysigingstegnieke wees wat die geloofwaardigheid en historiese status van die nuwe grondwet sal ondermyn nie, en wat die aanvaarding van 'n tweede grondwet deur gewone meerderheidsregering toelaat nie (IVP, 1993(b):2). Omrede die IVP teen die daarstelling van 'n grondwetlike vergadering gekant was, het dié Party nie standpunte gestel ten opsigte van die tydperk waarin die grondwet goedgekeur moet word nie, asook ten opsigte van die meerderheid wat nodig sou wees vir die goedkeuring van die grondwet binne die grondwetskrywende liggaam nie.

Uit bogenoemde beskrywings van die ontwikkeling van standpunte is dit, in die eerste plek, duidelik dat die ANC wou hê dat die nuwe grondwet binne 'n vasgestelde tydskaal geskryf moet word om te voorkom dat minderhede die proses eindeloos vertraag. Dit is dan ook, in die tweede plek, die rede waarom dié Party se voorgestelde prosedure vir dooiepuntoplossing 'n finale stap ingesluit het waar 'n gewone meerderheid die grondwet kan goedkeur. Die NP daarenteen, wou voorkom dat 'n gewone meerderheid die grondwet in die finale instansie goedkeur, en daarom is in die laaste voorstelle die vereiste gestel van 'n 60%-meerderheid in 'n referendum, asook ander bykomende vereistes.

In reaksie op, onder andere, NP-voorstelle oor grondwetlike ontknoping (soos hierbo beskryf) het die ANC volgens Atkinson (1994:101) teen September 1993 sy eis laat vaar dat 'n eenvoudige meerderheid in die grondwetskrywende liggaam in die finale instansie 'n dooie punt moet kan verbreek. Volgens 'n pakket van ses items waarop in die laaste stadium van die VPOP-onderhandelinge bilateraal tussen die SAR/NP en die ANC ooreengekom is, het dit ten opsigte van dooiepunt-ontlonting bepaal dat sodanige prosedure sal kulmineer in die aanvaarding van die grondwet deur 'n 60%-meerderheid (*Bilateral understanding on outstanding constitutional issues between the South African Government and the ANC*, 17 November 1993).

Bogenoemde partystandpunte in vergelyking met die onderhandelingsresultaat soos in die 1993-Grondwet vervat, dui op die volgende gevolgtrekkings aangaande die onderhandelingsstyle wat partye gevolg het:

Ten opsigte van die tydperk waarbinne die grondwet aanvaar moet word, bepaal die 1993-Grondwet dat dit binne twee jaar van die datum van die eerste sitting van die Nasionale Vergadering af aangeneem moet word (1993-Grondwet:artikel 73(1)). Albei partye het in hierdie verband van hul standpunte afstand gedoen (die NP drie jaar en die ANC nege maande) en 'n kompromie aanvaar. Die onderhandelingsstyle van hierdie twee partye in hierdie verband moet dus as beide kompetierend en akkommodierend beskryf word.

Ten opsigte van die vereiste meerderheid waarmee die grondwet goedgekeur moet word, bepaal die Grondwet dat 'n tweederdemeerderheid van al die lede van die Grondwetlike Vergadering nodig is om die Grondwet aanvaar te kry. Bepalings wat betrekking het op die grense, bevoegdhede en werksaamhede van die provinsies moet ook deur 'n tweederdemeerderheid van al die lede van die Senaat goedgekeur word (1993-Grondwet: artikel 73(2)). Die ANC-standpunt word in die Grondwet weerspieël deurdat 'n tweederdemeerderheid die Grondwet moet goedkeur en hierdie ooreengekome meerderheid was ook veel laer as die aanvanklike NP-standpunt van 'n 75%-meerderheid. Bloot op hierdie gegewens geoordeel, kom dit voor asof die ANC in hierdie verband 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het. Daar moet ook in aanmerking geneem word dat die vereiste van die NP, naamlik dat indien streeksbelange geraak word dit ook deur twee derdes van al die lede van die Senaat goedgekeur moet word, in die Grondwet verwesenlik is. Dit moet in ag geneem word dat die ANC van die begin af die standpunt gehuldig het dat die Nasionale Vergadering as 'n enkelkamer grondwetskrywende liggaam die Grondwet moet skryf en goedkeur. Die Senaat as tweede kamer van die parlement se rol in die goedkeuring van bogenoemde aangeleenthede was dus duidelik nie in ooreenstemming met die ANC-standpunt nie. Beide partye het dus ten opsigte van hierdie ooreenkoms 'n aspek in die Grondwet verwesenlik gekry, terwyl hulle ook 'n gedeelte van die standpunt van die ander party moes aanvaar. 'n Kompromie is dus deur beide partye aanvaar en daarom kan hul onderhandelingsstyl in hierdie opsig as 'n kompromiestyl beskryf word.

Ten opsigte van dooiepunt-oplossing bepaal die 1993-Grondwet dat indien 'n grondwetlike teks steeds nie na die tussenkoms van die paneel van grondwetlike kundiges

deur die vereiste meerderheid van twee derdes van al die lede goedgekeur word nie, 'n meerderheid van die lede van die Grondwetlike Vergadering dit kan goedkeur, waarna dit deur die Konstitusionele Hof gesertifiseer moet word en deur die President in 'n referendum aan die kiesers voorgelê word. 'n Meerderheid van 60% in so 'n referendum sal meebring dat die Grondwet goedgekeur word. Indien 'n meerderheid van 60% nie bereik word nie, word die Parlement deur die President ontbind, waarna 'n verkiesing gehou word. Die Grondwetlike Vergadering soos ná so 'n verkiesing saamgestel, moet die nuwe grondwetlike teks binne een jaar met 'n 60%-meerderheid aanneem. Bepalings wat betrekking het op die grense, bevoegdhede en werksaamhede van die provinsies moet ook deur 'n 60%-meerderheid van al die lede van die Senaat goedgekeur word (1993-Grondwet, artikel 73 (3) tot (11)).

Ten opsigte van wanneer 'n dooie punt ten opsigte van die aanvaarding van die Grondwet bestaan, blyk dit dat die ANC sy standpunt laat vaar het dat 'n gewone meerderheid in die finale instansie die Grondwet moet goedkeur. Die ANC het tot die NP-voorstel ingestem dat 'n 60%-meerderheid in 'n referendum en ook daarna binne 'n volgende grondwetskrywende liggaam nodig is om 'n dooie punt op te los. Die ANC het dus 'n akkomoderende onderhandelingsstyl gevolg, met die NP wat 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het. Die IVP het nie dooiepunt-ontlontingsmeganismes gesteun nie, en sou dus 'n akkomoderende onderhandelingsstyl gevolg het indien dié Party die grondwetlike resultaat aanvaar het.

Die standpunte van die partye en die bepalinge van die 1993-Grondwet ten opsigte van 'n kiesstelsel in terme waarvan lede van die eerste kamer van die parlement verkies moet word, word in die volgende afdeling beskryf.

4.2.3 Kiesstelsel vir die verkiesing van lede van die eerste kamer van die parlement

Aanvanklike grondwetlike voorstelle van die IVP wat teen die einde van 1991 bekendgemaak is, het aangedui dat die "laer huis" of Nasionale Vergadering van 409 lede op 'n proporsionele grondslag verkies moet word. Tydens die VPOP-proses (in Junie 1993) het die IVP van die proporsionele verkiesing van kandidate af wegbeweeg deur voor te stel dat die Nasionale Vergadering uit 250 lede moet bestaan wat volgens die kiesafdelingstelsel uit 250 kiesafdelings verkies word (IVP, 1993(g):artikel 68 (c)).

Die NP het aanvanklik in grondwetlike voorstelle van September 1991 voorgestel dat die eerste kamer van die parlement op proporsionele grondslag verkies moet word. Die kiesstelsel kan nietemin so ingerig word dat kiesers die geleentheid kry om hulle voorkeur vir spesifieke kandidate in bepaalde kiesdistrikte uit te spreek sonder dat die vereiste van proporsionaliteit opgeoffer word (NP, 1991:11). Aan die begin van die VPOP-onderhandelinge in 1993 het die NP weer hierdie aanvanklike voorstel bevestig deur aan te toon dat lede van die Nasionale Vergadering volgens proporsionele verteenwoordiging op nasionale partylyste verkies moet word (SAR, 1993(c):artikel 38).

Die ANC se Grondwetkomitee van 1991 het ten opsigte van die kiesstelsel in die Nasionale Vergadering voorgestel dat proporsionele verteenwoordiging volgens 'n nasionale partylys moet geld, maar dat streekverantwoordbaarheid in die kiesstelsel teweeg gebring moet word deur 'n nasionale lys met 'n streeklys te kombineer (ANC, 1991:22-23). Hierdie standpunt is op 12 Mei 1993 bevestig in 'n voorstel aan 'n tegniese komitee van die VPOP dat 200 lede van die Nasionale Vergadering volgens proporsionele verteenwoordiging verkies word uit die nasionale lys van die deelnemende partye, en dat die 200 streeksetels tussen die streke verdeel sal word in verhouding tot die aantal stemme in elke streek uitgebring (ANC, 1993(d):4). Die ANC het dus deurgaans van 1991 af tot met die VPOP-onderhandelinge in Mei 1993, die standpunt ingeneem dat lede van die Nasionale Vergadering op 'n proporsionele grondslag volgens die lysstelsel verkies moet word. Die helfte van die lede moet op 'n nasionale partylys en die ander helfte volgens streeklyste verkies word.

Die 1993-Grondwet bepaal in Bylae 2 dat die 400 setels van die Nasionale Vergadering gevul word deur 200 setels wat uit streeklyste saamgestel word wat deur die partye voorgelê is, en 200 setels uit nasionale lys wat deur die onderskeie partye voorgelê is, of uit streeklyste waar nasionale lys nie voorgelê is nie. Dit blyk dus dat die ANC-standpunt deurgaans die naaste aan hierdie onderhandelingsresultaat was deurdat 'n proporsionele stelsel volgens partylyste op nasionale- en streeklyste deurgaans van 1991 af tot 1993 voorgestel is. Daar kan gevolglik aangetoon word dat die ANC 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het, aangesien die standpunt van dié Party in die Grondwet vervat is. Alhoewel die NP ook 'n proporsionele kiesstelsel verkies het, is die standpunt van dié Party nie so volledig soos dié van die ANC in die Grondwet vervat nie. Die onderhandelingsstyl van dié Party kan dus as beide akkommoderend en kompetierend aangetoon word. Dit is akkommoderend omrede die NP-standpunt nie volledig (soos dié van die ANC) in die Grondwet vervat is nie, en dit is kompetierend omdat 'n tipe proporsionele kiesstelsel wel (ooreenkomstig die NP-standpunt) in die Grondwet geakkommodeer is. Die IVP-standpunt van 'n kiesafdelingstelsel is nie in die onderhandelingsresultaat vervat nie; daarom sou dié Party 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg het, indien dit die grondwetlike resultaat aanvaar het.

Die onderhandelingsstyle wat die partye gevolg het met die onderhandelinge van die tweede kamer van die parlement, die daarstelling van die “finale” grondwet en vir ‘n kiesstelsel ten opsigte van die eerste kamer van die parlement, word vervolgens aangetoon.

4.2.4 Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye ten opsigte van aspekte van die nasionale wetgewende gesag in die 1993-Grondwet vervat

Die onderhandelingsstyle wat die partye ten opsigte van die daarstelling van elkeen van bogemelde aangeleenthede in die 1993-Grondwet gevolg het, word in grafiek 7 beskryf.

Grafiek 7: Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van aspekte van die nasionale wetgewende gesag in die 1993-Grondwet vervat.

Handhawende ingesteldheid	Dwingende/kompeterende styl	Vermydingstyl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samestelling van die Senaat. • Kiesstelsel ten opsigte van eerste kamer van parlement. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bestaan van tweekamer-wetgewer tydens oorgang. • Dooiepunt-ontlontingsmeganisme vir aanneming van grondwet. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bestaan van tweekamer-wetgewer tydens oorgang. 	
	Kompromiestyl	Akkommoderende styl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevoegdhede van die Senaat. • Verkose grondwetskrywende liggaam vir skryf van “finale” grondwet. • Tydperk van goedkeuring van “finale” grondwet. • Persentasie vir goedkeuring van “finale” grondwet. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verkose grondwetskrywende liggaam vir skryf van “finale” grondwet; • Tydperk van goedkeuring van “finale” grondwet; • Persentasie vir goedkeuring van “finale” grondwet; • Kiesstelsel ten opsigte van eerste kamer van die parlement. 	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bestaan van tweekamer-wetgewer tydens die oorgang. • Dooiepunt-ontlontingsmeganisme vir aanneming van grondwet. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevoegdhede van die Senaat. • Samestelling van die Senaat. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevoegdhede van Senaat. • Samestelling van Senaat. • Verkose grondwetskrywende liggaam vir skryf van “finale” grondwet. • Dooiepunt-ontlontingsmeganisme vir aanneming van grondwet. • Kiesstelsel ten opsigte van eerste kamer van parlement.
	Samewerkende ingesteldheid	

Dit blyk dat die aangeleenthede wat in grafiek 7 ter sprake is, in twee hoofaspekte verdeel kan word. In die eerste plek is daar aspekte wat met 'n nasionale wetgewende gesag te make het, naamlik die senaat of tweede kamer van die parlement en die kiesstelsel van die eerste kamer van die parlement. In die tweede plek kan aangeleenthede geïdentifiseer word wat met 'n grondwetskrywende liggaam en die wyse van aanvaarding van die "finale" grondwet te make het.

Met betrekking tot die nasionale wetgewende gesag, wys grafiek 7 dat die ANC tydens die onderhandeling van aspekte van die senaat 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg het ten opsigte van die vraag of 'n tweekamer-wetgewer reeds tydens die oorgang tot stand sou kom. Die NP en die IVP weer, het 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg, omrede hul standpunte in die grondwetlike resultaat weerspieël word. Grafiek 7 toon ook aan dat die ANC met betrekking tot die bevoegdheid van die senaat 'n kompromiestyl gevolg het. Waar die NP in wese ook 'n kompromie met ander partystandpunte in dié opsig aangegaan het, word die onderhandelingsstyl van dié Party wel as akkommoderend aangetoon, aangesien die ooreenkoms oorhoofs beskou wel nader aan die ANC-standpunt van net 'n verdragingsrol vir so 'n instelling was. Die IVP het in hierdie opsig net van 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gebruik gemaak, aangesien die standpunt van dié Party nie in die Grondwet weerspieël is nie. Ten opsigte van die samestelling van die senaat het die ANC van 'n kompeterende onderhandelingsstyl gebruik gemaak, terwyl die NP en die IVP 'n akkommoderende onderhandelingsstyl toegepas het, omrede laasgenoemde twee partye se standpunte nie in die Grondwet geakkommodeer is nie. Ten opsigte van die kiesstelsel van die eerste kamer van die parlement toon grafiek 7 aan dat die ANC 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het omrede die standpunt van dié Party volledig in die Grondwet geakkommodeer is. Die NP het in hierdie opsig van 'n kompromiestyl gebruik gemaak omdat die grondwetlike resultaat gedeeltelik maar nie heeltemal in ooreenstemming met die standpunt van dié Party was nie. Die onderhandelingsstyl van die IVP is in hierdie opsig as akkommoderend aangetoon omdat die standpunt van dié Party nie in die Grondwet geakkommodeer is nie.

Grafiek 7 toon ook aan dat die ANC ten opsigte van die onderhandeling van aspekte van die senaat en die kiesstelsel ten opsigte van twee aspekte van 'n kompeterende onderhandelingsstyl gebruik gemaak het, terwyl 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van een aspek gevolg is. Ten opsigte van een aangeleentheid is 'n kompromiestyl geïdentifiseer wat deur die ANC gevolg is. Omrede 'n kompeterende onderhandelingsstyl tot 'n handhawende onderhandelingsgesteldheid bydra, 'n akkommo-

derende styl 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bevorder, en 'n kompromiestyl tot beide onderhandelingsingesteldhede bydra, kan aangetoon word dat die onderhandelingsingesteldheid van die ANC ten opsigte van hierdie aangeleenthede as effens meer handhawend as samewerkend beskryf kan word. Die grafiek toon ook aan dat die NP ten opsigte van die senaat en die kiesstelsel ten opsigte van een aspek van 'n kompeterende onderhandelingsstyl gebruik gemaak het, terwyl 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van twee aangeleenthede gevolg is. 'n Kompromiestyl is ook ten opsigte van een aspek (die kiesstelsel) toegepas. Die NP het dus 'n onderhandelingsingesteldheid geopenbaar wat as effens meer samewerkend as handhawend getipeer kan word. Die IVP het 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van een aspek gevolg, terwyl 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aspekte toegepas is. Die onderhandelingsingesteldheid van die IVP kan gevolglik as meestal samewerkend beskryf word.

Ten opsigte van die tweede aangeleentheid, naamlik die skryf van die "finale" grondwet, wys grafiek 7 dat die ANC en die NP ten opsigte van die vraag of 'n verkose grondwetskrywende vergadering daargestel moet word, beide van 'n kompromiestyl gebruik gemaak het, aangesien die ooreenkoms 'n kompromie tussen hulle standpunte verteenwoordig. Die IVP het 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg omdat die standpunt van dié Party nie in die Grondwet geakkommodeer is nie. Die grafiek dui aan dat die ANC en die NP ten opsigte van beide die aspekte van die tydperk waarbinne die grondwet geskryf en goedgekeur moet word, en die vereiste meerderheid vir die goedkeuring van die grondwet 'n kompromiestyl gevolg het omdat kompromieë tussen hulle standpunte getref is. Die IVP het nie standpunte ten opsigte van hierdie aspekte gestel nie omrede dié Party gekant was teen die totstandkoming van 'n verkose grondwetskrywende vergadering. Met betrekking tot 'n dooiepunt-ontlontingsmeganisme vir die aanneming van die grondwet het die ANC 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg, terwyl die onderhandelingsstyl van die NP as kompetend geïdentifiseer is. Die onderhandelingsstyl van die IVP is in dié opsig ook as akkommoderend aangetoon omrede dié Party daarteen gekant was dat 'n dooie punt by grondwetskrywing op 'n ander wyse as die gewone wysigingsprosedures vir grondwette hanteer moet word.

Uit hierdie gegewens kan afgelei word dat die ANC ten opsigte van die skryf van die "finale" grondwet ten opsigte van een aspek (dooiepunt-ontlontingsmeganismes vir die aanneming van die grondwet) van 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gebruik

gemaak het, terwyl 'n kompeterende onderhandelingsstyl nie ten opsigte van een aangeleentheid aangewend is nie. 'n Kompromiestyl is wel ten opsigte van drie aspekte toegepas. Omrede 'n akkomoderende styl tot die navolging van 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra, en 'n kompromiestyl tot beide 'n samewerkende en 'n handhawende ingesteldheid bydra, kan die onderhandelingsingesteldheid van die ANC as effens meer samewerkend as handhawend beskryf word. Die NP het ten opsigte van een aangeleentheid (dooiepunt-ontlontingsmeganismes vir die aanneming van die grondwet) 'n akkomoderende onderhandelingsstyl gevolg, terwyl 'n kompromiestyl ten opsigte van die oorblywende drie aspekte van die grondwetskrywende liggaam gevolg is. Die onderhandelingsingesteldheid van die NP kan dus in dié opsig as effens meer handhawend as samewerkend beskryf word. Die IVP het net ten opsigte van twee aspekte van 'n akkomoderende onderhandelingsstyl gebruik gemaak, terwyl die navolging van 'n kompeterende onderhandelingsstyl nie ten opsigte van 'n aspek aangetoon is nie. Die onderhandelingsingesteldheid van die IVP kan dus in hierdie opsig as slegs samewerkend aangetoon word.

Die standpunte van die partye ten opsigte van die nasionale wetgewende gesag (die tweede kamer van die parlement en die kiesstelsel) wat in die "finale" grondwet ingesluit moes wees, word vervolgens beskryf en met daardie Grondwet vergelyk.

4.3 STANDPUNTE TEN OPSIGTE VAN ASPEKTE VAN DIE NASIONALE WETGEWENDE GESAG IN VERGELYKING MET DIE 1996-GRONDWET

Die standpunte van die drie partye ten opsigte van 'n tweede kamer van die parlement, of senaat, en die wyse van verkiesing van lede van die eerste kamer van die parlement word in hierdie afdeling bestudeer. 'n Aangeleentheid soos die skryf van 'n "finale" grondwet en wyses van dooiepunt-oplossing wat met die skryf van die 1993-Grondwet gefigureer het, was nie weer met die skryf van die 1996-Grondwet te sprake nie. Die rede hiervoor is dat die 1996-Grondwet die "finale" grondwet sou wees en dit dus nie nodig sou wees om weer vir 'n grondwetskrywende liggaam voorsiening te maak om 'n nuwe grondwet in geheel te skryf nie.

Partystandpunte oor 'n tweede kamer van die parlement of senaat word vervolgens beskryf.

4.3.1 Die tweede kamer van die parlement/senaat

Ten opsigte van 'n tweede kamer van die parlement het partye oor die vraag verskil of sodanige kamer wel tot stand moes kom, en wat die funksie daarvan of van 'n ander liggaam moes wees. Partye het ook oor die samestelling van so 'n liggaam verskil en oor watter bevoegdhede dit moet beskik.

4.3.1.1 Die totstandkoming van 'n tweede kamer van die parlement

Partye wat aan die grondwetskrywende proses vir die daarstelling van die 1996-Grondwet deelgeneem het, was ontevrede met die Senaat wat ingevolge die 1993-Grondwet tot stand gekom het. Partye was veral ontevrede met die samestelling daarvan, aangesien dit beskou is as 'n duplisering van die Nasionale Vergadering en nie oor die vermoë beskik het om die provinsies effektief te verteenwoordig nie (ANC, 1995(d):1). Omrede die grondwetlike beginsels wat tot die 1993-Grondwet gevoeg is nie 'n tweekamer parlement vereis het nie, is dit aanvanklik volgens Malherbe (1998:81) ernstig deur sommige onderhandelaars oorweeg om met die idee van 'n tweede kamer weg te doen. Alhoewel sommige partye voorstelle ingedien het om die leemtes van die Senaat te verbeter, kon ooreenkoms oor hierdie aspek nie gedurende 1995 bereik word nie. 'n Eerste weergawe van die "finale" grondwet gedateer 12 Oktober 1995 het byvoorbeeld nie 'n verwysing na 'n tweede kamer bevat nie (*Constitutional Assembly Refined Working Draft*, 12 Oktober 1995:43).

Die werkskonsep van die grondwet wat in November 1995 gepubliseer is, het vir twee opsies voorsiening gemaak, naamlik vir 'n raad van provinsies wat aan die wetgewende proses sou deelneem, maar wat nie as 'n tweede kamer van die parlement sou bekend staan nie. Die tweede opsie het voorsiening gemaak vir 'n senaat wat 'n volledige tweede kamer van die parlement sou wees (*Working Draft of the New Constitution*, 22 November 1995:20-24). Die eerste opsie het die ANC-standpunt verteenwoordig, terwyl die tweede opsie die NP-standpunt weerspieël het. Die raad van provinsies moes volgens die ANC nie die rol van 'n tweede kamer van die parlement vervul nie, maar 'n afdeling van die wetgewende gesag wees wat spesifiek met wette handel wat provinsies raak. Dit is dan ook waarom die naamsverandering vanaf senaat na die raad van provinsies voorgestel is (ANC, 1995(d):2). Volgens die ANC moes daar ook geen gesamentlike sittings van die raad van provinsies en die Nasionale Vergadering plaasvind nie, aangesien eersgenoemde nie 'n tweede kamer van die parlement sou wees nie (ANC, 1995(d):4). Die ANC het

ook net in 'n aanvanklike voorstel (gedateer 25 Januarie 1995) aangetoon dat die partye die vraag van 'n tweekamer-wetgewer moet bespreek (ANC, 1995(a):2). Hierteenoor het die IVP in 'n voorstel aan Temakomitee 2 ongekwalifiseerd voorgestel dat die parlement uit twee kamers moet bestaan (IVP, ongedateerd(b):2).

Die 1996-Grondwet bepaal ten opsigte van hierdie vraagstuk dat die Parlement bestaan uit die Nasionale Vergadering en die Nasionale Raad van Provinsies (NRVP) (1996-Grondwet:artikel 42(1)). Alhoewel die NRVP dus nie as 'n tweede kamer in die Grondwet beskryf word nie, vorm dit wel deel van die Parlement.

'n Aspek wat met die vraag saamhang of 'n tweede kamer van die parlement tot stand moes kom, is wat die doel of funksie van so 'n liggaam of 'n ander liggaam moes wees. Die NP het voorsien dat 'n senaat die provinsies in nasionale besluitneming moet verteenwoordig, en dat dit ook 'n geleentheid moet bied vir hersiening gedurende die wetgewende proses in die parlement (NP, 1995(a):1-2). Hierdie hersieningsfunksie het veronderstel dat die senaat 'n volledige tweede kamer van die parlement en in beginsel gelyk aan die nasionale vergadering moes wees (NP, 1995(c):2). Die IVP-voorstel het aangetoon dat die senaat die provinsies moet verteenwoordig, en ook dat die senaat die tweede kamer van die parlement sou vorm (IVP, 1995(a):5). Hierdie rol as tweede kamer veronderstel 'n hersieningsfunksie ten opsigte van alle wetgewing soos wat 'n senaat as 'n tweede kamer van die parlement volgens die teorie verrig.

So 'n liggaam moet volgens die ANC 'n afdeling van die wetgewende gesag wees wat spesifiek met die wette handel wat provinsies raak, en daarom moet dit nie die rol van 'n tweede kamer van die parlement vervul nie (ANC, 1995(d):3-4). Sodanige instelling moet ook bydra tot 'n meer samewerkende ("co-operative") verhouding tussen nasionale en provinsiale regerings (*Minutes, Theme Committee 2, 22 Mei 1995*).

Omrede die NRVP wel deur die Grondwet beskryf word as dat dit deel van die Parlement vorm, kan aangetoon word dat hierdie aspek in groter ooreenstemming met die NP- en IVP-standpunte in hierdie opsig was. Die ANC-standpunt in hierdie verband is dus nie geakkommodeer nie. Die doel van die NRVP word deur die Grondwet beskryf as dat dit die provinsies verteenwoordig om te verseker dat provinsiale belange in die nasionale regeringsfeer in ag geneem word. Dit word hoofsaaklik gedoen deur deelname aan die nasionale wetgewende proses en deur as 'n nasionale forum te dien vir die openbare oorweging van aangeleenthede wat die provinsies raak (1996-Grondwet: artikel 42(4)).

Hierdie beskrywing kom met die ANC-standpunt ooreen, naamlik dat so 'n liggaam net na provinsiale belange moet omsien, en nie die funksies moet verrig wat 'n tweede kamer van die parlement tradisioneel doen nie.

Alhoewel die Grondwet nie ander funksies van die NRVP beskryf soos wat bogenoemde hoof funksie beskryf word nie, moet die NRVP ook ander funksies verrig soos wat 'n tweede kamer van 'n parlement normaalweg doen. In hierdie verband bepaal artikel 75(1) dat wanneer die Nasionale Vergadering 'n gewone wetsontwerp aanneem wat nie provinsies raak nie, sodanige wetsontwerp na die NRVP verwys moet word, en dat die NRVP sodanige wetgewing moet aanneem of verwerp. Die NRVP het dus 'n hersieningsfunksie ten opsigte van alle wetgewing wat deur die Nasionale Vergadering aangeneem word, soos wat tweede kamers volgens die teorie normaalweg verrig. Uit die formulering van bogenoemde hoofdoel van die NRVP sou wel afgelei kan word dat die Grondwet dit nie aanmoedig dat die NRVP veel tyd spandeer aan die debattering en oorweging van aangeleenthede wat nie die provinsies raak nie. Artikel 42(4) beskryf die doel van die NRVP ... *as 'n nasionale forum te dien vir die openbare oorweging van sake wat die provinsies raak*. Aangeleenthede wat dus nie die provinsies raak nie, behoort nie in die openbaar in die NRVP gedebatteer te word nie. Die NRVP kan nietemin wel dien as 'n liggaam wat alle wetgewing hersien (wetsontwerpe wat provinsies raak in besonder en meer deeglik). Hierdie aspek was dan ook in ooreenstemming met die NP- en IVP-standpunte en 'n aspek waarteen die ANC gekant was.

Alhoewel die Grondwet die doel van die NRVP dus aantoon as om provinsiale belange in ag te neem en te bevorder, het dit ook 'n breër funksie (alhoewel in 'n afgeskaalde vorm), naamlik om alle wetgewing te hersien soos wat die NP en die IVP bepleit het. Hierby kan ook in aanmerking geneem word dat die NRVP as deel van die Parlement geag word – 'n aspek waarteen die ANC gekant was. Die ANC-standpunt word dus nie volledig in die Grondwet geakkommodeer nie. Omrede een betrokke party se standpunt nie volledig in die Grondwet vervat is nie, en aspekte van elke party se voorstel wel geakkommodeer is, kom die ooreenkoms op 'n kompromie tussen die partystandpunte neer en word die onderhandelingsstyle van al drie partye as 'n kompromiestyl aangetoon wat tot beide 'n samewerkende en 'n handhawende onderhandelingsingesteldheid bydra.

'n Verdere belangrike aspek ten opsigte van 'n tweede kamer van die parlement/raad van provinsies was die samestelling van sodanige liggaam.

4.3.1.2 Samestelling van die senaat/raad van provinsies

Die NP het voorgestel dat lede van die senaat indirek deur die provinsiale wetgewers verkies moet word, soos ingevolge die 1993-Grondwet die geval was (NP, 1995(a):4). Senatore moes nie deur provinsiale wetgewers teruggeroep kon word nie, omrede hulle 'n onafhanklike rol moes vervul (*Minutes, Theme Committee 2*, 22 Mei 1995). Die IVP was van mening dat senatore deur die provinsiale wetgewers in oorleg met die provinsiale kabinette verkies moet word. Die premiers van die provinsies (en/of hul ministers of afgevaardigdes) moes senaatsverrigtinge kon bywoon (IVP, 1995(a):6).

Die ANC het voorgestel dat provinsiale verteenwoordigers in die raad van provinsies deur die provinsiale wetgewers afgevaardig moet word. 'n Provinsiale verteenwoordiger kan dan te enige tyd deur die party waarvan hy lid is, teruggeroep word. Daar is voorgestel dat ten minste die helfte van die verteenwoordigers van 'n provinsie op 'n voltydse basis aan die raad se aktiwiteite moet deelneem. Die opsie om verteenwoordiging vir die derde vlak van regering in die senaat te bewerkstellig ('n enkele afvaardiging van tussen vier en ses lede) is ook as 'n moontlikheid gemeld (ANC 1995(d):2-3; *Working Draft of the New Constitution*, Opsie 1, 22 November 1995:20).

Nadat 'n groep onderhandelaars wat verteenwoordigend van die partye in die Grondwetlike Vergadering was in Desember 1995 'n toer na Duitsland onderneem het, om die parlementêre en provinsiale stelsels aldaar te ondersoek, het die ANC 'n stel voorstelle gepubliseer wat daarop neergekom het dat die senaat met 'n liggaam vervang word wat baie met die Duitse *Bundesrat* ooreenstem. Deel van hierdie voorstelle was dat die provinsiale uitvoerende gesagte 'n sterk verteenwoordiging in die voorgestelde samestelling van die NRVP moes kry. Hierdie aspek is deur die minderheidspartye teengestaan omrede dit die aantal lede van minderheidspartye wat in die afvaardiging van elke provinsie ingesluit is, sou verminder (Malherbe, 1998:82). Hierdie aspek word te berde gebring om aan te toon dat daar 'n verdere ontwikkeling van partystandpunte was nadat hierdie besoek aan Duitsland plaasgevind het. Die partye se aanvanklike standpunte soos tydens die grondwetskrywende proses gedoen (en wat hierbo beskryf is), dien wel as die onderwerp van vergelyking met die onderhandelingsresultaat.

Die 1996-Grondwet bepaal in artikel 60(2) dat die afvaardiging van 'n provinsie uit vier spesiale en ses vaste afgevaardigdes bestaan. Die spesiale afgevaardigdes bestaan uit die premier, of 'n lid van die wetgewer deur die premier aangewys, en drie ander persone.

Die ses vaste afgevaardigdes word deur die provinsiale wetgewers aangestel. Die spesiale afgevaardigdes kan van tyd tot tyd nuut aangewys word deur die wetgewers met die instemming van die premier en die leiers van die partye op spesiale afgevaardigdes geregtig (1996-Grondwet:artikel 61(4)). Die idee met die spesiale afgevaardigdes is dat hul normaalweg, maar nie noodwendig altyd nie, lede van die provinsiale uitvoerende gesag sal wees. Dit is 'n poging om die direkte betrokkenheid van die provinsies, spesifiek dié van die uitvoerende gesagte, in die werksaamhede van die NRVP te verhoog (Malherbe, 1998:88). Hierdie bepaling is gedeeltelik in ooreenstemming met die aanvanklike ANC-standpunt dat 'n provinsiale afvaardiging uit voltydse en deeltydse lede moet bestaan, van wie die deeltydse lede teruggeroep kan word. Die idee soos in die IVP-voorstel vervat, naamlik dat die afvaardigings ook in oorleg met die provinsiale kabinette aangewys moet word, is deels verwesenlik deurdat die premier tot die samestelling van die spesiale afgevaardigdes moet instem. Daar kan gevolglik gearchiverend word dat die ooreenkoms aspekte van die standpunte van beide die ANC en die IVP akkommodeer.

Die Grondwet bepaal ook dat tien deeltydse verteenwoordigers wat deur die georganiseerde plaaslike regering afgevaardig is, wanneer nodig aan die verrigtinge van die NRVP mag deelneem, maar dat sodanige afvaardiging nie mag stem nie (1996-Grondwet:artikel 67). Hierdie bepaling is ook in ooreenstemming met die ANC-standpunt wat dié idee in sy voorstel gemeld het.

Die aanvanklike partystandpunte vergeleke met die onderhandelingsresultaat, toon dat die ANC-standpunt in 'n groter mate as die standpunte van die NP en die IVP in die Grondwet vervat is. Alhoewel die aanvanklike ANC-standpunt ontwikkel het na afloop van die besoek aan Duitsland, kan aangetoon word dat bepaalde idees of aspekte van die aanvanklike ANC-standpunt wel in die Grondwet voorkom. Op grond hiervan kan dus aangetoon word dat die ANC 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het. Omrede aspekte van die IVP-voorstel ook in die ooreenkoms weerspieël word (alhoewel die ANC-standpunt in 'n groter mate in die Grondwet geakkommodeer is), en ander aspekte van die IVP-standpunt nie geakkommodeer is nie, kan die onderhandelingsstyl van die IVP as 'n kompromiestyl aangetoon word. Die onderhandelingsstyl van die NP kan as akkommoderend aangetoon word omdat die aanvanklike standpunte van dié Party nie in dieselfde mate as die standpunte van die ander twee partye in die Grondwet geakkommodeer is nie.

‘n Belangrike aspek wat deur die partye behandel moes word, was die bevoegdhede waaroor die raad van provinsies/senaat moes beskik.

4.3.1.3 Die bevoegdhede van die senaat/raad van provinsies

Vier aspekte is ter sprake, naamlik bevoegdhede ten opsigte van (i) gewone wetsontwerpe wat met provinsiale aangeleenthede te make het, (ii) gewone wetsontwerpe wat te make het met aangeleenthede wat nie provinsies raak nie, (iii) geldwetsontwerpe en, (iv) wetsontwerpe wat die grondwet wysig.

Gewone wetsontwerpe met provinsiale aangeleenthede te make

Die NP was van mening dat wetsontwerpe wat met provinsiale aangeleenthede handel, eers in die senaat ter tafel gelê moet word (NP, 1995(a):7). Wetsontwerpe wat die grense van provinsies, of die uitoefening van die magte en funksies van provinsies raak, moet ook deur beide kamers van die parlement aangeneem word. Indien so ‘n wetsontwerp nie ‘n grondwetwysiging is nie, moet dit ook goedgekeur word deur ‘n meerderheid van die senatore van die provinsie of provinsies betrokke (*Working Draft of the New Constitution*, Opsie 2, 22 November 1995:22).

Die ANC het voorgestel dat die raad van provinsies die reg moet hê om wetgewing te kan veto wat met provinsiale aangeleenthede te make het. Alternatiewelik kan dit sodanige wetgewing vertraag tesame met die reg van die nasionale vergadering om ‘n besluit van die raad van provinsies slegs met 'n verhoogde meerderheid te oorheers. Die raad van provinsies sal ook wetgewing wat met die provinsies te make het, kan inisier (ANC 1995(d):3).

Die IVP het aangedui dat wetgewing wat die magte, funksies en grense van provinsies raak, net in die senaat ingedien kan word. Wetgewing wat een of meer provinsies beïnvloed, moet ook deur die senatore van die betrokke provinsie/s goedgekeur word. Daar is ook aangedui dat die senaat nie oor minder wetgewende bevoegdheid as die nasionale vergadering moet beskik nie (IVP, ongedateerd (b):2).

Die 1996-Grondwet bepaal ten opsigte van wetsontwerpe met provinsiale aangeleenthede te make, dat ‘n wetsontwerp wat deur die Nasionale Vergadering aanvaar, maar deur die NRVP verwerp word, na die Bemiddelingskomitee verwys word. Die Bemiddelingskomitee word saamgestel uit 9 lede van elke kamer van die parlement en neem besluite

met die steun van 5 lede van elke kamer (1996-Grondwet:artikel 78). Indien die Bemiddelingskomitee nie binne 30 dae oor 'n wetsontwerp kan ooreenkom nie, verval die wetsontwerp, tensy die Nasionale Vergadering die wetsontwerp weer met 'n tweederdemeerderheid aanneem. Indien die Bemiddelingskomitee die wetsontwerp aanbeveel soos dit deur die Nasionale Vergadering aangeneem is, word die wetsontwerp na die NRVP verwys, en indien laasgenoemde die wetsontwerp hierdie keer steun, word dit aanvaar. Indien die NRVP die wetsontwerp verwerp verval die wetsontwerp, tensy die Nasionale Vergadering dit 'n tweede keer met 'n tweederdemeerderheid aanneem. Indien die Bemiddelingskomitee die wetsontwerp aanbeveel soos deur die NRVP aanvaar, of dit beveel 'n nuwe wetsontwerp aan verval die wetsontwerp, tensy die Nasionale Vergadering dit aanvaar. Die Nasionale Vergadering kan die wetsontwerp wat dit oorspronklik goedgekeur het, met 'n tweederdemeerderheid aanvaar. Die gevolgtrekking waartoe gekom kan word is dat ten opsigte van verskille oor wetsontwerpe wat provinsies raak, die wil van die Nasionale Vergadering met 'n tweederdemeerderheid bo die wil van die NRVP kan standhou.

'n Vergelyking van bogenoemde partystandpunte met die onderhandelingsresultaat, dui daarop dat die NP nie voorgestel het dat die senaat 'n vetobevoegdheid moet hê nie, maar wel dat sodanige wetsontwerpe eers in die senaat ingedien word en dat dit na goedkeuring ook deur 'n meerderheid van die senatore van 'n betrokke provinsie goedgekeur moet word. Die IVP-standpunt het 'n groter bevoegdheid vir die senaat veronderstel, deurdat 'n gelyke wetgewende bevoegdheid tussen die twee kamers moet bestaan, met ander woorde dat die een kamer nie die besluit van die ander kamer met 'n vergrote meerderheid kan oorheers nie. Boonop moes 'n meerderheid van die senatore van 'n provinsies/s wat deur 'n besluit geraak word, sodanige besluit steun. Die feit dat die Nasionale Vergadering uiteindelik 'n besluit van die NRVP met 'n tweederdemeerderheid, na tussenkoms van die Bemiddelingskomitee, kan oorheers, dui daarop dat die ANC-standpunt in 'n groter mate as dié van die NP en die IVP in die Grondwet vervat is. Bykomende motivering vir hierdie afleiding is dat die vereiste van die NP en die IVP dat 'n meerderheid van die senatore van 'n provinsie/s wat geraak word 'n besluit moet steun, ook nie verwesenlik is nie.

'n Tweede tipe wetsontwerp waarmee die Nasionale Vergadering en die NRVP te make het, is wetsontwerpe wat nie provinsiale aangeleenthede raak nie.

Gewone wetsontwerpe wat nie provinsiale aangeleenthede raak nie

Die NP het ten opsigte van gewone wetsontwerpe wat nie provinsies raak nie voorgestel dat 'n verskil tussen die twee kamers van die parlement na 'n gesamentlike komitee verwys word wat voorstelle moet doen wat aan die kamers wat afsonderlik vergader, voorgelê moet word. Indien ooreenkoms steeds nie bereik kan word nie, kan 'n gesamentlike sitting gehou word, soos die 1993-Grondwet bepaal het. Tydens so 'n sitting moet 'n konsepwet deur 'n meerderheid van die totale getal lede van beide kamers goedgekeur word (NP, 1995(a):5-6).

Die IVP het voorgestel dat die senaat oor net soveel wetgewende bevoegdheid as die nasionale vergadering moet beskik. Verskille tussen die twee kamers oor wetgewing moet versoen word deur 'n gesamentlike staande komitee waarin die senaat en die nasionale vergadering 'n gelyke aantal verteenwoordigers het. Die wetlike teks wat so goedgekeur word, moet deur beide kamers afsonderlik goedgekeur word. Indien een van die kamers dit nie goedkeur nie, word die wetgewing nie aanvaar nie (IVP, 1995(a):5-6). Die ANC-voorstel het behels dat die raad van provinsies net "kommentaar kan lewer" op gewone wetsontwerpe wat met die bevoegdhede van die nasionale regering te make het (ANC, 1995(d):3).

Die 1996-Grondwet bepaal ten opsigte van gewone wetsontwerpe wat nie die provinsies raak nie dat die NRVP 'n wetsontwerp wat deur die Nasionale Vergadering aangeneem is, moet aanneem of verwerp (1996-Grondwet:artikel 75(1)(a)). Die Nasionale Vergadering moet 'n wetsontwerp wat met wysigings deur die NRVP aangeneem is met of sonder wysigings aanneem, of besluit om nie met die wetsontwerp voort te gaan nie (1996-Grondwet:artikel 75(1)(c)). 'n Wetsontwerp wat hiervolgens deur die Nasionale Vergadering aangeneem is, moet aan die President vir bekragtiging voorgelê word (1996-Grondwet:artikel 75(1)(d)). Wanneer die NRVP oor 'n aangeleentheid stem wat nie die provinsies raak nie, het elke afgevaardigde in 'n provinsiale afvaardiging een stem en word die vraag beslis met 'n meerderheid van die stemme uitgebring (1996-Grondwet:artikel 75(2)). Uit hierdie bepalings kan afgelei word dat die Grondwet wel 'n hersieningsfunksie aan die NRVP gee om wetsontwerpe wat nie die provinsies raak nie te oorweeg, en met wysigings goed te keur of te verwerp. Die Nasionale Vergadering kan daarna wel die wetsontwerp met wysigings met 'n gewone meerderheid goedkeur, of die oorspronklike wetsontwerp weer met 'n gewone meerderheid goedkeur, waarna dit na die President vir bekragtiging gestuur word. Ten opsigte van hierdie tipe wetsontwerpe kan die Nasionale Vergadering se wil dus redelik maklik (met 'n gewone meerderheid) bo die wil van die NRVP standhou.

Die NRVP beskik nietemin wel oor die bevoegdheid om wetsontwerpe wat nie die provinsies raak nie met wysigings aan te neem, of te verwerp, wat die Nasionale Vergadering dwing om sodanige wetgewing weer te oorweeg. In effek het die NRVP dus 'n hersieningsfunksie en kan dit die Nasionale Vergadering dwing om wetgewing wat reeds deur die eerste kamer aangeneem is, te oorweeg. Die teorie in hoofstuk twee toon aan dat die hersieningsfunksie die voordeel het dat die eerste kamer van die parlement nie oor ongekontroleerde mag beskik nie. Al beskik die tweede kamer nie oor dieselfde bevoegdheid as die eerste kamer nie, is die waarde van die hersieningsfunksie dat die eerste kamer gedwing word om 'n aangeleentheid te heroorweeg, wat die gevolg kan hê dat die aandag van die publiek op so 'n aangeleentheid gevestig word.

Ten opsigte van hierdie tipe wetsontwerpe blyk dit dat die grondwetlike ooreenkoms verder strek as die ANC-standpunt dat die NRVP net kommentaar moet kan lewer op wetsontwerpe wat nie die provinsies raak nie. Daar word gevolglik gearchiveraar dat die bevoegdheid van die NRVP in hierdie verband in groter ooreenstemming met die NP- en IVP-standpunte is as wat dit die standpunt van die ANC weerspieël.

'n Derde tipe wetsontwerp wat die Nasionale Vergadering en die NRVP moet oorweeg, is wetsontwerpe wat met finansiële aangeleenthede te make het.

Geldwetsontwerpe

Ten opsigte van geldwetsontwerpe het die NP voorgestel dat dieselfde prosedure as vir gewone wetsontwerpe moet geld, en dat die bepalings van die 1993-Grondwet nie weer van toepassing moet wees nie. In terme van hierdie bepalings kon geldwetsontwerpe deur die Senaat vertraag maar nie geveto word nie. Ten opsigte van finansiële wetgewing wat 'n invloed op provinsies kan uitoefen, moet die reël geld dat geen wet aangeneem kan word tensy beide huise dit afsonderlik goedkeur nie (NP, 1995(a):7). Die ANC het voorgestel dat die raad van provinsies insette ten opsigte van geldwetsontwerpe moet kan lewer, maar dat sodanige wetsontwerpe nie deur die raad van provinsies geveto moet kan word nie (ANC, 1995(d):4). Die algemene IVP-standpunt was dat die senaat nie oor minder wetgewende bevoegdheid as die nasionale vergadering moet beskik nie. Dit word aanvaar dat hierdie standpunt ook ten opsigte van geldwetsontwerpe gegeld het (IVP, ongedateerd(b):2).

Die Grondwet bepaal in artikel 77(2) dat alle geldwetsontwerpe ooreenkomstig die prosedure oorweeg moet word wat deur artikel 75 voorgeskryf word. Dit beteken dat die

NRVP wel 'n geldwetsontwerp wat deur die Nasionale Vergadering aangeneem is, kan oorweeg en goedkeur of verwerp. Die Nasionale Vergadering kan daarna sodanige wet wat deur die NRVP gewysig of verwerp is, met 'n gewone meerderheid na sy goeëdunke aanneem, waarna dit na die President vir bekragtiging gestuur word. Artikel 73(3) bepaal ook dat 'n geldwetsontwerp nie by die NRVP ingedien kan word nie (1996-Grondwet:artikel 73(3)). Hierdie grondwetlike bepalings kom in effek daarop neer dat die NRVP wel 'n geldwetsontwerp wat deur die Nasionale Vergadering aangeneem is kan oorweeg en verwerp, maar dat die Nasionale Vergadering so 'n wetsontwerp weer kan aanvaar en dat sodanige weergawe dan van krag word. Dit beteken dus dat die NRVP ten opsigte van geldwetsontwerpe net 'n verdragingsfunksie het, en nie sodanige wetsontwerpe kan veto nie.

Die partystandpunte vergeleke met die grondwetlike ooreenkoms dui daarop dat die Grondwet in hierdie opsig in groter ooreenstemming met die ANC-standpunt is, naamlik dat die NRVP nie 'n veto ten opsigte van geldwetsontwerpe moet kan uitoefen nie, en ook dat sodanige wetsontwerpe nie in die NRVP ingedien moet kan word nie.

'n Vierde tipe wetsontwerp waarmee die Nasionale Vergadering en die NRVP moet handel, het met wysigings aan die Grondwet te make.

Grondwetlike wysigings

Die NP het voorgestel dat die bepaling in die 1993-Grondwet behou moet word ingevolge waarvan wysigings deur 'n tweederdemeerderheid in 'n gesamentlike sitting van die twee kamers van die parlement goedgekeur moet word. Wysigings daarenteen wat die wetgewende en uitvoerende bevoegdhede van provinsies beïnvloed, moet goedgekeur word deur 'n tweederdemeerderheid in beide kamers wat afsonderlik vergader. Wysigings wat 'n spesifieke provinsie of provinsies beïnvloed, moet met die instemming van die toepaslike provinsiale wetgewer goedgekeur word (NP, 1995(a):7).

Die ANC het hom met die publisering van die eerste werkskonsep van die grondwet (22 November 1995) nog nie duidelik oor die rol van die raad van provinsies ten opsigte van grondwetwysigings uitgespreek nie. In artikel 53 van hierdie Werkskonsep is wel voorgestel dat 'n tweederdemeerderheid van die lede van die parlement 'n grondwetwysiging moet goedkeur (*Working Draft of the New Constitution*, 22 November 1995:artikel 53). Omrede die ANC in hierdie stadium van mening was dat die raad van provinsies nie deel van die parlement moes wees nie, kan die afleiding gemaak word dat

die ANC in hierdie stadium van mening was dat die raad van provinsies nie 'n rol ten opsigte van grondwetwysigings moet vervul nie.

Omrede die IVP-standpunt was dat die senaat nie minder wetgewende bevoegdheid as die nasionale vergadering moet besit nie (IVP, ongedateerd(b):2), kan aanvaar word dat die senaat volgens dié Party ook ten opsigte van grondwetwysigings 'n gelyke wetgewende bevoegdheid met die nasionale vergadering moes besit.

Die 1996-Grondwet bepaal dat die NRVP 'n rol ten opsigte van grondwetwysigings vervul ten opsigte van artikel 1 (wat die onderliggende waardes van die Grondwet uiteensit), wysigings aan hoofstuk twee wat die Handves van Menseregte bevat, en wysigings wat die NRVP beïnvloed, of enige wysiging aan provinsiale grense, bevoegdhede, funksies of instellings. Ten opsigte van hierdie aangeleenthede moet ses van die nege provinsies in die NRVP sodanige wysigings steun (1996-Grondwet:artikel 74(1), (2) & (3)). Enige ander wysigings aan die Grondwet hoef slegs deur die Nasionale Vergadering met 'n tweederdemeerderheid gesteun te word (1996-Grondwet:artikel 74(3)(a)). Artikel 74(8) bepaal verder dat indien 'n wetsontwerp betrekking het op 'n aangeleentheid wat die NRVP raak, provinsiale grense, bevoegdhede en instellings verander, of slegs 'n bepaalde provinsie of provinsies raak, dit nie aangeneem mag word tensy dit deur die wetgewer of wetgewers van die betrokke provinsie of provinsies goedgekeur word nie (1996-Grondwet:artikel 74(8)).

Word die partystandpunte met die bepalings van die Grondwet vergelyk, wys dit dat die volledige standpunt van een party nie in 'n groter mate as die standpunte van die ander partye in die Grondwet weerspieël word nie. Die NRVP het wel 'n sterk rol om grondwetwysigings ten opsigte van artikel 1, die handves van regte en aangeleenthede wat provinsies raak goed te keur, wat min of meer met die NP- en IVP-standpunte in hierdie verband ooreenkom. Die NRVP het wel nie 'n rol te vervul ten opsigte van ander tipe grondwetwysigings nie, wat weer meer in ooreenstemming met die ANC-standpunt is. Omrede dit voorkom asof 'n kompromie tussen die partystandpunte getref is deurdat elke party iets van sy standpunt in die ooreenkoms verwesenlik gekry het, word die onderhandelingsstyl van al drie partye in hierdie opsig as 'n kompromiestyl aangetoon.

Afgesien van wetgewende bevoegdhede, was sekere partye ook van mening dat die senaat/raad van provinsies oor ander bykomende bevoegdhede moet beskik.

Ander bevoegdhe van die senaat/raad van provinsies

Die NP was van oordeel dat die senaat se rol ten opsigte van die gee van toestemming tot, of die maak van aanbevelings ten opsigte van, die aanstelling van sekere top uitvoerende en geregtelike aanstellings uitgebrei moet word (NP, 1995(a):7). Die IVP het ook voorgestel dat die senaat 'n spesiale rol moet hê om oor sekere uitvoerende funksies toesig te hou, soos buitelandse sake en nasionale verdediging ten opsigte waarvan die provinsies geen bevoegdheid beskik nie (IVP, 1995(b):18). Die ANC was nie ten gunste daarvan dat die raad van provinsies enige sodanige funksies verrig wat normaalweg deur 'n tweede kamer van die parlement verrig word nie (*Working Draft of the New Constitution*, Opsie 1, 22 November 1998:20-22).

Die 1996-Grondwet bepaal nie dat die NRVP aan die verkiesing van die president of enige ander funksionaris deelneem nie, behalwe ten opsigte van regters. Die NRVP moet in hierdie verband wel vier vaste afgevaardigdes aanwys om deel te vorm van die Regterlike Dienskommissie wat by die aanstelling van regters betrokke is (artikel 178(1)(i)). Die NRVP het ook 'n beperkte rol ten opsigte van parlementêre kontrole oor die uitvoerende gesag. In hierdie verband is kabinetslede aan die Parlement verantwoordelik en moet hulle die Parlement van volledige en gereelde verslae aangaande hul werksaamhede voorsien (1996-Grondwet:artikel 92(2) & (3)). Waar die NRVP deel van die Parlement vorm, moet sodanige verslae dus ook aan dié liggaam voorsien word. Kabinetslede kan ook aan die werksaamhede van die NRVP deelneem. Alhoewel hierdie maatreëls volgens Malherbe (1998:92) daarop kan dui dat die NRVP by die beheer van die uitvoerende gesag betrokke is, kan net die Nasionale Vergadering 'n mosie van wantroue in die uitvoerende gesag aanneem. Slegs die Nasionale Vergadering kan ook die president uit sy amp onthef (artikel 89), en dieselfde doen met 'n regter, die openbare beskermer, die ouditeur-generaal of 'n lid van 'n kommissie wat deur die grondwet tot stand gebring is (artikels 177 en 194).

Bogenoemde standpunte van die NP en die IVP ten opsigte van die tweede kamer wat sekere aanstellings van belangrike persone moet kan doen, is dus nié in die Grondwet geakkommodeer nie. Hierteenoor is die ANC-standpunt van die raad van provinsies wat nie 'n rol in hierdie opsig moet vervul nie, wel in die Grondwet weerspieël.

Die volgende standpunte is deur die partye gestel ten opsigte van die wyse van verkiesing van die lede van die eerste kamer van die parlement.

4.3.2 Verkiesing van die lede van die eerste kamer van die parlement

Omrede die "finale" grondwet volgens artikel 71 van die 1993-Grondwet moet voldoen aan die Grondwetlike Beginsels wat in Bylae 4 van die Grondwet vervat is (1996-Grondwet: artikel 71(1)(a)), is dit belangrik om van die volgende kennis te neem: Grondwetlike Beginsel VIII van die 1993-Grondwet bepaal ten opsigte van 'n toekomstige kiesstelsel dat, *Daar moet 'n verteenwoordigende regering wees wat ... in die algemeen proporsionele verteenwoordiging omvat*. Hierdie bepaling moet in gedagte gehou word wanneer die partyvoorstelle wat vervolgens beskryf gaan word, met die grondwetlike resultaat vergelyk word.

Die ANC het ten opsigte van die kiesstelsel in 'n voorlopige voorlegging aangedui dat beide proporsionele en/of kiesafdeling gebaseerde verteenwoordiging oorweeg moet word (ANC, 1995(f)). In hierdie opsig kan aangetoon word dat kiesafdelingverteenvoording op sy eie wel as strydig met Grondwetlike Beginsel VIII beskou kan word. Die Nasionale Uitvoerende Komitee (NUK) van die ANC het wel aan die begin van September 1995 besluit dat proporsionele en kiesafdelingverteenvoording in die kiesstelsel gekombineer moet word (*Business Day*, 4 September 1994).

Die NP het die behoud van die stelsel van proporsionele verteenwoordiging volgens die lysstelsel gesteun. As addisionele meganisme om die tekortkoming van hierdie stelsel dat verkose lede nie 'n noue verbintenis met die kiesers het nie uit te skakel, word voorgestel dat partye verkose lede formeel moet aanwys om bepaalde landdrosdistrikte te verteenwoordig. Dit kan wees dat 'n spesifieke landdrosdistrik deur meer as een verteenwoordiger verteenwoordig word en dat veellid-kiesafdelings dus so tot stand gebring word. In die kiesafdelingstelsel gebeur dit in praktyk dat die persoon wat verkies word, net die meerderheid verteenwoordig wat hom/haar verkies het en nie die lede van die ander partye nie. Volgens die NP-voorstel kan 'n party gevolglik 'n lid aanwys om na sy eie ondersteuners in 'n spesifieke distrik om te sien (NP, 1995(a):2-5).

Die IVP het met betrekking tot die kiesstelsel voorgestel dat 'n suiwer proporsionele stelsel op 'n nasionale en provinsiale grondslag op 'n 50/50-basis moet geld om die mate van verteenwoordiging vas te stel waarop elke party geregtig is. Die kiesafdelingstelsel moet egter gebruik word om vas te stel watter kandidate verkies word. Hierdie voorstel kom dus op 'n kombinasie van partylyste en kiesafdelingsverteenvoording neer (IVP, 1995(b):17).

Volgens die standpunte van bogemelde partye was daar nie eenstemmigheid oor die wyse waarop verkiesings op 'n kiesafdelingbasis met partylyste gekombineer moet word nie. Die ANC het aanvanklik aangetoon dat beide proporsionele en/of kiesafdelingverteenvoording oorweeg kan word. In 'n latere standpunt is wel 'n kombinasie van proporsionele en kiesafdelingverteenvoording voorgestaan. Die NP het die behoud van proporsionele verteenwoordiging volgens die lysstelsel gesteun met 'n toekenning van geografiese verteenwoordiging van lede van die parlement na afloop van die verkiesing. Die IVP het 'n kombinasie van partylyste (om die mate van verteenwoordiging te bepaal) en kiesafdelingverteenvoording (om die spesifieke kandidate te identifiseer) voorgestel.

Die 1996-Grondwet bepaal dat die lede van die Nasionale Vergadering ingevolge 'n kiesstelsel verkies word wat deur nasionale wetgewing voorgeskryf word, en wat in die algemeen proporsionele verteenwoordiging tot gevolg het (1996-Grondwet:artikel 46(1)(a) & (d)). Aanhangsel A tot Bylae 6 van die Grondwet bepaal dan dat partye wat aan die verkiesing van die Nasionale Vergadering deelneem, kandidate vir sodanige verkiesing moet benoem op kandidaatlyste wat opgestel moet word (1996-Grondwet:Item 1 van Aanhangsel A). Dit beteken dat die eersvolgende verkiesing volgens die lysstelsel van proporsionele verteenwoordiging sal plaasvind, maar dat wetgewing daarna 'n kiesstelsel sal bepaal wat in die algemeen proporsionele verteenwoordiging tot gevolg het. Laasgenoemde kan beteken dat 'n proporsionele stelsel met 'n kiesafdelingstelsel gekombineer kan word, solank dit in die algemeen proporsionele verteenwoordiging tot gevolg het.

In die lig van die voorafgaande partystandpunte word bevind dat die NP-standpunt ten gunste van die behoud van die proporsionele stelsel volgens die lysstelsel in die Grondwet vervat is. Dit beteken nie dat die ANC- en IVP-standpunte ten gunste van 'n gemengde kiesstelsel nie deur toekomstige wetgewing verwesenlik sal word nie. Omrede die bepaling van die Grondwet vir die eersvolgende verkiesing in ooreenstemming met die NP-standpunt is, word aangevoer dat dié Party 'n kompeterende onderhandelingsstyl in dié verband gevolg het, terwyl die ander twee partye 'n akkommoderende onderhandelingsstyl toegepas het omrede hul standpunte nie in die Grondwet geakkommodeer is nie.

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede wat die partye gevolg het met die onderhandelinge van die senaat/raad van provinsies en vir 'n kiesstelsel vir die eerste kamer van die parlement, word vervolgens aangetoon.

4.3.3 Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye ten opsigte van aspekte van die nasionale wetgewende gesag in die 1996-Grondwet vervat

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede wat partye ten opsigte van die daarstelling van bogemelde aangeleenthede gevolg het, word in grafiek 8 beskryf.

Grafiek 8: Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van aspekte van die nasionale wetgewende gesag in die 1996-Grondwet vervat.

Handhawende ingesteldheid	Dwingende/kompeterende styl	Vermydingstyl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samestelling van senaat/raad van provinsies. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. wetsontwerpe wat die provinsies raak. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. geldwetsontwerpe. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. die doen van aanstellings en die hou van toesig oor uitvoerende gesag. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Totstandkoming van 2de kamer van parlement? • Bevoegdhede van die NRVP t.o.v. wetsontwerpe wat nie provinsies raak nie. • Kiesstelsel t.o.v. Nasionale Vergadering. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Totstandkoming van 2de kamer van parlement? • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. wetsontwerpe wat nie provinsies raak nie. 	
	Kompromiestyl	Akkommoderende styl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doel van raad van provinsies/senaat? • Bevoegdhede van NRVP/senaat t.o.v. grondwetlike wysigings. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doel van raad van provinsies/senaat? • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. grondwetlike wysigings. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Doel van NRVP/senaat? • Samestelling senaat/raad van provinsies. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. grondwetlike wysigings. 	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Totstandkoming van 2de kamer van parlement? • Bevoegdhede van die NRVP/Senaat tov wetsontwerpe wat nie provinsies raak nie. • Kiesstelsel t.o.v. Nasionale Vergadering. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samestelling senaat/raad van provinsies. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. wetsontwerpe wat provinsies raak. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. geldwetsontwerpe. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. aanstellings en die hou van toesig. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. wetsontwerpe wat provinsies raak. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. geldwetsontwerpe. • Bevoegdhede van NRVP t.o.v. aanstellings en toesig. • Kiesstelsel t.o.v. Nasionale Vergadering.
Samewerkende ingesteldheid		

Grafiek 8 wys dat 'n aanduiding bestaan dat die ANC ten opsigte van die vraag of 'n tweede kamer van die parlement tot stand moet kom, van 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gebruik gemaak het. In hierdie opsig het die NP en die IVP 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg omrede hul standpunte in die grondwetlike

resultaat weerspieël word. Ten opsigte van die doel van die senaat/raad van provinsies toon grafiek 8 aan dat die grondwetlike ooreenkoms 'n kompromie tussen die partystandpunte verteenwoordig, en daarom het al drie partye in hierdie opsig 'n kompromiestyl gevolg. Grafiek 8 wys dat die ANC van 'n kompeterende onderhandelingstyl gebruik gemaak het ten opsigte van die samestelling van die raad van provinsies. Die NP het in dié verband van 'n akkommoderende onderhandelingstyl gebruik gemaak, terwyl die IVP van 'n kompromiestyl gebruik gemaak het.

Met betrekking tot die bevoegdhede van die senaat/raad van provinsies bestaan die aanduiding dat die ANC van 'n akkommoderende onderhandelingstyl gebruik gemaak het ten opsigte van wetsontwerpe wat nie provinsies raak nie. 'n Kompeterende onderhandelingstyl is deur die ANC gevolg ten opsigte van wetsontwerpe wat provinsies raak, geldwetsontwerpe en bevoegdhede met betrekking tot die aanstelling van belangrike persone en toesighouding oor die uitvoerende gesag. Met betrekking tot grondwetlike wysigings het die ANC 'n kompromie met ander partystandpunte aangegaan, en daarom is 'n kompromiestyl in hierdie opsig aangetoon. Ten opsigte van die bevoegdhede van die senaat/raad van provinsies het die NP 'n akkommoderende onderhandelingstyl gevolg, met betrekking tot wetsontwerpe wat provinsies raak, geldwetsontwerpe en ten opsigte van die maak van aanstellings van belangrike persone en die hou van toesig oor die uitvoerende gesag. Die grafiek wys dat 'n kompeterende onderhandelingstyl deur die NP toegepas is ten opsigte van wetsontwerpe wat provinsies nie raak nie. Ten opsigte van grondwetlike wysigings het die NP 'n kompromie met ander partystandpunte aangegaan en daarom is 'n kompromiestyl in dié opsig deur dié Party gevolg.

Met betrekking tot die bevoegdhede van die senaat/raad van provinsies het die IVP 'n akkommoderende onderhandelingstyl openbaar met betrekking tot wetsontwerpe wat provinsies raak, geldwetsontwerpe, die aanstelling van belangrike persone en die hou van toesig oor die uitvoerende gesag. 'n Kompeterende onderhandelingstyl is deur die IVP gevolg ten opsigte van wetsontwerpe wat provinsies nie raak nie. 'n Kompromie is met ander partystandpunte aangegaan ten opsigte van grondwetlike wysigings en daarom is 'n kompromiestyl ten opsigte van die IVP in dié opsig aangetoon. Ten opsigte van die kiesstelsel van die Nasionale Vergadering toon grafiek 8 aan dat beide die ANC en die IVP 'n akkommoderende onderhandelingstyl gevolg het, terwyl die NP 'n kompeterende onderhandelingstyl toegepas het.

Vanuit die gegewens in grafiek 8 kan gevolglik aangetoon word dat 'n aanduiding bestaan dat die ANC 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aangeleenthede gevolg het, terwyl 'n kompeterende onderhandelingsstyl met betrekking tot vier aspekte gevolg is. 'n Kompromiestyl is deur die ANC ten opsigte van die onderhandeling van twee aangeleenthede gevolg. Omrede 'n akkommoderende onderhandelingsstyl tot 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra en 'n kompeterende onderhandelingsstyl 'n handhawende onderhandelingsingesteldheid bevorder, kan aangetoon word dat die ANC 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg het wat as effens meer handhawend as samewerkend beskryf kan word. Aangesien 'n kompromiestyl tot beide 'n samewerkende en 'n handhawende ingesteldheid bydra, beïnvloed die twee aspekte ten opsigte waarvan 'n kompromiestyl gevolg is nie hierdie bevinding nie. Met betrekking tot die NP is vier aspekte aangetoon ten opsigte waarvan 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg is, terwyl drie aangeleenthede geïdentifiseer is waar 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg is.

Die aanduiding bestaan gevolglik dat die NP 'n onderhandelingsingesteldheid toegepas het wat as effens meer samewerkend as handhawend beskryf kan word. Die twee aangeleenthede wat in grafiek 8 aangetoon is ten opsigte waarvan die NP kompromieë met ander partystandpunte aangegaan het, beïnvloed nie hierdie bevinding nie, aangesien 'n kompromiestyl tot beide 'n handhawende en 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra. Die IVP het volgens grafiek 8 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van vier aspekte gevolg, terwyl 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van twee aangeleenthede toegepas is. Die aanduidings bestaan gevolglik dat die onderhandelingsingesteldheid van die IVP as meestal samewerkend beskryf kan word. Die drie aangeleenthede ten opsigte waarvan die IVP kompromieë met ander partystandpunte aangegaan het, beïnvloed nie hierdie gevolgtrekking nie omrede 'n kompromiestyl tot beide 'n handhawende en 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra.

Vervolgens word aanvanklike standpunte wat vóór of met die aanvang van die 1993-onderhandelingsproses gestel is, met die 1993-Grondwet enersyds, en die 1996-Grondwet andersyds, vergelyk. Dit toon aan in hoe 'n mate partye daarin geslaag het om aanvanklike partystandpunte wat moontlik nie in die 1993-Grondwet verwesenlik is nie, in die 1996-Grondwet neerslag te laat vind.

4.4 VERGELYKING VAN AANVANKLIKE PARTYSTANDPUNTE TEN OPSIGTE VAN DIE WETGEWENDE GESAG MET DIE 1993- EN 1996-GRONDWETTE.

Die aanvanklike standpunte van partye soos reeds vroeër in die hoofstuk gestel, word vermeld en met die relevante bepalings in onderskeidelik die 1993- en 1996-Grondwette vergelyk. Hierdie gegewens word dan in tabel 3 bymekaargevoeg ten einde te illustreer of 'n aanvanklike standpunt in 'n groter mate in die 1996-Grondwet as in die 1993-Grondwet verwesenlik is.

Ten opsigte van die vraag of 'n tweekamer-wetgewer tot stand moet kom was die ANC aanvanklik nie ten gunste van die bestaan van sodanige liggaam gedurende die oorgangsproses nie (ANC, 1992(f):artikel 30), terwyl die NP en die IVP wel 'n senaat as 'n tweede kamer van die parlement gesteun het (De Klerk, 1990(b) & *Beeld*, 11 Desember 1991). 'n Senaat as tweede kamer van die Parlement het wel ingevolge die 1993-Grondwet tot stand gekom, terwyl die 1996-Grondwet ook aan die Raad van Provinsies beslag gegee het wat deel van die Parlement uitmaak (1996-Grondwet:artikel 42(1)). Daar word gevolglik gargumenteer dat die aanvanklike standpunt van die ANC nie in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verwesenlik is as in die 1993-Grondwet nie. Die standpunte van die NP en die IVP is ook nie in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verwesenlik as die mate waartoe dit reeds in die 1993-Grondwet neerslag gevind het nie.

Met betrekking tot die bevoegdheids van 'n tweede kamer van die parlement het die ANC aanvanklik voorgestel dat die senaat net 'n verdragingsrol moet hê en dat dit nie oor 'n vetobevoegdheid moet beskik nie (ANC, 1991:22-23). Die NP en die IVP daarenteen, was in 'n groter mate ten gunste van gelyke wetgewende bevoegdheid tussen die twee kamers van die parlement (De Klerk, 1998:253; IVP, 1993(g):artikel 70). Die 1993-Grondwet het in 'n groter mate aan die ANC-standpunt voldoen, terwyl die 1996-Grondwet ook eerder 'n verdragingsrol aan die NRVP toeken as wat hierdie kamer 'n gelyke of vetobevoegdheid ten opsigte van die Nasionale Vergadering beskik. Alhoewel die aanvanklike ANC-standpunt dus in beide die 1993- en 1996-Grondwette in 'n groter mate as die standpunte van die ander twee partye geakkommodeer is, het laasgenoemde Grondwet nie in 'n groter mate beslag aan die ANC-uitgangspunt gegee nie.

Die samestelling van die senaat ingevolge die 1993-Grondwet en die samestelling van die NRVP volgens die 1996-Grondwet, reflekteer in 'n groter mate die aanvanklike

standpunt van die ANC as wat dit die ander partystandpunte akkommodeer. Die standpunt van die ANC was dat belangegroepes en gemeenskapsbelange as sodanig nie verteenwoordiging in die senaat moet verkry nie, maar dat streke wel verteenwoordig moet word (ANC, 1991:22-23). Daar kan wel nie aangetoon word dat die uitgangspunt van die ANC in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verwesenlik is as wat in die 1993-Grondwet gebeur het nie. Die NP-standpunt was aanvanklik, byvoorbeeld, dat kulturele groepe verteenwoordiging moet verkry (Viljoen, 1991(b)), terwyl die IVP ook die verteenwoordiging van belangegroepes bykomend tot die verteenwoordiging van streke as 'n moontlikheid genoem het (*Beeld*, 11 Desember 1991). Hierdie standpunte is nie in beide die 1993- en 1996-Grondwette verwesenlik nie.

Die ANC het van 1991 af die standpunt gesteun dat 'n proporsionele kiesstelsel volgens die lysstelsel daargestel moet word en wat om die helfte volgens streek en nasionale lysse verdeel word (ANC, 1991:22-23). Hierdie standpunt het wel in die 1993- en 1996-Grondwette neerslag gevind, maar daar kan nie aangetoon word dat dit in 'n groter mate in laasgenoemde Grondwet geakkommodeer is nie. Die NP het ook van die begin af 'n proporsionele kiesstelsel gesteun, alhoewel die besonderhede ten opsigte van die lysstelsel nie daarin verskyn het nie (NP, 1991:11). In hierdie opsig kan ook nie aangetoon word dat die beginstandpunt van dié Party in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verwesenlik is as wat in die 1993-Grondwet gebeur het nie. Die IVP het aanvanklik die totstandkoming van 'n proporsionele kiesstelsel gesteun, maar het hierdie voorstel gedurende die VPOP-onderhandelinge na die totstandkoming van 'n kiesafdelingstelsel gewysig (IVP, 1993(g):artikel 68(c)). Daar kan in hierdie verband nie aangetoon word dat die aanvanklike standpunt van die IVP in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verwesenlik is as wat in die 1993-Grondwet gebeur het nie, omrede beide Grondwette aan 'n proporsionele kiesstelsel beslag gegee het.

Bogenoemde gegewens word as volg in tabel 3 geïllustreer:

Tabel 3: Vergelyking van aanvanklike partystandpunte ten opsigte van die nasionale wetgewende gesag met die 1993- en 1996-Grondwette

Beleidsaspekte					
1993-Grondwet		Tweekamer-wet-gewer	Bevoegdhede	Samestelling	Kiesstelsel
ANC					
	Verweselik		*	*	*
	Nie-verweselik	*			
NP					
	Verweselik	*			
	Nie-verweselik		*	*	*
IVP					
	Verweselik	*			
	Nie-verweselik		*	*	*
1996-Grondwet					
ANC					
	Verweselik		*	*	*
	Nie-verweselik	*			
NP					
	Verweselik	*			
	Nie-verweselik		*	*	*
IVP					
	Verweselik	*			
	Nie-verweselik		*	*	*

'n Vergelyking van die resultate van die twee onderhandelingsprosesse wat in tabel 3 aangetoon is, wys dat die ANC dit met betrekking tot die onderhandeling van die 1993-Grondwet bewerkstellig het dat aanvanklike standpunte ten opsigte van drie aspekte in die Grondwet verweselik is, terwyl 'n aanvanklike vertrekpunt ten opsigte van een aspek nie verweselik is nie. Ten opsigte van die 1996-Grondwet is aanvanklike standpunte ten opsigte van drie aspekte ook in daardie Grondwet verweselik, terwyl die aanvanklike standpunt ten opsigte van een aspek nie verweselik is nie. Daar was dus nie 'n aangeleentheid ten opsigte waarvan 'n aanvanklike vertrekpunt in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verweselik is, as wat in die 1993-Grondwet bewerkstellig kon word nie. Drie aanvanklike standpunte van die NP is in die 1993-Grondwet verweselik, teenoor een aanvanklike standpunt wat nie verweselik is nie. Ten opsigte van die 1996-Grondwet is ook drie aanvanklike standpunte in daardie Grondwet verweselik, terwyl 'n aanvanklike standpunt ten opsigte van een aspek in dié Grondwet verweselik is. Daar was dus in hierdie opsig ook nie 'n standpunt wat die NP in 'n groter mate in die 1996- as in die 1993-Grondwet verweselik het nie. Tabel 3 toon dat die IVP ten opsigte van die 1993-Grondwet daarin geslaag het om een standpunt in daardie Grondwet te verweselik,

teenoor drie aanvanklike standpunte wat nie verwesenlik is nie. Dieselfde situasie het ten opsigte van die 1996-Grondwet gegeld, met die gevolg dat die IVP nie daarin geslaag het om 'n aanvanklike standpunt in 'n groter mate in die 1996-Grondwet as in die 1993-Grondwet te verwesenlik nie.

Daar kan dus uit die tabel afgelei word dat daar nie 'n geval was waar 'n party sy aanvanklike voorstel in 'n groter mate in die 1996-Grondwet verwesenlik het as wat met die 1993-Grondwet bewerkstellig is nie. Waar 'n party se aanvanklike voorstel in die 1993-Grondwet verwesenlik is, al dan nie, het dieselfde patroon hom ten opsigte van die 1996-Grondwet herhaal. Dit dui daarop dat 'n bepaalde party nie weens 'n strategiese rede 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg het ten opsigte van 'n aangeleentheid in die 1993-Grondwet ten einde sodanige aanvanklike standpunt vollediger in die 1996-Grondwet neerslag te laat vind nie.

4.5 GEVOLGTREKING

Ten opsigte van die onderhandeling van aspekte van die nasionale wetgewende gesag in die hoofstuk beskryf, het die ANC met die onderhandeling van die 1993-Grondwet ten opsigte van 'n tweede kamer van die parlement en 'n kiesstelsel 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg wat as effens meer handhawend as samewerkend beskryf is. Dit beteken dat effens meer standpunte van dié Party ten opsigte van hierdie aspekte in die 1993-Grondwet verwesenlik is as standpunte van dié Party wat nie geakkommodeer is nie. Die NP het met die onderhandeling van aspekte van die senaat en die kiesstelsel 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg wat as effens meer samewerkend as handhawend beskryf is, omrede effens meer standpunte van die NP ten opsigte van hierdie aspekte nié in die 1993-Grondwet geakkommodeer is nie as standpunte wat wel geakkommodeer is. Die onderhandelingsingesteldheid wat die IVP met die onderhandeling van aspekte van die senaat en die kiesstelsel gevolg het, is as meestal samewerkend beskryf. Die meeste standpunte van die IVP oor gemelde aspekte het dus nié in die 1993-Grondwet neerslag gevind nie. Nieteenstaande hierdie aanduiding dat die onderhandelingsingesteldheid van die IVP as samewerkend getipeer kan word, kom dit nie ooreen met die oorhoofse onderhandelingsingesteldheid wat deur dié Party toegepas is nie. Omrede aan onderhandelinge onttrek is en 'n vermydingstyl tot onderhandelinge dus toegepas is, kan die onderhandelingsingesteldheid van die IVP nié as handhawend óf as samewerkend beskryf word nie.

Vanweë die rede dat 'n effens meer handhawende as samewerkende onderhandelingsingesteldheid deur die ANC ten opsigte van die onderhandeling van aspekte van die senaat en die kiesstelsel gevolg is, is die klem in hierdie opsig effens meer geplaas op die handhawing van die belange van ondersteuners van dié Party. Die NP was met die aanwending van 'n effens meer samewerkende as 'n handhawende onderhandelingsingesteldheid, meer geneig om die klem te plaas op die bereiking van 'n onderhandelde oplossing as wat dié Party die belange van die ondersteuners of die leiers self voorop gestel het. Die IVP het met sy oorhoofse onderhandelingsingesteldheid wat nie tot 'n handhawende of 'n samewerkende ingesteldheid bygedra het nie, die klem in effek nie op die bevordering van die belange van ondersteuners geplaas nie, terwyl die bereiking van 'n onderhandelde oplossing ook nie daardeur bevorder is nie.

Die aanneming van 'n nuwe grondwet deur 'n grondwetmakende liggaam was 'n verdere belangrike aspek wat ten opsigte van die onderhandeling van die nasionale wetgewende gesag in die 1993-Grondwet ter sprake was. Die aanduiding bestaan dat die ANC met die onderhandeling van aspekte van hierdie aangeleentheid 'n algemene onderhandelingsingesteldheid gevolg het wat as effens meer samewerkend as handhawend geïdentifiseer is. Dit beteken dat ANC-standpunte ten opsigte van effens meer aangeleenthede in dié opsig nié in die Grondwet verwesenlik is nie. Die NP het met die onderhandeling van aspekte ten opsigte van die aanneming van 'n nuwe grondwet 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg wat as effens meer handhawend as samewerkend beskryf kan word. Die IVP het 'n algemene onderhandelingsingesteldheid in dié opsig openbaar wat as slegs samewerkend geïdentifiseer is. Daar kan vervolgens aangetoon word dat die ANC ten opsigte van die aanneming van 'n "finale" grondwet die bereiking van 'n wedersydse onderhandelde oplossing van 'n effens groter belang geag het as die bevordering van belange van ondersteuners by wyse van die verwesenliking van partystandpunte. Die NP het die verwesenliking van partystandpunte effens belangriker geag as die bereiking van 'n wedersydse aanvaarbare oplossing. Die IVP daarenteen, het weens die oorhoofse onderhandelingsingesteldheid van dié Party wat nie as handhawend of samewerkend aangetoon kan word nie, nie werklik daarin geslaag om die verwesenliking van standpunte van dié Party te beklemtoon of om die bereiking van 'n onderhandelde ooreenkoms na te streef nie.

Met betrekking tot die skryf van die 1996-Grondwet het die ANC ten opsigte van die raad van die provinsies/senaat en die kiesstelsel 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg wat as effens meer handhawend as samewerkend beskryf is. Die meeste standpunte van

dié Party ten opsigte van die aspekte ter sprake, is dus in die 1996-Grondwet geakkommodeer, teenoor effens minder standpunte van dié Party wat nie in die Grondwet verwesenlik is nie. Die NP het met die onderhandeling van hierdie aspekte in die 1996-Grondwet 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg wat as effens meer samewerkend as handhawend beskryf kan word. Effens minder standpunte van dié Party is dus in dié opsig in die Grondwet geakkommodeer as standpunte wat in die Grondwet verwesenlik is. Die onderhandelingsingesteldheid van die IVP ten opsigte van die onderhandeling van aspekte van die senaat en die kiesstelsel is as meestal samewerkend beskryf, met die gevolg dat die meeste standpunte van die IVP in hierdie opsig dus nie in die 1996-Grondwet verwesenlik is nie.

Die ANC het die klem ten opsigte van die onderhandeling van aspekte van die raad van provinsies en die kiesstelsel in die 1996-Grondwet effens meer op die verwesenliking van partystandpunte geplaas as op die bereiking van 'n wedersydse aanvaarde ooreenkoms. Die implikasie van die effens meer samewerkende onderhandelingsingesteldheid wat deur die NP toegepas is, was dat die NP nie heeltemal daarin geslaag het om die belange van ondersteuners in balans te bring met die noodsaak om 'n onderhandelde oplossing daar te stel nie. Ten opsigte van die oorhoofse onderhandelingsingesteldheid wat deur die IVP gevolg is, te wete dié van 'n ingesteldheid wat nie tot 'n handhawende of 'n samewerkende ingesteldheid bydra nie (omrede aan die grondwetskrywende proses onttrek is), kan aangetoon word dat die bereiking van 'n onderhandelde oplossing sowel as die bevordering van die belange van die ondersteuners van dié Party, nie daardeur bevorder is nie.

Die standpunte wat aanvanklik vóór die 1993-onderhandelingsproses deur partye ten opsigte van die senaat en die kiesstelsel ingeneem is in vergelyking met die inhoud van die 1993- en 1996-Grondwette, dui daarop dat 'n bepaalde party nie daarin kon slaag om 'n aanvanklike standpunt in 'n groter mate in die 1996-Grondwet te verwesenlik as wat in die 1993-Grondwet bewerkstellig is nie. Dit wys dat 'n party nie daarin kon slaag om strategies gewys akkommoderend ten opsigte van 'n aspek op die kort termyn (in die 1993-Grondwet) te onderhandel, ten einde op die lang termyn (in die 1996-Grondwet) sy aanvanklike standpunt vollediger te verwesenlik nie.

Afgesien van die nasionale wetgewende gesag, is die beskrywing van die aard en kenmerke van die nasionale uitvoerende gesag 'n verdere aangeleentheid wat in alle grondwette voorkom. Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede wat die vernaamste

politieke partye met die onderhandeling van aspekte van die uitvoerende gesag gevolg het, word vervolgens in hoofstuk vyf bestudeer.

HOOFSTUK VYF

DIE AARD EN KENMERKE VAN DIE UITVOERENDE GESAG GEDURENDE DIE OORGANG NA DEMOKRASIE EN IN DIE 1993- EN 1996-GRONDWETTE

5.1 INLEIDING

Hierdie hoofstuk handel, in die eerste plek, oor partyvoorstelle ten opsigte van die aard en kenmerke van die uitvoerende gesag terwyl die oorgangsproses na 'n demokratiese bedeling plaasvind. Voorstelle in hierdie opsig was, onder andere, gerig op die spoedige hersamestelling of vervanging van die destydse uitvoerende gesag. Die ANC het byvoorbeeld voorgestel dat 'n interimregering tot stand moes kom, terwyl die NP en die IVP die totstandkoming van 'n tipe oorgangs uitvoerende gesag voorgestel het.

Omrede partye 'n interimregering of oorgangs uitvoerende gesag as 'n meganisme beskou het om die oorgang na 'n demokratiese bedeling te fasiliteer en suksesvol te laat verloop, kan sodanige instelling nie as afsonderlik van partystandpunte oor die verloop van die oorgangsproses beskou word nie. Partystandpunte oor die verloop van die oorgangsproses was ook belangrik, omrede dit die basis van die ontwikkeling van alle ander partystandpunte gevorm het. Die partye se sieninge oor die verloop van die oorgangsproses word dus beskryf ten einde by 'n gevolgtrekking van die onderhandelingsstyle wat partye in dié verband gevolg het uit te kom, sowel as by 'n gevolgtrekking ten opsigte van die onderhandelingsstyle wat partye ten opsigte van die onderhandeling van 'n veelparty oorgangs uitvoerende gesag toegepas het.

Die onderhandelingsstyl van elke party word ten opsigte van hierdie aspekte bepaal deur die partystandpunte met die relevante onderhandelingsresultate, naamlik die Wet op die Uitvoerende Oorgangsraad van 1993 en die 1993-Grondwet, te vergelyk. Is 'n party se standpunt oor 'n betrokke aspek nie in die onderhandelingsresultaat verweselik nie, bestaan die aanduiding dat sodanige party 'n akkommoderende onderhandelingsstyl jeens die verweseliking van ander partystandpunte in die onderhandelingsresultaat gevolg het. Word 'n party se standpunt wel in die onderhandelingsresultaat weerspieël, bestaan die aanduiding dat so 'n party 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van daardie aspek gevolg het deur sy standpunt in die onderhandelingsresultaat te verweselik. Indien 'n party 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van meer aspekte gevolg het as die aspekte ten opsigte waarvan 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg is, kan

aangetoon word dat so 'n party 'n handhawende onderhandelingsingesteldheid geopenbaar het. Is die omgekeerde van toepassing waar 'n party 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van meer aspekte gevolg het, kan aangetoon word dat so 'n party 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid gevolg het.

Die hoofstuk handel, in die tweede plek, oor partystandpunte ten opsigte van die samestelling en funksionering van die uitvoerende gesag ingevolge 'n nuwe grondwet wanneer 'n demokratiese bedeling reeds na 'n verkiesing 'n aanvang geneem het. Die belangrikste aspekte wat uit partyvoorstelle oor die uitvoerende gesag ingevolge 'n demokratiese grondwetlike bedeling na vore gekom het, is die bevoegdhede van die president teenoor die lede van die kabinet, die samestelling en ampstermyn van lede van die kabinet, en die wyse van besluitneming in die kabinet. Die onderhandelingsstyl wat elke party ten opsigte van die onderhandeling van hierdie aspekte gevolg het, word enersyds ten opsigte van die 1993-Grondwet, en andersyds ten opsigte van die 1996-Grondwet, bepaal.

In die laaste plek word aanvanklike standpunte ten opsigte van die uitvoerende gesag in 'n nuwe grondwet wat die partye met die aanvang van die onderhandelingsproses gestel het, met die 1993- en 1996-Grondwette vergelyk. So word bepaal of 'n party daarin kon slaag om 'n aanvanklike standpunt ten opsigte van die uitvoerende gesag in die 1996-Grondwet te verwesenlik wat nie in die 1993-Grondwet geakkommodeer is nie. Indien dit wel die geval is, dui dit daarop dat 'n party moontlik strategies gewys te werk gegaan het deur nie daarop aan te dring dat 'n aanvanklike uitgangspunt in die 1993-Grondwet verwesenlik word nie, ten einde sodanige vertrekpunt daarna wel in die 1996-Grondwet te kan verwesenlik.

Partystandpunte ten opsigte van 'n uitvoerende gesag gedurende die oorgang na demokrasie en in 'n nuwe grondwet, word vervolgens bespreek.

5.2 PARTYSTANDPUNTE RAKENDE DIE UITVOERENDE GESAG GEDURENDE DIE OORGANG NA DEMOKRASIE EN DIE UITVOERENDE GESAG INGEVOLGE 'N NUWE GRONDWET

Partyvoorstelle ten opsigte van die aard en kenmerke van die uitvoerende gesag gedurende die oorgang na demokrasie kan nie geskei word van partye se sieninge oor die wyse waarvolgens die onderhandelinge na 'n demokratiese bedeling moes verloop nie.

Partystandpunte oor die verloop van die oorgangsproses word dus in die eerste subafdeling beskryf, waarna voorstelle oor die kenmerke van 'n uitvoerende gesag wat ingevolge 'n nuwe grondwet ná 'n verkiesing tot stand moes kom, in die tweede subafdeling bestudeer word.

5.2.1 Die verloop van die oorgangsproses na demokrasie en bevoegdhe van 'n oorgangs uitvoerende gesag vóór 'n verkiesing

Aangesien die partye se persepsie van die samestelling en funksionering van 'n oorgangs uitvoerende gesag onlosmaaklik deel was van hul beskouing oor hoe die oorgangsproses na demokrasie moes verloop, word partystandpunte in laasgenoemde verband aanvanklik beskryf.

Die ANC se aanvanklike idee ten opsigte van die verloop van die oorgangsproses was dat 'n interimregering die mag sou oorneem en regeer totdat verkiesings gehou word vir die verkiesing van 'n grondwetskrywende vergadering wat 'n bindende grondwet vir Suid-Afrika sou skryf (ANC, 1989: item 21.5; Sarakinsky, 1995:70). Volgens hierdie voorstel was dit vir die ANC belangrik dat die nuwe grondwet deur persone geskryf word wat demokraties deur alle volwassenes in Suid-Afrika verkies is, aangesien dit legitimiteit aan die grondwet sou verleen. Meerderheidsbesluitneming sou dus in die grondwetgewende vergadering bestaan en die nuwe grondwet sou aan die meerderheidswil gevolg kon gee.

Die NP en die IVP het daarop aangedring dat 'n konstitusionele veelpartykonferensie 'n nuwe grondwet voor 'n verkiesing moes opstel en die verkiesing vir 'n nuwe parlement sal dan ingevolge so 'n grondwet gehou word (De Klerk, 1998:235; Welsh, 1993:8). Die IVP was verder van mening dat nadat 'n nuwe grondwet deur alle partye onderhandel en voltooi is, dit vir goedkeuring aan die bevolking deur middel van 'n referendum voorgelê sou word. Hierna sou 'n verkiesing vir 'n parlement en uitvoerende gesag ingevolge so 'n grondwet plaasvind. Hierdie grondwet sou die "finale" grondwet wees en 'n oorgangsgrondwet moes dus nie tot stand kom ingevolge waarvan Suid-Afrika net vir 'n oorgangstydperk regeer word nie (IVP, 1993(d):1-2). In reaksie op die standpunt van die ANC, naamlik dat die nuwe grondwet deur 'n verkose konstitusionele vergadering opgestel moes word, het De Klerk by Kodesa I die kompromie voorgestel dat sy regering instem tot 'n verkose grondwetskrywende vergadering op die voorwaarde dat dit ook as 'n interimregering funksioneer (Ebrahim, 1998:102). Hiervolgens het die NP oënskynlik

tot die daarstelling van 'n verkose sowereine grondwetskrywende vergadering en 'n interimregering toegestem.

Die NP het hierna in Werkgroep 2 van Kodesa daarop aangedring dat 'n grondwetskrywende liggaam deur beginsels gebind moet wees waarop deur die partye ooreengekom word. Dit het oënskynlik voorgekom asof die ANC met hierdie voorstel akkoord gaan omrede dié organisasie in die Harare-deklarasie aangetoon het dat in onderhandelinge op beginsels ooreengekom moet word om 'n basis vir die aanvaarding van die nuwe grondwet daar te stel (ANC, 1989: item 21.2). Die partye het wel grondig verskil oor die aard van die beginsels, deurdat die NP op soveel moontlik detail wou ooreenkom ten einde die grondwetskrywende vergadering hieraan te bind. Die ANC wou op so min detail as moontlik in die beginsels ooreenkom sodat die grondwetskrywende vergadering die ruimte sou hê om soveel aspekte moontlik self te bepaal (Friedman, 1993:64).

Nadat die beginsels waarop in Werkgroep 2 van Kodesa ooreengekom is meer van 'n algemene en breë aard was, het die NP 'n gedetailleerde "Oorgangsgrondwet" voorgestel om aspekte wat vir die NP van belang was, en nie in die beginsels verwesenlik kon word nie (byvoorbeeld magsdeling in die uitvoerende gesag), in sodanige grondwet verwesenlik te kry (Friedman, 1993:69). 'n "Oorgangsgrondwet" sou deur alle partye in die onderhandelingsliggaam daargestel word (die "oorgangsgrondwet" sou dus die wense van minderheidspartye moes akkommodeer) en deur die bestaande Parlement aanvaar word (geen grondwetlike "lugleegte" dus nie). Nadat 'n verkiesing gehou is, sou die "Oorgangsgrondwet" in werking wees en 'n regering in beheer wees wat verkose is, maar wat ook vir minderheidspartye voorsiening maak, en wat sal regeer terwyl 'n nuwe grondwet in die Grondwetlike Vergadering geskryf word. Die Grondwetlike Vergadering sou gebind wees aan beginsels waarop in die onderhandelingsliggaam ooreengekom is - die nuwe grondwet sou dus nie onbeperk aan die meerderheidswil uiting kon gee nie. Die daarstelling van 'n "Oorgangsgrondwet" tydens Kodesa en die skryf van 'n "finale" grondwet in die Grondwetskrywende Vergadering, is as die tweede fase van die oorgangsproses beskou (SAR, 1992(c):1-2).

Ten opsigte van die eerste fase is aanvanklik, as 'n voorbereidende stap vir die verkiesing, voorgestel dat die bestaande kabinet uitgebrei moet word om diegene in te sluit wat nie in regeringstrukture verteenwoordig is nie. Hierdie voorstel is wel laat vaar weens die sensitiwiteit rondom die idee van koöpsie. Vervolgens is voorgestel dat oorgangsrade,

wat afsonderlike strukture van die bestaande kabinet sou wees, tot stand kom, wat sou meebring dat alle belanghebbende partye van 'n geleentheid tot deelname aan die voorbereiding, beplanning en implementering van 'n oorgangsgrondwet verseker sou wees (*RSA-Beleidsorsig*, Jan/Feb 1992:9). Hierdie voorstelle sou dit vir politieke partye moontlik maak om regeringsbesluite te beïnvloed deur die Regering te adviseer. Dit sou binne die bestaande grondwetlike raamwerk moes funksioneer, wat beteken het dat mag nie aan 'n nie-verkose interimregering voor 'n verkiesing oorhandig sou word nie. Die oorhoofse doelwit met hierdie voorstelle was om vir breër deelname in die oorgangsproses voorsiening te maak (*The Star*, 6 September 1991).

Volgens hierdie tweefase-proses van oorgang sou die NP nie dadelik mag afstaan nie, en sou sy sentrale eis van magsdeling in die uitvoerende gesag vergestalt en vir 'n langer termyn (ten minste gedurende die oorgang) ingevolge 'n "Oorgangsgrondwet" voortgesit kon word. Met die NP-voorstel was die kernaspekte van grondwetlike voortsetting en meer langdurige magsdeling in die uitvoerende gesag dus "op die tafel geplaas". 'n Verkose uitvoerende gesag ingevolge 'n nuwe grondwet het immers impliseer dat magsdeling of deelname van minderheidspartye aan die uitvoerende gesag ten minste gedurende die oorgang sal bestaan. Die resultaat van die NP-voorstel was dus, onder andere, 'n verlengde oorgangsperiode met grondwetlik voorgeskrewe deelname van minderheidspartye aan die uitvoerende gesag.

Die ANC se interimregering-idee het ook vir die deelname van verskillende partye voor 'n verkiesing voorsiening gemaak, maar dit sou vir 'n kort tydperk wees en dit sou nie aan grondwetlike vereistes gebind wees nie. Dié party het aan Kodesa se Werkgroep 3 voorgestel dat 'n interimregering, onder andere, vir 'n relatief kort tydperk moet bestaan - 'n aangeleentheid van maande eerder as jare - en dat dit die duidelike en uitsluitlike doel van so 'n regering moet wees dat dit deel van die proses is om 'n demokratiese orde tot stand te bring. Die rol van die interimregering is gevolglik om oor die oorgang toesig te hou vanaf die tyd wanneer ooreenkoms oor die proses bereik is, totdat die werk van die grondwetgewende vergadering voltooi is en 'n parlement ingestel is in terme van 'n nuwe grondwet (ANC, 1989:item 21.5). Die interimregering sou ophou funksioneer sodra 'n regering in terme van die nuwe grondwet tot stand gekom het. Die moontlikheid is ook deur die ANC gestel dat die interimregering kan voortgaan om te funksioneer totdat die grondwetgewende vergadering sy taak voltooi en 'n nuwe parlement tot stand gekom het (ANC, 1992(e):1-4). Die oorhoofse doelwit van die ANC-voorstel aangaande 'n

interimregering was volgens Ebrahim (1998:88) om 'n vinnige oorgang na meerderheidsregering te bewerkstellig.

Die IVP-standpunt ten opsigte van die uitvoerende gesag gedurende die oorgang word in die voorstel van dié Party aan Werkgroep 3 van Kodesa (gedateer 6 Februarie 1992) uiteengesit. Totdat 'n nuwe grondwet wat deur 'n konstitusionele forum of 'n grondwetmakende liggaam voorberei is ingedien word (ingevolge waarvan 'n algemene verkiesing die eerste regering van die nuwe Suid-Afrika verkies), moet 'n "Transitional Government of Reconciliation" (wat meer verteenwoordigend as Kodesa moet wees) onder die gesag van die Staatspresident tot stand kom. So 'n oorgangsoowerheid moet aan die Parlement ingevolge die bestaande 1983-Grondwet verantwoordelik wees. Vir hierdie doel moes die 1983-Grondwet kleinere wysigings ondergaan om dit wetlik moontlik te maak. Sodanige regering sal uit verteenwoordigers van algemeen erkende politieke partye en organisasies bestaan. Die IVP was dus gekant teen oorgangsmatreëls in terme waarvan die bestaande grondwet deur 'n interimgrondwet vervang word op die weg na 'n uiteindelijke grondwet waardeur daar 'n verandering aan die samestelling van die Parlement sal wees. Effektiewe deelname in magsdeling op die uitvoerende vlak deur diegene wat nie in die Parlement verteenwoordig is nie, sou voldoende wees totdat die eerste verkiesing ingevolge 'n nuwe grondwet gehou word (IVP, 1992(b):3, 5).

Die IVP-voorstel het geïmpliseer dat die Kabinet wat in daardie stadium bestaan het, hersaamgestel word om veelpartyverteenvoording te bewerkstellig. Verder het dit behels dat die Parlement bly voortbestaan en dat konstitusionaliteit behoue bly deurdat die tussentydse regering en die oorgangsparlement ooreenkomstig die bepalings van die gewysigde 1983-Grondwet optree. Die IVP wou dus hê dat die eerste demokratiese verkiesing eers moes plaasvind nadat op 'n nuwe grondwet ooreengekom is. Die IVP wou dus nie 'n tweefase-proses van oorgang hê nie, en was ook nie ten gunste van die idee van 'n verkose grondwetskrywende vergadering wat 'n grondwet skryf waarin die meerderheidswil deur middel van die verkose verteenwoordigers die deurslag gee nie. Die nuwe en finale grondwet moes deur onderhandelinge aanvaar word sodat 'n verkiesing in terme daarvan teen die einde van 1994 gehou kon word (IVP, 1993(d):1-2).

Dit kan vanuit bogenoemde aangetoon word dat die NP 'n meer langdurige oorgangsproses wou hê waartydens magsdeling of veelpartydeelname aan die uitvoerende gesag in die "Oorganggrondwet" grondwetlik beslag kry, en Suid-Afrika hiervolgens regeer sou word. Die NP wou dus nie vinnig van die mag afstand doen nie. Die ANC

wou 'n kort oorgangsproses sien waartydens verskillende partye aan die uitvoerende gesag deelneem en waarna die uitvoerende gesag ingevolge die bepalings van die gewone meerderheidsgrondwet saamgestel sou word. Die doel van 'n interimregering sou wees om toesig te hou dat 'n nuwe grondwet vir die oordrag van mag opgestel word. Die ANC wou dus die mag so gou moontlik van die NP/SAR wegneem. Die IVP wou nie 'n spesifieke lang oorgangsproses sien nie, maar wou hê dat die grondwet die siening van alle onderhandelingspartye weerspieël (en nie net die meerderheidswil nie), en vóór 'n verkiesing gefinaliseer word.

Die partye het reeds in Werkgroep 3 van Kodesa ooreenstemming bereik oor die wyse van die verloop van die oorgang na demokrasie. Volgens hierdie ooreenkoms sou die oorgang in twee voorafgaande fases voorkom. In die eerste fase sou voorbereidings gedoen word vir die hou van vrye en regverdigde verkiesings vir 'n nasionale vergadering. Gedurende hierdie fase sou 'n veelparty Uitvoerende Oorgangsraad (UOR) tot stand gebring word, en sou dit in samewerking met bestaande wetgewende en uitvoerende strukture funksioneer. Die UOR sou verantwoordelik wees vir die skepping van 'n klimaat wat gunstig is vir vrye politieke deelname en die hou van verkiesings. Die tweede fase is die periode vanaf die verkiesing tot die aanvaarding van 'n nuwe demokratiese grondwet en die totstandkoming van 'n nuwe regering in ooreenstemming met die bepalings van die grondwet (*Report of Working Group 3 To Codesa 2*, 13 Mei 1992:1-2; Cachalia, 1992:259). Terwyl Kodesa se "ineenstorting" beteken het dat die verslag van Werkgroep 3 nie aanvaar is nie, en nie op die partye bindend was nie, het die onderhandelars van die SAR/NP en dié van die ANC saamgestem oor die behoefte aan 'n veelpartyliggaam om gedurende die eerste fase van die oorgang toesig te hou en vir 'n verkiesing voor te berei. Die verskille oor die bevoegdheid van sodanige liggaam is nie opgelos nie en dit was wat hierdie aspek aanbetref, die hoofpunt van verskil toe onderhandelinge in Maart 1993 in die VPOP hervat is (Sarakinsky, 1995:71).

Die VPOP het ter aanvang besluit dat Kodesa-ooreenkomste nie die onderhandelingsliggaam sou bind nie, maar as grondslag vir beraadslaging sou dien (Atkinson, 1994:23). Die IVP het daarna teen die tweefase-proses van oorgang beswaar gemaak wat deur die VPOP se Tegnieese Komitee ten opsigte van die Uitvoerende Oorgangsraad voorgestel is. Die rede hiervoor is dat die siening van die IVP geïgnoreer is dat die bestaande orde behou moet word totdat op 'n nuwe federale bedeling ooreengekom is. In reaksie hierop het die Onderhandelingsraad in die VPOP met 'n meerderheid besluit dat 'n tweefase-proses van oorgang na 'n demokratiese bedeling gevolg moet word. Dit het met die

gemelde Kodesa-ooreenkoms ooreengestem en in kort behels dat 'n verkose grondwetmakende liggaam 'n grondwet sal skryf en dat so 'n liggaam deur grondwetlike beginsels gebind sal word waarop in die VPOP ooreengekom is. 'n Oorgangsgrondwet sou voor 'n verkiesing deur alle partye in die VPOP onderhandel word. Die VPOP sal, onder andere, op wetgewing vir 'n UOR ooreenkom, met die doel om die omstandighede te skep vir die hou van 'n vry en regverdigde verkiesing (*Resolution on steps to be taken for the purposes of establishing a new constitutional order adopted by the Negotiating Council*, 30 Junie 1993:7).

Aan hierdie ooreenkoms is gevolg gegee deurdat 'n wetsontwerp op die UOR in September 1993 deur die partye in die Onderhandelingsraad van die VPOP goedgekeur is (die eerste fase van die oorgang). 'n Oorgangsgrondwet is in die VPOP onderhandel en het na die verkiesing in werking getree terwyl 'n "finale" grondwet in die grondwetskrywende vergadering onderhandel is (die tweede fase van die oorgang). Die grondwetskrywende vergadering sou aan grondwetlike beginsels gebonde wees waaraan die "finale" grondwet moes voldoen. Omrede hierdie beginsels waarop in die 1993-Grondwet ooreengekom is, aspekte ingesluit het soos selfbeskikking, taal, godsdienstige en kulturele regte en die voortbestaan van die provinsies, moet die betekenis van hierdie bepalinge nie onderskat word nie, veral omrede die ANC aanvanklik heeltemal teen selfbeskikking en 'n federaal-tipe staatsvorm gekant was (*Business Day*, 18 February 1997). Die KwaZulu Administrasie en die IVP was nie deel van die besluit oor die UOR nie omrede hulle vroeër aan die onderhandelinge onttrek het (SAIRR, 1993/94:550).

Die doel van die wetsontwerp op die UOR was om die oorgang en die voorbereiding van die implementering van 'n demokratiese bedeling moontlik te maak in samewerking met alle wetgewende en uitvoerende regeringinstellings op nasionale, streeks- en plaaslike regeringsvlakke (*Transitional Executive Council Bill, Fourth Working Draft*, 22 Julie 1993:artikel 3). Die UOR sou funksioneer totdat dit deur 'n eerste kabinet vervang word wat in terme van die "Oorgangsgrondwet" aangestel word. Die NP/SAR was van mening dat die Regering steeds die daaglikse bestuur van die land sou behartig en dat die UOR se magte afgestem is op die gelykmaking van die politieke speelveld vóór die verkiesing (*Beeld*, 14 September 1993). In hierdie opsig skryf De Klerk dat die UOR die partye in die veelparty-onderhandelingsforum 'n beperkte vorm van magsdeling met die regering sou gee (De Klerk, 1998:295). Die ANC het die UOR as die begin van volledig gedeelde beheer en magsdeling beskou (*Beeld*, 14 September 1993). Sarakinsky (1995:83) toon aan dat die wydlopende funksies van die UOR en sy subrade in uitvoerende idioom

geskryf is, om diegene wat nie mag beklee het nie tevrede te stel dat dit die Regering in toom kan hou. Die ooreenkoms was ook vaag genoeg om diegene in magposisies tevrede te stel dat die bestaande instellings sal voortgaan om te regeer. Sarakinsky (1995:83) kom tot die gevolgtrekking dat die NP/SAR die meeste gekry het van wat dit wou hê, naamlik om die mag te beklee tot met die verkiesing, terwyl die ANC die meeste gekry het van wat dit wou gehad het, naamlik om regeringsbesluite te beïnvloed in die aanloop tot die verkiesing. Die IVP het nie die totstandkoming van die UOR gesteun nie en het hom ook teen die goedkeuring van die Wetsontwerp in die Parlement uitgespreek (SAIRR, 1993/94:508-509).

Word die onderlinge aanvanklike partystandpunte oor die verloop van die oorgangsproses, waarvan standpunte oor 'n oorgangs uitvoerende gesag 'n integrale deel was, met die relevante onderhandelingsresultate vergelyk (die VPOP-ooreenkoms aangaande die tweefase-proses van oorgang en die Wet op die UOR van 1993), kan afleidings ten opsigte van die volgende kernverskille gemaak word:

- Ten opsigte van die verloop van die oorgangsproses: Dat nie een party volledig sy aanvanklike standpunt oor die verloop van die proses verwesenlik gekry het nie, maar dat die uiteindelijke ooreenkoms wel aspekte van die ANC, die NP en die IVP se standpunte verwesenlik het. Die NP- en IVP-voorstelle dat 'n grondwet vóór 'n verkiesing deur partye in die onderhandelingsforum onderhandel moet word, is wel geakkommodeer. Die ANC-standpunt is ook gedeeltelik verwesenlik omrede die ooreenkoms oor die tweefase-proses van oorgang beteken het dat die "finale" grondwet deur verkose verteenwoordigers in die grondwetskrywende vergadering geskryf sou word.
- Of die onderhandelingsforum op soveel detail moontlik ooreen moes kom om die grondwetskrywende vergadering te bind, en of op so min moontlik detail ooreengekom moes word ten einde die grondwetskrywende vergadering nie met die skryf van die "finale" grondwet te bind nie. In hierdie opsig is die standpunte van die NP en die IVP verwesenlik deurdat, in die eerste plek, ooreengekome grondwetlike beginsels die grondwetskrywende vergadering sou bind. Die beginsels waarop uiteindelik in die VPOP ooreengekom is, het byvoorbeeld aspekte bevat wat nie vroeër deur die ANC ondersteun is nie, soos die bevoegdhede van provinsiale regering en die regte van minderhede. Die standpunte van die NP en IVP is, in die tweede plek, verwesenlik omrede 'n gedetailleerde grondwet in die onderhandelingsforum geskryf is wat verseker het dat sekere aspekte reeds gedurende die oorgang verwesenlik is

- (byvoorbeeld magsdeling in die uitvoerende gesag en 'n provinsiale bedeling wat sy bevoegdhede aan die grondwet ontleen).
- Of die bestaande regering die politieke mag voor 'n verkiesing aan 'n meer legitieme regering in 'n grondwetlike “lugleegte” sou afgee en of regering ingevolge die bestaande en nuwe grondwette voortgesit sou word. In hierdie opsig is die NP- en IVP-standpunte verwesenlik omrede die Parlement en uitvoerende gesag die politieke mag tot met die verkiesing behou het, en dus voortgesette grondwetlike regering verseker het totdat die “Oorgangsgrondwet” in werking getree het. Die ANC-standpunt dat mag aan 'n interimregering oorgedra word terwyl die destydse grondwet opgeskort word, is dus nie verwesenlik nie.
  - 'n Kort oorgang na meerderheidsregering teenoor 'n langamer oorgang na 'n ten volle demokratiese bedeling. Die ANC was ten gunste van 'n kort of vinnige oorgang na meerderheidsregering, terwyl die NP en IVP van mening was dat vóór 'n verkiesing tot wesentlike ooreenkomste in 'n onderhandelingsliggaam gekom moet word (sodat daar sekerheid is waarmee die ou orde vervang sou word), en daarom sou die oorgang langamer verloop. In hierdie geval is die NP- en IVP-standpunte in 'n groter mate as die ANC-standpunte verwesenlik, omrede 'n vinnige oorgangsproses tot meerderheidsregering volgens die ANC-persepsie nie werklikheid geword het nie.
  - Die deel van mag in die eerste-fase veelparty oorgangstrukture teenoor die standpunt dat breë deelname aan die oorgangsproses verwesenlik kan word, maar dat die Regering in beheer moet bly. Die ooreenkoms ten opsigte van die UOR was 'n kompromie tussen bogenoemde twee standpunte omdat 'n beperkte vorm van magsdeling tussen die regering en ander onderhandelingspartye tot stand gebring is wat in 'n mate die ANC-standpunt geakkommodeer het. Die NP-standpunt is ook geakkommodeer, aangesien hierdie veelparty oorgangstruktuur nie die mag van die regering weggeneem het om te regeer nie. Die IVP-standpunt oor die bevoeghede van die UOR kan nie bepaal word nie, omrede die IVP reeds aan die VPOP onttrek het toe die konsepwet op die UOR in onderhandelinge gefinaliseer is.

Soos aangetoon, het die ooreenkoms oor die verloop van die oorgangsproses behels dat 'n tweefase-proses gevolg sou word. Die maatreëls wat hierbo ten opsigte van 'n oorgangsuitvoerende gesag vóór die hou van 'n verkiesing beskryf is, het die eerste fase van die proses behels. Partyvoorstelle oor hoe die uitvoerende gesag ingevolge 'n nuwe grondwet daar moet uitsien, en wat dus tydens die tweede fase van die oorgangsproses in werking sou wees, word vervolgens beskryf.

5.2.2 Aspekte van 'n uitvoerende gesag wat in 'n nuwe grondwet ingesluit moet wees na die hou van 'n verkiesing

Die hoofaspekte wat in hierdie subafdeling beskryf word, is die samestelling en ampstermyn van die lede van die uitvoerende gesag, die bevoegdheids van die hoof van die uitvoerende gesag, en die wyse van besluitneming in die kabinet. Die partyvoorstelle oor hierdie aspekte word dan met die bepalings van die 1993-Grondwet in hierdie verband vergelyk, ten einde die onderhandelingsstyle te bepaal wat partye gevolg het.

5.2.2.1 Samestelling en ampstermyn van die kabinet

Die ANC het na die beëindiging van Kodesa daarop gewys dat hy lank voordat Kodesa tot stand gebring is, voorgestel het dat daar 'n interimregering van nasionale eenheid moet wees om te verseker dat geen party die posisie van speler en skeidsregter in die oorgangsproses beklee nie. Hierdie eis is ten eerste in die Harare-deklarasie van 1989 gestel, maar was nie voorgestel as 'n doel op sigself nie, maar om 'n demokratiese verkose grondwetskrywende vergadering tot stand te bring. Die ANC het op 'n interimregering aangedring ten einde die behoefte te benadruk van 'n interimperiode wat breed inklusief sal wees. In die navolging van sodanige inklusiwiteit is voorgestel dat alle partye wat in die tussentydse uitvoerende gesag verkies word, verteenwoordig sal wees in verhouding tot die steun wat hul in 'n verkiesing ontvang. Om sodanige maatreëls in 'n toekomstige grondwet wat deur die grondwetskrywende vergadering aanvaar moet word in te sluit, is om die beginsel van meerderheidsregering te ontken en om politieke partye wat minderhede verteenwoordig, met veto-magte toe te rus (ANC, 1992(b):8-9). Die ANC het dus die beginsel gesteun dat die uitvoerende gesag in die oorgangsperiode uit verskillende partye saamgestel moet wees. Ten opsigte van die oorspronklike interimregering-idee van die ANC moet onthou word dat die lede daarvan net aangestel en nie verkose sou wees nie, en dat dit net vir 'n kort periode in die aanloop tot 'n verkiesing sou funksioneer. Later het die ANC wel in reaksie op 'n NP-voorstel in Kodesa gesê dat so 'n regering verkies kan word, en dat die lede verteenwoordig sou word op grond van die steun in 'n verkiesing verkry.

Bogenoemde impliseer dat aanvanklike voorstelle van die ANC ten opsigte van die uitvoerende gesag in 'n eerste demokratiese grondwet nie ten gunste van veelpartyverteenvoording in die uitvoerende gesag was nie, maar dat die meerderheidsparty na goeddunke 'n kabinet kon saamstel. Dit het beteken dat die president deur die meerderheidsparty verkies word, en dat so 'n persoon sy kabinet aanstel

sonder enige dwingende grondwetlike bepalings dat lede van ander partye in die kabinet opgeneem moet word (SAIRR, 1991/92:80).

Die *Record of Understanding* tussen die ANC en die SAR/NP van 26 September 1992 het daarna aangetoon dat 'n interim/oorgangsregering van nasionale eenheid binne 'n konstitusionele raamwerk of "oorgangsgrondwet" tot stand sal kom. Na die beëindiging van Kodesa en die periode daarna, waarin die partye meer realisties ten opsigte van hul onderhandelingsstandpunte geword het, is in November 1992 berig dat die NUK van die ANC sy posisie oor magsdeling verander het. Volgens die organisasie se eie aanduiding was hierdie voorstelle 'n toewyding aan die SAR/NP deurdat die totstandkoming van 'n verkose Regering van Nasionale Eenheid (RNE) gesteun is, wat nie op gewone meerderheidsregering sou neerkom nie. Die ANC het 'n toewyding soos magsdeling tydens die oorgangsproses nodig geag omrede die ANC en die destydse Regering in 'n politieke magsewewig verkeer het en vordering met die proses slegs op so 'n wyse verseker kon word. Die magsewewig het ontstaan weens die Regering se beheer oor die staatsdiens en veiligheidsmagte (ANC, 1992(c):2,7). Die NUK het aangevoer dat dit gewillig is om magsdeling te oorweeg, op die voorwaarde dat dit nie die proses van ordelike oorgang na meerderheidsregering vertraag of verhinder nie. Die partye wat ook die minderheidsteun in 'n verkiesing kry, moet nie in staat wees om die funksionering van die regering te verlam nie (SAIRR, 1992/93:38).

Die ANC het aan die begin van 1993 besonderhede van hierdie voorstel bekend gemaak, wat uit die volgende bestaan het:

- 'n Oorgangsregering van nasionale eenheid sal die land vir 'n termyn van vyf jaar regeer;
- na die vyf jaar sal 'n verkiesing gehou word en dan sal die RNE deur 'n meerderheidsregering in terme van die nuwe grondwet vervang word;
- die RNE kan saamgestel word uit alle partye wat meer as 5% van die stemme tydens 'n verkiesing op hulle verenig (elke party word dus slegs volgens bewese steun in die kabinet verteenwoordig);
- eweneens sal die benoeming van ministers op proporsionele grondslag geskied volgens die steun wat elke party in die verkiesing ontvang; en
- die ANC wil in ruil vir dié toewyding hê dat die NP een president - pleks van 'n uitvoerende raad of roterende president - aanvaar en dat magsdeling in die kabinet nie in die "finale" grondwet ingeskryf moet word nie (*The Star*, 8 & 24 Februarie 1993; ANC, 1992(c):7).

Die ANC het aangevoer dat hierdie voorstel vir 'n RNE nie poog om die mag te deel nie, maar om die mag in te span vir die heropbouing en rekonstruksie van die samelewing. Die samestelling van die kabinet sal kieservoorkeure weerspieël wat gevolglik nie op magsdeling neerkom nie (*The Star*, 24 Februarie 1993).

Die NP se denke oor die aard en tydsduur van 'n uitvoerende gesag ingevolge 'n nuwe grondwet is deur die volgende oorwegings beïnvloed: Daar is geargumenteer dat die waarskynlikheid van 'n permanente meerderheid waarvan die NP nie deel sal vorm nie, beteken dat die eenvoudige beskerming van regte tot vrye assosiasie en veelpartydeelname nie genoeg sal wees om dié Party se deelname in 'n post-apartheid regime te beveilig nie. Die NP wou dus hê dat sy rol in die regering gewaarborg word, ten minste vir 'n ongedefinieerde interimperiode (Friedman, 1993:57). Die mandaat wat die NP in 1989 en in 1992 van die kiesers gekry het ten opsigte van die navolging van die beleid van magsdeling, het magsdeling in die uitvoerende gesag in 'n nuwe grondwetlike bedeling ingesluit¹⁶, soos dié Party se voorstelle van September 1991 aangetoon het (NP, 1991:12-13). In 'n pamflet vir die 1992-referendumveldtog is byvoorbeeld aangetoon dat die NP net sal inwillig tot 'n grondwetlike bedeling wat verteenwoordiging aan meer as een party in die uitvoerende gesag bied, sowel as in die kollegiale presidensie (NP, 1992(a):ongenommer). In die tydskrif van die NP getiteld *Nasionalis* is in Julie 1992 weereens aangetoon dat 'n vereiste van die NP op pad na 'n nuwe grondwet 'n veelpartyregering of magsdeling is (NP, 1992(b):ongenommer).

Gedurende Februarie 1993 het De Klerk¹⁷ meer inhoud aan NP-voorstelle ten opsigte van die samestelling van die RNE gegee deur aan te dui dat 'n vorm van proporsionele steun in die samestelling daarvan moet bestaan om te voorkom dat die meerderheid gefrustreer word (De Klerk, 1993(a):3-4).

Na die bekendmaking van die ANC-voorstel (teen die einde van 1992 en ook aan die begin van 1993) vir 'n RNE vir 'n tydperk van vyf jaar, het die NP/SAR, onder andere,

---

¹⁶ Volgens De Klerk (1998:254) was dit 'n dwaalbegrip dat die NP se benadering tot magsdeling slegs met veelpartydeelname in die kabinet of ander uitvoerende gesagsliggame verband gehou het. *Ons het 'n magsdelingspakket voorgestaan wat konsepte soos die volgende ingesluit het: skeiding van magte; die devolusie van mag na streek- en plaaslike regerings; groter meerderhede vir baie belangrike besluite en die inperking van die president se magte. Ek het te alle tye uit my pad gegaan om te verduidelik dat, terwyl magsdeling op kabinets- en uitvoerende vlak 'n belangrike aspek van ons visie van magsdeling was, dit beslis nie die enigste doelwit was nie.*

¹⁷ Mnr. F W de Klerk, voormalige Staatspresident en gewese leier van die NP.

aangetoon dat dit nie met die ANC-eise genoeg neem dat magsdeling nie in die “finale” grondwet neerslag moet vind nie. Die SAR/NP wou volgens koerantberigging eerder 'n aanvaarbare "meganisme" vir die beëindiging van die oorgangstydperk van magsdeling van vyf jaar hê. Dit sou kon behels dat die oorgangsparelement met 'n spesiale meerderheid magsdeling in die kabinet sou kon beëindig wanneer die doel van die heropbou en stabilisering van Suid-Afrika bereik is (*Beeld*, 8 Februarie 1993).

Uit voorleggings van die IVP het dit geblyk dat dié Party die beginsel van magsdeling ondersteun, maar nie grondwetlik voorgeskrewe magsdeling op uitvoerende gesagsvlak voorgestaan het nie. Vir die IVP is die vertikale verspreiding van mag tussen die sentrale, streeks- en plaaslike regeringsvlakke 'n aangeleentheid van groter belang as die deel van mag in 'n kabinet op nasionale regeringsvlak (Cachalia, 1992:259). 'n Nuwe grondwet sou dus nie moes bepaal dat die kabinet uit verskillende partye bestaan nie, en dit sou volgens die prerogatief van die meerderheidsparty saamgestel kon word.

Die onderhandelde ooreenkoms waartoe die partye oor hierdie aspek gekom het en wat in die 1993-Grondwet vervat is, het die volgende ten opsigte van die samestelling en tydsduur van die uitvoerende gesag bepaal: Dat 'n party wat 20 setels (of 5%-steun) in die Nasionale Vergadering het, geregtig is om een of meer van die kabinetsportefeuljes te vul in verhouding tot die steun wat in die verkiesing verkry is en in verhouding met die steun van die ander partye (1993-Grondwet:artikel 88 (1) & (2) soos gewysig). Die Grondwet het ook bepaal dat die RNE vir 'n tydperk van vyf jaar kan bly funksioneer (1993-Grondwet:Bylae 4, Grondwetlike beginsel XXXIII).

'n Vergelyking van die onderskeie partystandpunte met bogenoemde bepalings van die Grondwet, dui op die volgende: Die ANC se aanvanklike standpunt soos in die Harare-deklarasië beskryf, was dat die uitvoerende gesag (interimregering) uit verskillende partye sou bestaan wat aangestel word en dat dit vir 'n relatief kort tydperk in die aanloop tot 'n eerste demokratiese verkiesing sou funksioneer. Word hierdie aanvanklike standpunt met die 1993-Grondwet vergelyk, blyk dit dat 'n verkose uitvoerende gesag, in die eerste plek, deur die ANC aanvaar is, met ander woorde dat so 'n instelling sou begin funksioneer nadat 'n verkiesing gehou is. Dit het die implikasie meegebring dat so 'n instelling vir 'n langer tydperk sou funksioneer as wat die ANC beplan het en die Grondwet het ook dan bepaal dat dit vir 'n tydperk van vyf jaar sou wees. Die bepaling dat so 'n kabinet uit verskillende partye saamgestel kon wees, was nie met die ANC-standpunt strydig nie, omrede die party se voorstel van 'n interimregering die idee van 'n inklusiewe oorgangsproses ingesluit het. Uit 'n oorhoofse perspektief blyk dit dat die NP daarin

geslaag het om die oorgangsproses te verleng deurdat die ANC die idee van 'n uitvoerende gesag wat verkies word, aanvaar het.

Die ANC het self hierna sy RNE-voorstel (wat uit verskillende partye bestaan op grond van steun in 'n verkiesing verkry, en vyf jaar lank sou funksioneer) wat op die skryf van die "Oorgangsgrondwet" gerig was, beskryf as 'n toewyding aan ander partystandpunte. Die ANC wou in ruil vir hierdie toewyding hê dat die NP 'n enkele president aanvaar en nie daarop aandring dat 'n veelpartykabinet in die "finale" grondwet ingesluit moes wees nie. Die ANC het ook aangevoer dat so 'n RNE nie op magsdeling neerkom nie, maar dat dit bloot kieservoorkeure sou weerspieël.

Die NP-standpunt ten opsigte van die samestelling en ampstermyn van die lede van die uitvoerende gesag in 'n nuwe grondwet word grotendeels deur die grondwetlike bepaling weerspieël wat minderheidspartydeelname in die uitvoerende gesag moontlik maak en wat die RNE vir 'n tydperk van vyf jaar laat funksioneer. Uitsluitel oor die standpunt dat magsdeling ook in 'n "finale" grondwet neerslag moes vind, is uitgestel na onderhandelinge vir so 'n grondwet wat later in 'n grondwetskrywende vergadering gevoer sou word. Die IVP was nie ten gunste van voorgeskrewe magsdeling in die uitvoerende gesag in 'n nuwe grondwet nie, en daar is dus nie aan die standpunt van dié Party ten opsigte van die samestelling en duur van die uitvoerende gesag in die onderhandelde ooreenkoms gevolg gegee nie.

5.2.2.2 Bevoegdhede van die hoof van die uitvoerende gesag

Ten opsigte van die hoof van die uitvoerende gesag het die NP sedert 1991 voorgestel dat 'n kollektiewe hoofskap van die staat en die regering daargestel moet word. Dit sou as die "presidensie" bekendstaan, en sou uit die leiers van die drie grootste partye in die eerste kamer van die parlement bestaan. Die voorsitterskap van die presidensie kon op 'n jaarbasis tussen die lede roteer (NP, 1991:12-13). Die doel met die presidensie-idee was om die magte van die president te beperk wat vanuit die meerderheidsparty afkomstig sou wees. Hierdie doel het geblyk uit die referendumveldtog van die NP in Maart 1992, waartydens aangetoon is dat net tot 'n grondwetlike bedeling ingewillig sal word waarin 'n beperking op die magte van die regeringshoof geplaas word. Dit moes verkieslik bewerkstellig word deur die amp tussen die belangrikste leiers in 'n presidensie te deel (NP, 1992(a):ongenommer). NP-voorstelle rakende die hoof van die uitvoerende gesag tydens Kodesa het basies met bogenoemde voorstel ooreengestem. Teen die begin van 1993 het die NP sy standpunt in die lig van ANC-weerstand teen die presidensie-idee ietwat gewysig deur aan te voer dat daar 'n president sou wees wat die leier van die

meerderheidsparty sou wees, maar wat net oor beperkte mag beskik en met leiers van ander partye in 'n uitgeligte posisie in die kabinet saamwerk (De Klerk, 1993(a):3-4).

Nadat die ANC sy voorstel vir 'n RNE vir 'n tydperk van vyf jaar bekend gemaak het, het die NP laat blyk dat dit nie met die idee van 'n enkele president tevrede is nie. 'n President en 'n adjunkpresident sou aanvaarbaar wees, waar laasgenoemde persoon uit die tweede sterkste party afkomstig sou wees en 'n verdeling van magte moet tussen die president en adjunkpresident bestaan (*Beeld*, 8 Februarie 1993).

Die ANC was ten gunste daarvan dat 'n president die uitvoerende hoof van die regering moet wees en dat sodanige persoon indirek deur die meerderheidsparty in die wetgewer aangestel word. ANC-beleidsdokumente het in April 1991 en in Maart 1993 voorgestel dat 'n uitvoerende president aan die hoof van die uitvoerende gesag moet wees, en dat so 'n persoon in konsultasie met 'n kabinet van ministers moet handel, van wie die hoof 'n eerste minister sal wees wat deur die staatspresident aangestel word (SAIRR, 1991/92:80; ANC, 1993(b):8). Teen die einde van 1993 was daar volgens berigging in die *Sunday Times* (24 Oktober 1993) aanduidings dat die ANC die standpunt begin ondersteun het dat 'n adjunkpresident van die tweede mees populêre party versoening kon aanhelp.

Die IVP het in Desember 1991 voorgestel dat 'n staatspresident met beperkte magte, gegrond op die Franse staatspresidentskap, in Suid-Afrika moet geld. Die staatspresident sou 'n lid van die Nasionale Vergadering as eerste minister aanstel. Die president moes sommige besluite op eie inisiatief, en ander besluite in oorleg met die eerste minister neem. 'n Verdeling van magte moes tussen die president en die eerste minister bestaan. Die eerste minister sou aan die hoof van die kabinet staan en die kabinetsministers aanwys, terwyl die staatspresident sodanige persone sou aanstel. Die voorstelle het verder voorsiening gemaak vir 'n uitvoerende raad waarvan die staatspresident die hoof sou wees, sowel as vir 'n eerste minister en kabinetslede (*Beeld*, 11 Desember 1991; SAIRR, 1991/92:xxii). Die konsepgrondwetlike voorstel van die IVP wat tydens die VPOP ingedien is, het ietwat van hierdie voorstel verskil, deurdat die president verkies sou word deur die meerderheid van die stemme wat in 'n landwye verkiesing op grond van kiesafdelings uitgebring is. Die president sou die staats- sowel as die regeringshoof wees, en sou net oor beperkte bevoegdhede beskik. Die regering sou dus uit die president en die ministers bestaan en laasgenoemde sou deur die president genomineer en aangewys word (IVP, 1993(g):artikels 72 en 73).

Die president beskik volgens die 1993-Grondwet, onder andere, oor bevoegdhede wat hy/sy *in oorleg met* die kabinet uitoefen (1993-Grondwet: artikel 82(3)). *In oorleg met*

word in die Grondwet omskryf as dat vir die neem van 'n besluit die instemming van 'n ander funksionaris vereis word, behalwe as daardie ander funksionaris 'n liggaam van persone is, in welke geval die instemming van sodanige liggaam ooreenkomstig sy eie besluitnemingsprosedure bepaal word (1993-Grondwet:artikel 233(3)). Aangesien die kabinet 'n liggaam van persone is, moet die president sy bevoegdhede gesamentlik met die ander lede van die kabinet uitoefen volgens die wyse waarop besluite in die kabinet geneem word (Rautenbach *et al.*, 1994:151). In hierdie opsig word hierna in item 5.2.2.3 tot die gevolgtrekking gekom dat die Grondwet die president en kabinet deurgaans verplig om te poog om besluite by wyse van konsensus te neem. Indien konsensus nie oor 'n bepaalde aspek bereik kan word nie, mag dit in die belang van effektiewe regering nodig wees dat sodanige besluit by wyse van 'n meerderheidsbesluit geneem word. Die president kan klaarblyklik nie alleen 'n besluit oor aangeleenthede behorende tot hierdie kategorie aangeleenthede neem nie, en die instemming van die persone met wie oorleg gepleeg word (die kabinet) is nodig. Aangesien die president en die verteenwoordigers van die meerderheidsparty in die kabinet uit dieselfde party afkomstig sal wees, behoort 'n kabinetsbesluit deur gewone meerderheid in belang van effektiewe regering in ooreenstemming met die wil van die president te wees.

Die president beskik ook oor bevoegdhede ten opsigte waarvan hy die uitvoerende adjunkpresidente moet raadpleeg. Volgens Basson (1994:116) beteken die raadpleging van iemand dieselfde as die frase *na oorleg met* wat in die Grondwet omskryf word as dat om 'n besluit na oorleg met 'n ander funksionaris te neem, sodanige besluit in goeie trou geneem moet word nadat daardie ander funksionaris geraadpleeg is en ernstige oorweging aan die sienswyse van daardie ander funksionaris gegee is (1993-Grondwet:artikel 233(4)). Hierdie kategorie kan dan geïnterpreteer word as dat die president groter vryheid het om sy/haar besluit alleen te neem nadat hy/sy die sieninge van ander aangehoor en oorweeg het. Die president moet byvoorbeeld na oorleg met die uitvoerende adjunkpresidente die beleid van die nasionale regering formuleer en uitvoer, oor aangeleenthede besluit wat met die bestuur en verrigtinge van die kabinet te make het, en besluit oor die toewysing en toekenning van werksaamhede aan 'n uitvoerende adjunkpresident (1993-Grondwet:artikel 82(2)). Nog 'n voorbeeld in hierdie kategorie is dat die adjunkpresidente en die leiers van die deelnemende partye geraadpleeg moet word met betrekking tot die toekenning van portefeuljes in die kabinet aan politieke partye en die aanstelling en afdanking van persone in spesifieke portefeuljes (1993-Grondwet:artikel 88(4)). Daar is 'n verdere kategorie aangeleenthede ten opsigte waarvan die president heeltemal op sy/haar eie kan handel byvoorbeeld, om wetsontwerpe wat deur die parlement aangeneem is te bekragtig, te onderteken en af te kondig, en om vergaderings van die kabinet byeen te roep (1993-Grondwet:artikel 82(1)).

Die ampsbekleër van die pos van 'n uitvoerende adjunkpresident wat nie van die meerderheidsparty afkomstig is nie, beskik nie oor die bevoegdhede wat met dié van die president vergelyk kan word nie. Die rede hiervoor is dat daar nie 'n bepaling in die 1993-Grondwet is wat met die magte en funksies van die uitvoerende adjunkpresident handel nie. Dit kom dus volgens Basson (1994:121) voor asof al die magte en funksies van sodanige persone sou afhang van die artikel wat die president in staat stel om magte en funksies aan hulle toe te wys en wat die president kon doen nadat hulle bloot gekonsulteer is. Hul instemming was dus nie in hierdie geval nodig nie. Die maatreël ten opsigte van die aanwysing van uitvoerende adjunkpresident was nietemin 'n maatreël wat minderheidsdeelname in die uitvoerende gesag verhoog het.

Bogenoemde dui in die eerste plek daarop dat die magte van die president deels beperk is omrede daar relatief min aangeleenthede in die Grondwet is ten opsigte waarvan die president heeltemal op sy eie kan optree. Daar kan in die tweede plek aangevoer word dat hierdie beperking nie die president verhoed om sterk uitvoerende leierskap uit te oefen nie. Basson (1994:118) voer byvoorbeeld aan dat die bevoegdhede wat deur die president uitgeoefen kan word belangrik is, en dat baie van hierdie bevoegdhede (wat in artikel 82(1) en (2) gelys word) uitgeoefen kan word sonder die vereiste van die instemming of konsensus van die kabinet (wat die adjunkpresident insluit). Venter (1994:187) is ook van mening dat die Grondwet die president toelaat om uitvoerende leierskap uit te oefen en die kabinets- en nasionale politieke agendas te bepaal.

Dit is nie voor die hand liggend om te bepaal in watter mate die IVP-standpunt in die Grondwet geakkommodeer is nie. Die rede hiervoor is dat die IVP-voorstel in wese ook 'n president met beperkte magte voorgestaan het, alhoewel die omvang van sodanige beperkinge klaarblyklik nie met die NP-voorstel ooreenstem nie. Onderhandelings oor hierdie en ander aspekte van die uitvoerende gesag is sedert September 1993 hoofsaaklik tussen die ANC en die NP/SAR gevoer in 'n reeks uitgebreide bilaterale gesprekke waarby die IVP nie betrokke was nie (Atkinson, 1994:104-105). Die IVP het ook reeds vroeër aan die VPOP onttrek, en was dus nie deel van die gesprekvoering oor hierdie aangeleentheid in die Onderhandelingsraad van die VPOP, of met die goedkeuring van die Grondwet in die Onderhandelingsraad nie.

Alhoewel daar dus deur die NP aangevoer kan word dat die onderneming wat gedurende die 1992-referendumveldtog gegee is, nagekom is ten opsigte van 'n president wie se bevoegdhede beperk moet word, verhoed sodanige beperking nie die president om in effek sterk uitvoerende leierskap uit te oefen ooreenkomstig die ANC-standpunt nie. Teenoor

sy aanvanklike standpunt beoordeel het die NP, in die eerste plek, aanvaar dat daar 'n enkele president sal wees wat deur die meerderheidsparty in die nasionale vergadering verkies word. Van die beperking van die bevoegdhe van sodanige president deur 'n verdeling van bevoegdhe te bewerkstellig tussen die leiers van ander partye in die kabinet of 'n adjunkpresident, het daar in wese, in die tweede plek, ook nie veel gekom nie. Word die grondwetlike bepalings ten opsigte van die uitvoerende adjunkpresidente in hierdie verband in ag geneem, blyk dit dat die president ten opsigte van sy belangrikste bevoegdhe op die ou end (byvoorbeeld na konsultasie van die uitvoerende adjunkpresidente) op sy eie 'n besluit kon neem. In wese gee die Grondwet dus net 'n reg aan die adjunkpresidente om ten opsigte van sekere aangeleenthede gekonsulteer te word.

Die ANC was dus nie bereid om ten opsigte van die kernbeginsel toe te gee dat 'n uitvoerende president deur die meerderheidsparty verkies, in staat moet wees om besluite te kan neem wat op meerderheidsregering neerkom nie. Daarom kan die onderhandelingsstyl wat deur dié Party in hierdie opsig gevolg is as kompetend getipeer word. Omrede die NP-standpunt ten opsigte van die deel van die presidentsamp met ander persone, in die eerste plek, nie verwesenlik is nie, en die beperking van die president se bevoegdhe in werklikheid nie die president verhoed om sterk uitvoerende leierskap uit te oefen nie, word geargumenteer dat die NP in hierdie opsig 'n akkomoderende onderhandelingsstyl gevolg het. Omdat die IVP-standpunt van 'n president met gedeelde magte met 'n eerste minister, onder andere, nie aan gevolg gegee is nie, word die onderhandelingsstyl wat dié Party gevolg het ook as akkomoderend beskryf.

5.2.2.3 Wyse van besluitneming in die uitvoerende gesag

Ten opsigte van besluitneming in die kabinet was die NP/SAR aanvanklik van mening dat die uitvoerende gesag op 'n veelpartybasis saamgestel moet wees en dat besluite op 'n konsensusgrondslag geneem moet word (SAR, 1992(a):9). De Klerk¹⁸ (1998:254) toon ook byvoorbeeld in sy outobiografie aan dat die NP voorgestel het *dat 'n klein Uitvoerende Raad bestaande uit die drie, vier of vyf belangrikste partye beleid op grond van konsensus moet bepaal. Die Kabinet sou op die basis van konsensus en onderhandelinge deur so 'n Uitvoerende Raad aangestel word.* De Klerk (1998:254) toon wel aan dat hierdie spesifieke voorstel nooit deel was van die fundamentele minimum vereistes van die NP nie. In reaksie op uitlatings van ANC-leiers nadat ooreenkoms oor die “Oorgangsgrondwet” bereik is, naamlik dat die ANC die stryd vir meerderheidsbesluitneming in die kabinet gewen het (soos hieronder beskryf), het De

---

¹⁸ Mnr. F W de Klerk, voormalige Staatspresident en gewese leier van die NP.

Klerk aangevoer dat die NP nooit 'n minderheidsveto beloof het nie, en dat ook nooit gesê is dat magsdeling 'n vetoreg vir 'n minderheid moet wees nie. Alle moontlikhede is volgens hom verken met die oog op besluitneming in die kabinet, en dat dit 'n goed gemotiveerde wilsbesluit was om liefs die klem op die soeke na konsensus in die RNE te plaas as om 'n nuwe presedent van stemprosedures in die kabinet te vestig (*Beeld*, 13 & 19 Februarie 1997).

Ná die aanvanklike voorstel dat besluite by wyse van konsensus in die uitvoerende gesag geneem moet word, het die NP/SAR volgens Atkinson (1994:105) voorgestel dat konsensus net bewerkstellig moet probeer word oor belangrike beleidsaangeleenthede, soos ten opsigte van die ekonomie en veiligheid. 'n Verdere oorweging/moontlikheid vir die NP/SAR was om sy voorstel ten opsigte van besluitneming aan te pas tot die neem van besluite deur verhoogde meerderhede en 'n belangrike rol vir 'n adjunkpresident wat van 'n ander party afkomstig is as waaruit die president aangewys word (*The Sunday Times*, 24 Oktober 1993; Ebrahim, 1998:164).

Atkinson (1994:105) toon aan dat die aangeleentheid van hoe besluite in die kabinet geneem moet word, die sleutelverskil aangetoon het tussen die ANC se besorgdheid oor meerderheidsregering en die NP se se begeerte om 'n gewaarborgde rol in besluite te hê. Die ANC wou “verlamming” in besluitneming in die uitvoerende gesag voorkom, en daarom het dit voorgestel dat die graad van konsultasie van die meerderheidsparty met minderheidspartye aan eersgenoemde party oorgelaat moet word, en dat dit dus nie grondwetlik bepaal moet word nie (Atkinson, 1994:105).

Ramaphosa¹⁹ het in hierdie verband in *Beeld* (14 Junie 1993) aangevoer dat die rol van minderheidspartye van so 'n aard moet wees dat hulle nie die regering “verlam” nie. Die meerderheidswil moet dus nog kan geld en die regering moet in staat wees om 'n program van nasionale rekonstruksie en verandering in werking te stel. Die NP-plan van 'n uitvoerende raad of binne-kabinet wat belangrike besluite saam met die president neem, is as 'n poging beskryf om 'n veto in die nuwe bedeling in te bou.

Dit was ook die ANC-standpunt dat alle partye met aansienlike steun betekenisvol aan die RNE moet kan deelneem, maar dat die meerderheid effektief moet kan regeer (*The Sunday Times*, 24 Oktober 1993). Dit beteken op sigself dat minderheidspartye nie oor 'n veto moet beskik nie (*The Star*, 24 Februarie 1993). Ebrahim (1998:164) vat

---

¹⁹ Mnr. C Ramaphosa, hoofonderhandelaar van die ANC.

bogenoemde saam deur aan te toon dat dit 'n prioriteit vir die ANC was om die regering toe te laat om effektief te regeer.

Ten opsigte van die IVP-standpunt kan gemeld word dat die ooreenkoms oor die RNE-konsep hoofsaaklik in bilaterale gesprekke tussen die ANC en die NP besleg is. Die IVP was dus nie deel van onderhandelinge oor hierdie aspekte nie, veral ook nie omrede dié Party aan die VPOP-onderhandelinge onttrek het. Die IVP-standpunt oor besluitneming in 'n veelpartykabinet is dus nie bekend nie.

Ten opsigte van die wyse van besluitneming in die kabinet bepaal die 1993-Grondwet in artikel 89(2) dat *Die kabinet funksioneer met inagneming van die konsensus-soekende gees onderliggend aan die konsep van die regering van 'n nasionale eenheid, sowel as die behoefte aan effektiewe staatsbestuur*. Ten opsigte van hierdie grondwetlike ooreenkoms skryf Waldmeir (1997:232) dat die ANC-onderhandelaar, mnr. Joe Slovo, aan haar gesê het: *We won the battle for an executive based on majority decision making - something I thought we would never win*. Volgens haar was Mandela se oordeel dieselfde, naamlik: *Majority rule will apply - we just hope we will never have to use it*.

Die vraag ontstaan gevolglik of hierdie grondwetlike bepaling meebring dat konsensusbesluitneming in die kabinet 'n absolute voorvereiste is, en of die verwysing na effektiewe regering beteken dat besluite ook by wyse van gewone meerderheid geneem kan word. Rautenbach *et al.* (1994:152) meen dat bogenoemde grondwetlike bepaling geïnterpreteer kan word as dat die instemming van ministers, of konsensus, nie 'n absolute voorvereiste is nie. Die belangrikheid wat aan die ander kant aan die idee van 'n regering van nasionale eenheid geheg word, dui sonder twyfel aan dat die kabinet voortdurend en ernstig moet poog om konsensus ten opsigte van alle sake te bereik. Dit is wel nie 'n absolute vereiste nie, omrede dit in 'n spesifieke geval nodig mag wees om in die belang van *effektiewe regering* van die konsensusbeginsel af te wyk. So 'n afwyking moet nietemin die uitsondering eerder as die reël wees. Indien so 'n afwyking onder die leierskap van die president die reël sou word sonder ernstige pogings deur hom of haar om konsensus te bereik, sal die president nie leierskap uitoefen in die *belang van nasionale eenheid* soos deur artikel 81(2) van die Grondwet vereis word nie.

Basson (1994:130) is ook van mening dat konsensus nie deur die letter van die Grondwet vereis word nie, maar dat dit in praktyk verwag kan word dat die president deurgaans sal poog om konsensus of ooreenkoms met die kabinet te soek wanneer besluite oor nasionale beleidsake geneem word. Atkinson (1994:107) argumenteer ook dat bogenoemde bepaling geïnterpreteer kan word as dat besluite so ver moontlik by wyse van konsensus

geneem moet word, maar indien dit nie moontlik is nie, besluite by wyse van 'n meerderheid geneem kan word ten einde die staatsbestuur nie oneffektief te maak nie.

Die vraag is in hoe 'n mate hierdie grondwetlike ooreenkoms die standpunte van elk van die partye akkommodeer. Die aanvanklike NP-standpunt dat beleid op grond van konsensus bepaal moet word, is in dié mate in die ooreenkoms geakkommodeer dat die Grondwet die president en kabinet deurgaans verplig om te poog om besluite by wyse van konsensus te neem. Die Grondwet stel die bereiking van konsensus wel nie as 'n absolute voorvereiste nie en hierdie aanvanklike vertrekpunt van die NP is dus nie volledig geakkommodeer nie. De Klerk het in hierdie verband wel aangevoer dat die NP nooit beloop het dat magsdeling 'n veto vir 'n minderheid moet wees nie. Nieteenstaande hierdie standpunt, moes die NP aanvaar dat indien konsensus nie oor 'n bepaalde aspek bereik word nie, effektiewe regering dit noodsaak dat sodanige besluit by wyse van gewone meerderheidstem geneem kan word. Die vertrekpunt van die ANC dat besluite by wyse van meerderheidstem geneem moet word, is ook in die Grondwet geakkommodeer deurdat 'n spesifieke besluit wel by wyse van meerderheidstem geneem kan word indien konsensus nie bewerkstellig kan word nie. Hierdie uitgangspunt is nie volledig geakkommodeer nie, omrede die besluitnemingsreg van die meerderheid gedeeltelik "verwater" is deurdat die neem van 'n besluit by gewone meerderheid eerder die uitsondering as die reël moet wees. Daar moes dus deurgaans 'n poging wees om die standpunte van minderheidspartye in ag te neem ten einde konsensus na te streef.

Waar albei partye dus nie hul volledige aanvanklike vertrepunte verwesenlik gekry het nie, verteenwoordig die ooreenkoms 'n kompromie tussen die standpunte van die partye. Dit is 'n kompromie omdat elke party se kernwense wel in die ooreenkoms verwesenlik is, naamlik ten opsigte van die ANC dat die meerderheid wel deur die Grondwet toegelaat moet word om effektief te regeer (sonder 'n vetoreg vir 'n minderheid). Ten opsigte van die NP was dit dat die meerderheidsparty nie net besluite kan neem sonder om die wense van die minderheidspartye in ag te neem nie.

Nieteenstaande die ooreenkoms wat as 'n kompromie beskou word, word geargumenteer dat die ANC-uitgangspunt in 'n groter mate as die NP-uitgangspunt gereflekteer word. Dit is so omdat effektief regeer kan word (deur middel van meerderheidsbesluitneming indien nodig), terwyl daar wel 'n geval kan wees waar die minderheidspartye se wense nie in ag geneem word nie indien die ANC sou besluit dat dit in belang van die meerderheid is om 'n bepaalde besluit te neem. Word die aanvanklike ANC-standpunt in ag geneem, naamlik dat minderheidspartye nie 'n veto oor die wil van die meerderheid moet kan

uitoefen nie, en dat die meerderheidswil moet kan geld, blyk dit dat die grondwetlike ooreenkoms in 'n groot mate hierdie ANC-posisie weerspieël.

Ten opsigte van besluitneming in die kabinet blyk dit gevolglik in geheel dat albei partye 'n kompromiestyl toegepas het deur 'n kompromie tussen hul aanvanklike beleidstandpunte te aanvaar. Die NP se onderhandelingsstyl was wel in 'n groter mate as die onderhandelingsstyl van die ANC akkommoderend van aard, deurdat die prioriteit van die ANC, dat die meerderheid effektief moet kan regeer, verwesenlik is, terwyl daar wel 'n geval kan wees waar die siening van minderheidspartye nie geakkommodeer word nie wanneer dit in die belang van effektiewe regering nodig geag word.

Die onderhandelingsstyle wat partye gevolg het met die onderhandeling van 'n uitvoerende gesag gedurende die oorgang na demokrasie en 'n uitvoerende gesag waaraan 'n nuwe grondwet ná 'n verkiesing beslag moet gee, word vervolgens in grafieke 9 en 10 aangetoon.

5.2.3 Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die daarstelling van 'n oorgangs uitvoerende gesag en 'n uitvoerende gesag waaraan 'n nuwe grondwet gevolg moes gee

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede wat partye gevolg het met die onderhandeling van 'n uitvoerende gesag gedurende die oorgang, en die wyse van verloop van die oorgangsproses word, in die eerste plek, aangetoon.

5.2.3.1 Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van die uitvoerende gesag gedurende die oorgang na demokrasie en die verloop van die oorgangsproses

Aanvanklike partystandpunte oor bogenoemde aangeleenthede in vergelyking met die onderhandelingsresultate soos in die Wet op die UOR van 1993 en in die 1993-Grondwet vervat, dui op die volgende onderhandelingsstyle (in grafiek 9 aangetoon) wat partye gevolg het:

Grafiek 9: Onderhandelingsstyle van partye met die onderhandeling van die uitvoerende gesag gedurende die oorgang na demokrasie en die verloop van die oorgangsproses.

Handhawende ingesteldheid	Dwingende/kompeterende styl	Vermydingstyl
	<p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • So min moontlik detail onderhandel wat grondwetskrywende vergadering bind/onderhandeling van detailooreenkomste wat grondwetskrywende vergadering bind. • Oorhandiging van mag voor verkiesing aan soewereine interimregering in grondwetlike lugleegte/voortgesette grondwetlike regering vóór en na 'n verkiesing. • Kort oorgang na meerderheidsregering/langsamer oorgang na demokratiese bedeling. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • So min moontlik detail onderhandel wat grondwetskrywende vergadering bind/onderhandeling van detailooreenkomste wat grondwetskrywende vergadering bind. • Oorhandiging van mag voor verkiesing aan soewereine interimregering in grondwetlike lugleegte/voortgesette grondwetlike regering vóór en na 'n verkiesing. • Kort oorgang na meerderheidsregering/langsamer oorgang na demokratiese bedeling. 	
	Kompromiestyl	Akkommoderende styl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verloop van proses: Grondwet deur verkose verteenwoordigers geskryf/Grondwet voor verkiesing deur partye onderhandel. • Bevoegdhede van eerste fase-veel partyoorgangstrukture vóór 'n verkiesing: deel van mag met 'n regering/regering bly in beheer. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verloop van proses: Grondwet deur verkose verteenwoordigers geskryf/Grondwet voor verkiesing deur partye onderhandel. • Bevoegdhede van eerste fase-veel partyoorgangstrukture vóór 'n verkiesing: deel van mag met 'n regering/regering bly in beheer. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verloop van proses: Grondwet deur verkose verteenwoordigers geskryf/Grondwet voor verkiesing deur partye onderhandel. 	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • So min moontlik detail onderhandel wat grondwetskrywende vergadering bind/onderhandeling van detailooreenkomste wat grondwetskrywende vergadering bind. • Oorhandiging van mag voor verkiesing aan soewereine interimregering in grondwetlike "lugleegte"/voortgesette grondwetlike regering vóór en na 'n verkiesing. • Kort oorgang na meerderheidsregering/langsamer oorgang na demokratiese bedeling.
	Samewerkende ingesteldheid	

Grafiek 9 toon nie een aspek ten opsigte van die uitvoerende gesag gedurende die oorgang en die verloop van die oorgangsproses aan ten opsigte waarvan die ANC 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het nie. Dit is omrede gestelde standpunte van dié Party nie sonder wysiging in die onderhandelingsresultaat verwesenlik is nie. Kompromieë is wel met ander partystandpunte ten opsigte van twee aangeleenthede aangegaan, te wete die wyse hoe die onderhandelingsproses moes verloop en die bevoegdhede van eerste fase-

oorgangstrukture vóór 'n verkiesing. Tabel 9 wys dat die ANC 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van die volgende drie aspekte gevolg het, omrede standpunte in hierdie opsig nie in die onderhandelingsresultaat verwesenlik is nie. Hierdie aangeleenthede is dat so min moontlik detail in die onderhandelingsforum onderhandel moet word wat die grondwetskrywende vergadering later sal bind, die oorhandiging van mag vóór 'n verkiesing aan 'n soewereine interimregering terwyl die destydse Grondwet opgeskort word, en 'n kort oorgang na meerderheidsregering. Waar die aanduiding dus bestaan dat die ANC 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aspekte gevolg het, en 'n kompeterende styl nie ten opsigte van een aangeleentheid gevolg is nie, kan die onderhandelingsingesteldheid van dié Party as meestal samewerkend beskou word.

Grafiek 9 wys dat die NP 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van die volgende drie aangeleenthede gevolg het, omrede standpunte van dié Party ten opsigte van hierdie aspekte in die onderhandelingsresultate verwesenlik is. Hierdie aspekte is ten opsigte van die onderhandeling van detailooreenkomste vóór 'n verkiesing wat die Grondwetlike Vergadering sal bind, voortgesette grondwetlike regering totdat 'n verkiesing plaasvind, en 'n "Oorgangsgrondwet" wat in werking tree en 'n oorgang na 'n demokratiese bedeling wat nie 'n vinnige oordrag van mag na meerderheidsregering behels nie. Die NP het ten opsigte van twee aangeleenthede kompromieë met ANC-standpunte aangegaan, naamlik 'n nuwe grondwet wat deur 'n verkose grondwetskrywende vergadering opgestel moet word, en dat 'n beperkte vorm van magsdeling aan partye gegee word in die eerste fase van die oorgang voordat 'n verkiesing plaasvind. Omrede die aanduiding bestaan dat die NP 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aspekte gevolg het, met 'n akkommoderende onderhandelingsstyl wat nie toegepas is nie, kan die onderhandelingsingesteldheid van die NP in hierdie opsig as meestal handhawend aangetoon word. Die twee aspekte ten opsigte waarvan 'n kompromiestyl gevolg is, word met betrekking tot die bepaling van hierdie onderhandelingsingesteldheid buite rekening gelaat, omrede 'n kompromiestyl tot beide 'n handhawende en 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra.

Die IVP het volgens grafiek 9 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aangeleenthede toegepas, naamlik die daarstelling van detailooreenkomste in 'n grondwet voordat 'n verkiesing plaasvind, voortgesette grondwetlike regering vóór en ná die hou

van 'n verkiesing, en dat 'n vinnige oorgang na meerderheidsregering (voordat sekerheid bestaan waarmee die regering vervang word) nie moet plaasvind nie. 'n Kompeterende onderhandelingsstyl is ten opsigte van hierdie aangeleenthede toegepas omdat die standpunte van die IVP nié in die onderhandelingsresultate verwesenlik is nie. Daar is nie aangeleenthede aangetoon ten opsigte waarvan die IVP 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg het nie. Daar is wel aangetoon dat die IVP 'n kompromiestyl ten opsigte van een aangeleentheid gevolg het, te wete die verloop van die oorgangsproses. Dit is omrede die IVP-standpunt in hierdie opsig net gedeeltelik verwesenlik is, aangesien 'n grondwet wel onderhandel is voordat 'n verkiesing plaasgevind het (ooreenkomstig die IVP-standpunt), maar 'n verkose grondwetskrywende vergadering so 'n grondwet kon herskryf. Ten opsigte van bevoegdhede van uitvoerende veelpartystrukture voordat 'n verkiesing gehou is, is niks ten opsigte van die onderhandelingsstyl van die IVP in die grafiek aangetoon nie, omrede die IVP met die onderhandelinge van die besonderhede van die magte van die UOR nie meer deel van die VPOP was nie. Omrede 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aangeleenthede geïdentifiseer is, en 'n akkommoderende onderhandelingsstyl nie aangetoon is nie, kan die onderhandelingsingesteldheid van die IVP in hierdie opsig as meestal handhawend beskryf word. Die aangeleenthede ten opsigte waarvan 'n kompromiestyl geïdentifiseer is, beïnvloed nie hierdie bevinding nie, omrede 'n kompromiestyl tot beide 'n handhawende en 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra.

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van die partye ten opsigte van die uitvoerende gesag wat vir insluiting in 'n nuwe grondwet na 'n verkiesing voorgestel is, word vervolgens in grafiek 10 aangetoon.

5.2.3.2 Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van aspekte van die uitvoerende gesag waaraan 'n nuwe grondwet na 'n verkiesing beslag moes gee

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van die partye word in grafiek 10 aangetoon ten opsigte van die samestelling en ampstermyn van die lede van die uitvoerende gesag, bevoegdhede van die hoof van die uitvoerende gesag en die wyse van besluitneming in die kabinet.

Grafiek 10: Onderhandelingsstyl en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van aspekte van die uitvoerende gesag waaraan ‘n nuwe grondwet beslag moes gee

Handhawende ingesteldheid	Dwingende/kompeterende styl	Vermydingstyl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beperking van bevoegdhede van president/enkele president wat oor uitvoerende bevoegdhede beskik. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samestelling en ampstermyn van kabinet. 	
	Kompromiestyl	Akkommoderende styl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wyse van besluitneming in kabinet. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wyse van besluitneming in kabinet. 	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samestelling en ampstermyn van kabinet. <p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beperking van bevoegdhede van president/enkele president wat oor uitvoerende bevoegdhede beskik. • Wyse van besluitneming in kabinet. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beperking van bevoegdhede van president/enkele president wat oor uitvoerende bevoegdheid beskik. • Samestelling en ampstermyn van kabinet. • Wyse van besluitneming in kabinet.
	Samewerkende ingesteldheid	

Grafiek 10 wys dat die ANC ‘n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het ten opsigte van die bevoegdhede van die president wat in 'n nuwe grondwet beskryf moet word, omrede die standpunt van dié Party in die Grondwet verwesenlik is. ‘n Akkommoderende onderhandelingsstyl wat gevolg is, is aangetoon ten opsigte van die samestelling en ampstermyn van die kabinet omrede die ANC-standpunt nie in die Grondwet verwesenlik is nie. Ten opsigte van besluitneming in die kabinet het die grondwetlike ooreenkoms neergekom op ‘n kompromie tussen die NP-standpunt ten gunste van konsensusbesluitneming en die ANC-standpunt van meerderheidsbesluitneming, en daarom is ‘n kompromiestyl in hierdie opsig aangedui. Aangesien ‘n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van een aspek en ‘n akkommoderende styl ook ten opsigte van een aangeleentheid geïdentifiseer is (met ‘n kompromiestyl wat ook ten opsigte van een aangeleentheid gevolg is), kan die onderhandelingsingesteldheid van die ANC as ‘n balans tussen ‘n samewerkende en handhawende onderhandelingsingesteldheid beskryf word. Omrede 'n aspek soos die magte van die president en die wyse van besluitneming in die kabinet aan die kern van meerderheidsregering raak, was die ANC waarskynlik minder bereid om ten opsigte van hierdie aspekte aan ander partystandpunte toe te gee. Die samestelling van die uitvoerende gesag kom hierteenoor met die ANC-beginselstandpunt van ‘n inklusiewe oorgangsproses ooreen, en daarom was dit moontlik bereid om in dié opsig aan die NP-standpunt toe te gee.

Grafiek 10 toon aan dat die NP 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg het met die onderhandeling van die bevoegdheid van die hoof van die uitvoerende gesag, terwyl 'n handhawende onderhandelingsstyl toegepas is met betrekking tot die onderhandeling van die samestelling en ampstermyn van die uitvoerende gesag. Ten opsigte van besluitneming in die kabinet is die onderhandelingsstyl van die NP as beide 'n kompromie- en 'n akkommoderende styl aangetoon. Aangesien die ooreenkoms 'n kompromie verteenwoordig, word dit as 'n kompromiestyl aangetoon, maar omrede daar geargumenteer is dat die NP verder van sy standpunt afgewyk het as wat die ANC gedoen het, word die onderhandelingsstyl van die NP ook as akkommoderend aangetoon. Die gevolg is dat die NP in wese dus 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van twee aangeleenthede toegepas het, terwyl 'n kompeterende onderhandelingsstyl met betrekking tot een aspek gevolg is. Die onderhandelingsingesteldheid van die NP kan dus as effens meer samewerkend as handhawend beskryf word.

Die IVP-standpunte ten opsigte van die aangeleenthede ter sake is nie in die 1993-Grondwet verwesenlik nie, en die onderhandelingsstyl van dié Party ten opsigte van hierdie aangeleenthede kan dus as akkommoderend getipeer word. Die onderhandelingsingesteldheid van die IVP kan gevolglik in hierdie opsig as meestal samewerkend geïdentifiseer word. Hierdie onderhandelingsingesteldheid kon wel net deur die IVP toegepas gewees het indien dié Party deel van die onderhandelingsproses gebly het en die 1993-Grondwet deur dié Party aanvaar is.

Die standpunte van die partye ten opsigte van die uitvoerende gesag wat vir insluiting in die “finale” of 1996-Grondwet voorgestel is, word vervolgens beskryf en met daardie Grondwet vergelyk.

5.3 PARTYSTANDPUNTE TEN OPSIGTE VAN DIE UITVOERENDE GESAG IN DIE “FINALE” OF 1996-GRONDWET

Die aspekte wat beskryf word ten opsigte van die uitvoerende gesag wat in die bepalings van die 1996-Grondwet ingesluit is, is die bevoegdheid van die hoof van die uitvoerende gesag of die kabinet en die samestelling en wyse van besluitneming in die kabinet.

5.3.1 Die bevoegdheid van die hoof van die uitvoerende gesag

Besonderhede wat deur die ANC aan Temakomitee 2 van die Grondwetlike Vergadering voorgelê is, het aangedui dat die president beide staats- en regeringshoof moet wees. Die president moet ook in sy hoedanigheid as regeringshoof die kabinet aanstel, oor die funksionering daarvan toesig hou en dit bestuur. Die president moet ook ministers en adjunkministers volgens sy of haar diskresie kan aanstel en ontslaan. Wanneer belangrike besluite geneem word, moet die president sy/haar kabinet konsulteer en die ministers het die funksie om die president te adviseer (ANC, 1995(e):11).

Die NP se standpunt was dat die ampte van staats- en regeringshoof in die posisie van die uitvoerende president gekombineer moet word. Die president moet in beginsel oor die magte beskik waarvoor in die 1993-Grondwet voorsiening gemaak is. Dit behels, onder andere, dat die president oor 'n aantal belangrike uitvoerende magte beskik wat hy of sy hoofsaaklik in konsultasie of in oorleg met die kabinet moet uitoefen (NP, 1995(b):1-2). In die verslag van Temakomitee 2 aan die Bestuurskomitee van die Grondwetlike Vergadering is aangedui dat die NP nie saam met ander partye stem dat die president oor die reg moet beskik om ministers en adjunkministers volgens eie diskresie te kan aanstel of afdank nie. Die voorstel was in hierdie verband dat die president nie volgens sy alleendiskresie moet kan optree nie, maar dat hy/sy in ooreenstemming met die bepalings van die Grondwet moet optree (*Theme Committee 2, Report on Block 2, The National Assembly, the Presidency and the Cabinet*, 22 Mei 1995:25-26).

Die IVP het aangetoon dat die staatshoof (president) en regeringshoof (eerste minister) se ampte geskei moet wees. Die staatshoof sal die bewaring van die konstitusionele orde en die behoorlike funksionering van die grondwetlike masjinerie verseker, terwyl die regeringshoof in beheer sal wees van die daaglikse funksionering van die regering (IVP, ongedateerd(b):1). Die regeringshoof (eerste minister) sal die ministers aanstel, en die ministers sal in die kabinet dien solank die eerste minister met hul funksielewering tevrede is. Hierdie aspek is aan die bevoegdheid van die parlement onderworpe om die kabinet in sy geheel by wyse van 'n mosie van vertroue te steun (IVP, 1995(a):7).

Ten opsigte van die amp van adjunkpresident het die ANC die standpunt ingeneem dat sodanige persoon deur die nasionale vergadering verkies moet word. Die NP was van oordeel dat een of meer adjunkpresidente aangestel moet word, en dat een van die adjunkpresidente uit die party afkomstig moet wees wat die tweede meeste steun geniet.

Die ANC was van mening dat die president verpligtinge en funksies aan die adjunkpresident kan toewys, terwyl die NP voorgestel het dat die president substansiële uitvoerende magte aan die bekleërs van sodanige poste moet toewys. Sodanige ampsbekleërs moet ook gekonsulteer word insake belangrike beleidsbesluite en ministeriële aanstellings (soos in die 1993-Grondwet voorsiening gemaak). Die IVP het 'n eerste minister voorgestel wat deur die president aangestel word na konsultasie met die leiers van die politieke partye. Die bekleër van sodanige pos moet die kabinet aanstel en lê sodanige voorstel vir goedkeuring by wyse van stemming ten opsigte van 'n mosie van vertroue aan die Parlement voor (*Theme Committee 2, Report on Block 2, the National Assembly, the Presidency and the Cabinet*, 22 Mei 1995:47; NP, 1995(b):3-4).

Uit bogenoemde kan die belangrikste verskilpunte tussen die partye as die volgende vrae beskryf word, naamlik:

- Of die president beide staats- en regeringshoof moet wees;
- of die president die bevoegdheid het om sy belangrikste take na eie goeddunke uit te voer, en of die instemming van lede van die kabinet nodig is;
- of die president lede van die kabinet volgens eie diskresie kan aanstel;
- of die Grondwet vir net een of twee adjunkpresidente voorsiening moet maak. Of 'n tweede adjunkpresident van die party afkomstig moet wees wat die tweede meeste stemme behaal het; en
- of 'n adjunkpresident(e) oor substansiële bevoegdhede sal beskik en of die grondwet net sal bepaal dat die president bevoegdhede en take aan 'n adjunkpresident(e) kan toewys.

Die 1996-Grondwet bepaal in artikel 84(1) dat die president oor die bevoegdhede en funksies beskik om beide funksies van staatshoof en regeringshoof te vervul. Dit bring mee dat die standpunte van die ANC en die NP in die Grondwet vervat is, terwyl die IVP-standpunt van twee ampte, naamlik 'n staatspresident wat die amp van staatshoof beklee, en 'n eerste minister wat as regeringshoof optree, nie in die Grondwet geakkommodeer is nie.

'n Verdere aspek hou verband met die bevoegdhede van die regeringshoof en of hy/sy sodanige bevoegdhede alleen, ná konsultasie, óf in oorleg met lede van die kabinet kan uitoefen. Die 1996-Grondwet bepaal ten opsigte van die aangeleenthede wat die president in sy hoedanigheid as regeringshoof uitoefen, dat die president die uitvoerende gesag

tesame met die ander lede van die kabinet uitoefen (artikel 85(2)). Rautenbach *et al.* (1996:177) voer aan dat geen spesiale direkteie met hierdie bepaling neergelê word nie, soos dat die instemming van lede van die kabinet nodig is nie. Die uitdrukking “tesame met die ander lede van die kabinet” toon aan dat besluite oor die magte en funksies van die president as hoof van die nasionale uitvoerende gesag normaalweg by kabinetsvergaderings geneem word. Die mate van instemming wat van ander lede van die kabinet vereis word, hang af van die besluitnemingsprosedures wat in die kabinet gevolg word. Ten opsigte hiervan bestaan geen definitiewe wetlike direkteie nie, en daarom is die grondwetlike bepaling nie in ooreenstemming met die NP-standpunt dat die bepalings van die 1993-Grondwet in dié opsig herhaal moet word nie. Die president is hiervolgens verplig om die siening van kabinetslede aan te hoor en te oorweeg by die neem van besluite. Aangesien die bepalings van die 1996-Grondwet nie dieselfde uitwerking het as wat die bepalings van die 1993-Grondwet in dié opsig gehad het nie, is dit in ooreenstemming met die ANC-standpunt wat nie ‘n dwingende verpligting op die president in dié verband plaas nie. Die IVP het hom nie in ‘n voorstel uitgelaat oor die bevoegdheids van die regeringshoof in vergelyking met die bevoegdheids van lede van die kabinet nie.

Ten opsigte van die vraag of die president lede van die kabinet volgens eie diskresie kan aanstel, bepaal die grondwetlike ooreenkoms (artikel 91(2)), dat die president die ministers aanstel, hul magte en funksies toewys en hul kan afdank. Rautenbach *et al.* (1996:185) interpreteer hierdie artikel as dat die president vrye diskresie het om ministers aan te stel, onderworpe aan sekere informele gebruike en politieke oorwegings wat toegepas kan word. Hierdie artikel is klaarblyklik in ooreenstemming met die ANC-standpunt dat die president ministers en adjunkministers volgens sy diskresie moet kan aanstel en ontslaan. Die NP-standpunt dat die president nie aanstellings volgens eie diskresie moet kan doen nie, is gevolglik nie aan gehoor gegee nie.

Met betrekking tot die vrae of die Grondwet vir net een of twee adjunkpresidentele voorsiening moet maak; of die tweede adjunkpresident van dié party afkomstig moet wees wat die tweede meeste stemme behaal het; en wat die bevoegdheids van sodanige persoon sou wees, kan die volgende aangetoon word: dat die ANC-standpunt ten gunste van net een adjunkpresident wat take uitvoer wat deur die president aan hom of haar toegewys word, grondwetlik beslag gekry het; dat die NP-standpunt van twee adjunkpresidentele waarvan die een president van ‘n party afkomstig is met die tweede grootste steun, nie in die Grondwet geakkommodeer is nie; dat die NP-standpunt dat

substansiële wetlike magte aan sodanige persoon toegewys moet word, asook dat hy of sy in belangrike besluite of aanstellings geken moet word, nie in die Grondwet weerspieël word nie. Die IVP het nie die daarstelling van die amp van adjunkpresident voorgestel nie, en die realisering daarvan in die Grondwet was dus nie in ooreenstemming met die standpunt van dié Party nie.

5.3.2 Die samestelling en besluitnemingsprosedures van die kabinet

Die ANC het die standpunt by monde van Mbeki²⁰ in die Grondwetlike Vergadering gestel dat die party wat die meeste stemme in verkiesings verkry, die regering moet vorm. Daar is ook aangevoer dat koalisies of ooreengekome samewerking tussen partye wat in die parlement verteenwoordig is, nie grondwetlik voorgeskryf moet word nie, maar 'n aangeleentheid van onderhandeling en vrywillige samewerking moet wees (Mbeki, 1995:9-10). 'n Skriftelike voorstel van die ANC aan Temakomitee 2 van die Grondwetlike Vergadering het ook aangetoon dat koalisies tussen partye in die kabinet gebaseer sal wees op vrywillige politieke ooreenkomste en nie verpligtend sal wees of deur die Grondwet vereis moet word nie (ANC, 1995(e):10).

De Klerk²¹ het op 4 April 1995 tydens sy begrotingsdebat in die Senaat laat blyk dat die NP ná 1999 gaan poog om die een of ander saamregeringsmodel daar te stel en nie gewone meerderheidsregering nie. Slegs saamregering ten opsigte waarvan minderheidspartye se standpunte ook by die neem van besluite in ag geneem word, kan die vertroue verder voer wat deur die RNE tot stand gebring is. In dié verband het hy aangetoon dat die NP nie "vasklou" aan die spesifieke model van die RNE waaraan die 1993-Grondwet beslag gegee het nie. Laasgenoemde kan wel as 'n belangrike vertrekpunt dien en in soverre daar tekortkominge in die model mag wees, kan aanpassings gedoen word (De Klerk, 1995). In 'n amptelike voorstel aan Temakomitee 2 het die NP aangedui dat dit nodig geag word dat voorsiening gemaak word vir die konsep van veelpartybesluitneming op die uitvoerende vlak op nasionale en provinsiale regeringsvlakke (NP, 1995(b):4).

Die IVP het dit gestel dat hulle nie glo in grondwetlik daargestelde maatreëls vir magsdeling nie. Die beskerming van minderhede moet eerder deur middel van 'n federale stelsel en effektiewe beskerming van minderhede in die parlement aandag geniet (IVP, 1995(a):7).

---

²⁰ Mnr. T M Mbeki, ANC-lid en uitvoerende adjunkpresident van die Republiek van Suid-Afrika in daardie stadium.

²¹ Mnr. F W de Klerk, in sy hoedanigheid as uitvoerende adjunkpresident.

Die 1996-Grondwet bepaal nie soos die 1993-Grondwet dat partye wat 'n sekere persentasie van die steun in 'n verkiesing op hul verenig, op 'n sekere aantal kabinetsportefeuiljies geregtig is nie. Artikel 91(3)(b) van die 1996-Grondwet bepaal dat die president enige aantal ministers uit die lede van die Nasionale Vergadering kan aanstel en dat nie meer as twee ministers van buite die Nasionale Vergadering aangestel moet word nie. Dit bring mee dat die president (wat uit die lede van die Nasionale Vergadering verkies word en dus uit die meerderheidsparty afkomstig sal wees) na eie goëddunke sy kabinet kan saamstel en dat daar geen grondwetlike bepaling is wat sodanige persoon verplig om lede van ander partye in die kabinet aan te stel nie. Hierdie bepaling is dus in ooreenstemming met die ANC-standpunt in dié verband, terwyl die NP-standpunt dat die Grondwet vir veelpartydeelname in die uitvoerende gesag voorsiening moet maak, nie geakkommodeer is nie. Die IVP was ook nie ten gunste daarvan dat veelpartybesluitneming voorskriftelik gemaak moet word nie, en gemelde grondwetlike bepaling is dus nie strydig met die IVP-standpunt nie.

Alhoewel dus op grond van bogenoemde gegewens aangevoer kan word dat die NP se onderhandelingsstyl ten opsigte van die samestelling van die kabinet akkommoderend was, kan die teendeel ook die geval wees. Met die aankondiging dat die NP aan die RNE onttrek, is een van die hoofredes vir sodanige onttrekking gemeld dat die nuwe Grondwet nie 'n bepaling bevat vir die voortsetting van enige vorm van gesamentlike besluitneming in die uitvoerende tak van regering nie (De Klerk, 1996:1). Hiervolgens kan dus geargumenteer word dat die NP nie 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van die aangeleentheid gevolg het nie, omrede dit aan die RNE onttrek het. Die NP het wel nie aan die proses in die Grondwetlike Vergadering onttrek nie, en ook die aanneming van die Grondwet in dié liggaam gesteun, wat daarop dui dat 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg is. Daar sou aangevoer kon word dat die ANC meer kompetend ingestel was ten opsigte van die onderhandeling van hierdie aspek, omrede dit waarskynlik met die kernbeginsel van meerderheidsregering te make gehad het.

Ten opsigte van die wyse van besluitneming in die kabinet het die ANC die idee gesteun dat die beginsel van meerderheidsbesluitneming moet geld. Die NP het voorgestel dat konsensusbesluitneming moet geld, soos deur bepalinge van die 1993-Grondwet weerspieël. Dit kan wel gekwalifiseer word deur meerderheidsbesluitneming oor nie-kontensieuse sake toe te laat (NP, 1995(b):7). Die IVP het hom nie in voorstelle oor besluitnemingsprosedures in die kabinet uitgelaat nie.

Die Grondwet bevat nie bepalings oor die wyse van besluitneming in die uitvoerende gesag ná 30 April 1999 nie. Dit bring mee dat die NP-voorstel van konsensusbesluitneming tussen al die partye wat in die kabinet verteenwoordig is, nie verwesenlik is nie. In praktyk bring dit mee dat die wil van die meerderheidsparty in die Nasionale Vergadering in die uitvoerende gesag sal seëvier, wat in ooreenstemming met die ANC-standpunt in dié verband was. Dit blyk dus ook hier dat die ANC se onderhandelingsstyl nie akkommoderend was nie, terwyl die NP geen ander keuse gehad het as om die meerderheidstandpunt te aanvaar en dus 'n akkommoderende onderhandelingsstyl te volg nie. Die onderhandelingsstyl van die IVP kan as kompetierend aangetoon word, omrede die IVP nie bepaalde besluitnemingsprosedures vir die kabinet voorgestel het nie, en die Grondwet in ooreenstemming met dié standpunt nie besluitnemingsprosedures beskryf nie.

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede wat partye gevolg het met die onderhandeling van 'n uitvoerende gesag waaraan die “finale” grondwet beslag moet gee, word vervolgens in grafiek 11 aangetoon.

5.3.3 Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van aspekte van die uitvoerende gesag in die 1996-Grondwet

Die onderhandelingsstyle en -ingesteldhede wat partye gevolg het, word in grafiek 11 aangetoon ten opsigte van die samestelling van die uitvoerende gesag, bevoegdhede van die hoof van die uitvoerende gesag en die wyse van besluitneming in die kabinet.

Grafiek 11: Onderhandelingsstyle en -ingesteldhede van partye met die onderhandeling van aspekte van die uitvoerende gesag waaraan die “finale” of 1996-Grondwet beslag moes gee

Handhawende ingesteldheid	Dwingende/kompeterende styl	Vermydingstyl
	<p>ANC:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beperking van president se bevoegdhede, al dan nie. • Samestelling van kabinet. • Besluitneming in kabinet. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Samestelling van kabinet. • Besluitneming in kabinet. 	
	Kompromiestyl	Akkommoderende styl
		<p>NP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beperking van president se bevoegdhede, al dan nie. • Samestelling van kabinet. • Besluitneming in kabinet. <p>IVP:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Beperking van president se bevoegdhede, al dan nie.
	Samewerkende ingesteldheid	

Grafiek 11 toon aan dat die ANC ten opsigte van al drie aangeleenthede, naamlik die bevoegdhede van die president, die samestelling van die kabinet asook die wyse van besluitneming in die kabinet 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg het. Die rede hiervoor is dat standpunte van dié Party oor gemelde aspekte in die Grondwet geakkommodeer is. Omdat 'n kompeterende onderhandelingsstyl dui op 'n onderhandelingsingesteldheid wat as handhawend beskryf kan word, kan die onderhandelingsingesteldheid van die ANC ten opsigte van hierdie aspekte as slegs handhawend beskryf word. Die rede waarom hierdie ingesteldheid ten opsigte van hierdie aspekte gevolg is, is waarskynlik dat dit vir die ANC aan die kernbeginsel van meerderheidsregering geraak het. Die NP het 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van al drie aangeleenthede gevolg, omrede standpunte van dié Party ten opsigte van gemelde aspekte nie in die Grondwet verwesenlik is nie. Aangesien 'n akkommoderende onderhandelingsstyl dui op 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid wat gevolg is, kan die onderhandelingsingesteldheid van die NP in hierdie opsig as samewerkend beskryf word. Die IVP-standpunt ten opsigte van die bevoegdhede van die president is nie in die Grondwet verwesenlik nie, terwyl die standpunte van dié Party ten opsigte van die samestelling en besluitneming in die kabinet wel in die Grondwet geakkommodeer is. Die IVP het dus 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van een aspek gevolg, terwyl 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van twee aangeleenthede gevolg is. Omdat 'n akkommoderende styl tot 'n samewerkende onderhandelingsingesteldheid bydra, en 'n kompeterende styl 'n handhawende onderhandelingsingesteldheid bevorder, kan die onderhandelingsingesteldheid van die IVP in dié opsig as effens meer handhawend as samewerkend beskryf word.

Aanvanklike partystandpunte wat vóór of met die aanvang van die 1993-onderhandelingsproses gestel is, word vervolgens met die 1993-Grondwet, in die eerste plek, en die 1996-Grondwet, in die tweede plek, vergelyk. Sodoende kan vasgestel word in welke mate partye daarin geslaag het om aanvanklike standpunte wat moontlik nie in die 1993-Grondwet geakkommodeer is nie, in die 1996-Grondwet te verwesenlik.

5.4 'N VERGELYKING VAN AANVANKLIKE PARTYSTANDPUNTE OOR 'N UITVOERENDE GESAG MET DIE BEPALINGS VAN DIE 1993- EN DIE 1996-GRONDWETTE

Die partystandpunte oor die verloop van die oorgangsproses na 'n demokratiese bedeling wat die totstandkoming en bevoegdheid van 'n oorgangs uitvoerende gesag ingesluit het, was net ten opsigte van die onderhandelinge in die VPOP van toepassing en nie weer ten opsigte van die grondwetskrywende proses vir die 1996-Grondwet nie. Die rede hiervoor was dat die verloop van die proses nie tydens die proses in die Grondwetlike Vergadering heronderhandel is nie omdat die verloop van die oorgangsproses waarop vroeër ooreengekom is, afgesluit is met die goedkeuring en inwerkingtreding van die "finale" Grondwet. Aangesien die ooreenkoms oor die verloop van die proses dus net eenmalig bereik is, kan dit nie in berekening gebring word by 'n beoordeling of partystandpunte in 'n groter mate in die 1996- as in die 1993-Grondwette neerslag gevind het nie.

Ten opsigte van partyvoorstelle vir 'n uitvoerende gesag wat in 'n nuwe grondwet ingesluit moet word, blyk dit dat die aanvanklike NP-voorstelle rakende 'n uitvoerende gesag wat 'n veelpartysamestelling het (NP, 1992(a):ongenommer), in die 1993-Grondwet verwesenlik is, maar nie weer in die 1996-Grondwet geakkommodeer is nie (sien die gegewens in tabel 4). Die ANC wat ten opsigte van die samestelling van die kabinet uit lede van verskillende partye en die duur van sodanige regering vir 'n vyf jaar tydperk 'n toegewing aan die NP-standpunt ten opsigte van die 1993-Grondwet gemaak het (ANC, 1992(c):2,7), was nie bereid om weer akkommoderend rakende hierdie aangeleenthede ten opsigte van die 1996-Grondwet op te tree nie (Mbeki, 1995:9-10) (sien tabel 4). Dit blyk dat die aanvanklike IVP-standpunt ten opsigte van die samestelling van die uitvoerende gesag in ooreenstemming met die aanvanklik ANC-standpunt was (Cachalia, 1992:259). Vanweë hierdie rede is die aanvanklike IVP-standpunt nie in die 1993-Grondwet verwesenlik nie, maar was die 1996-Grondwet in ooreenstemming met die aanvanklike IVP-standpunt (1996-Grondwet:artikel 91(3)(b)), naamlik dat magsdeling in die uitvoerende gesag nie deur die Grondwet voorskriftelik gemaak moet word nie (en word dit in tabel 4 as verwesenlik aangetoon).

Ten opsigte van die bevoegdheid van die hoof van die uitvoerende gesag is die aanvanklike ANC-standpunt, naamlik dat so 'n persoon oor uitvoerende bevoegdheid moet beskik (ANC, 1993(b):8) in 'n groter mate as die standpunte van die NP en die IVP, wat ten gunste van 'n beperking van die bevoegdheid van die president was (NP,

1992(a):ongenommer; *Beeld*, 11 Desember 1991), in die 1993-Grondwet verwesenlik (en word dit as sodanig in tabel 4 aangetoon). Die NP- en IVP-standpunte is ook in 'n mate geakkommodeer (soos in item 5.2.2.2 beredeneer, omrede die president nie oor 'n heeltemal onbeperkte bevoegdheid beskik nie), en daarom word in tabel 4 aangetoon dat hul standpunte ook in hierdie opsig verwesenlik is. Die 1996-Grondwet gee in nog 'n groter mate as die 1993-Grondwet gevolg aan die ANC-vertrekpunt in hierdie verband omdat die 1993-Grondwet bepaal dat die president in sy hoedanigheid as hoof van die uitvoerende gesag sekere bevoegdhede in oorleg met die lede van die kabinet moet uitoefen (met hul instemming dus), of ander bevoegdhede na raadpleging van die uitvoerende adjunkpresident moet uitoefen (1993-Grondwet:artikel 82(2) & (3)), en die bepalinge van die 1996-Grondwet daarop neerkom dat die president se magte nie deur die kabinet beperk word nie (Rautenbach *et al.*, 1996:177). Omdat die NP- en IVP-vertrekpunte ten gunste van 'n beperking van die bevoegdhede van die president was, word hierdie standpunt nie in die 1996-Grondwet weerspieël nie (en word dit as sodanige in tabel 4 aangetoon).

Ten opsigte van besluitneming in die kabinet was die ANC aanvanklik ten gunste daarvan dat meerderheidsbesluitneming moet geld en dat die minderheid nie 'n veto ten opsigte van 'n meerderheidsbesluit moet kan uitoefen nie (*Beeld*, 14 Junie 1993). Die NP was daarteenoor van mening dat konsensusbesluitneming moes geld (SAR, 1992(a):9). Die 1993-Grondwet het (soos in item 5.2.2.3 geargumenteer) op 'n kompromie tussen hierdie partystandpunte neergekom, alhoewel die NP tog in 'n groter mate van sy standpunt moes afstand doen as wat die ANC gedoen het. Omrede 'n kompromie wel getref is, word in tabel 4 aangetoon dat albei partye se standpunte verwesenlik is, terwyl die IVP se standpunt nie verwesenlik is nie. Waar die 1993-Grondwet wel nog 'n verpligting op die president en die lede van die meerderheidsparty in die kabinet plaas om konsensusbesluitneming deurlopend na te streef (Basson, 1994:130), kom sodanige beperking nie in die 1996-Grondwet voor nie. Die aanvanklike ANC-standpunt is dus in 'n groter mate as die NP-standpunt in die 1996-Grondwet geakkommodeer (en word dit as sodanig in tabel 4 aangetoon). Die aanvanklike IVP-standpunt ten opsigte van besluitneming in die kabinet kon nie uit beskikbare dokumentasie bekom word nie, maar daar kan afgelei word dat dié Party nie ten gunste van konsensusbesluitneming in die kabinet was nie, aangesien die veelpartysamestelling van die kabinet nie gesteun is nie (Cachalia, 1992:259). Tabel 4 dui gevolglik aan dat die IVP-standpunt in die 1996-Grondwet geakkommodeer is, terwyl dit nie in die 1993-Grondwet bewerkstellig is nie.

Bogenoemde gegewens word soos volg in tabel 4 geïllustreer:

Tabel 4: Vergelyking van aanvanklike beleidstandpunte ten opsigte van die uitvoerende gesag met die 1993- en 1996-Grondwette.

Beleidsaspekte				
1993-Grondwet		Bevoegdhede van president	Samestelling van kabinet	Wyse van besluitneming in kabinet
	ANC			
	Verweselik	*		*
	Nie-verweselik		*	
	NP			
	Verweselik	*	*	*
	Nie-verweselik			
	IVP			
	Verweselik	*		
	Nie-verweselik		*	*
1996-Grondwet	ANC			
	Verweselik	*	*	*
	Nie-verweselik			
	NP			
	Verweselik			
	Nie-verweselik	*	*	*
	IVP			
	Verweselik		*	*
Nie-verweselik	*			

Indien die verweseliking van aanvanklike vertrekpunte met die 1993-Grondwet, enersyds, en die 1996-Grondwet, andersyds, vergelyk word, wys tabel 4 dat die 1996-Grondwet in 'n groter mate aan bogenoemde aanvanklike onderhandelingsstandpunte van die ANC gehoor gee (al drie aangeleenthede is verweselik) as wat die 1993-Grondwet gedoen het (waar net twee aangeleenthede verweselik is). Waar die ANC se aanvanklike voorstel ten opsigte van die samestelling en tydsduur van die uitvoerende gesag in 'n nuwe grondwet nie in die 1993-Grondwet verweselik is nie, is dié aanvanklike vertrekpunt wel in die 1996-Grondwet geakkommodeer. Die 1996-Grondwet plaas ook nie 'n beperking op die bevoegdhede van die hoof van die uitvoerende gesag soos wat die 1993-Grondwet wel gedoen het nie. Net so is die verpligting om konsensusbesluitneming na te streef ook nie in die 1996-Grondwet vervat nie, soos wat die 1993-Grondwet wel vereis het. Die

groter mate van verwesenliking van hierdie aspekte in die “finale” Grondwet bring mee dat die beginsel van meerderheidsregering, wat die ANC regdeur die onderhandelinge probeer verwesenlik het, in ‘n groter mate in die “finale” as in die “Oorgangsgrondwet” bewerkstellig is.

Bogenoemde dui daarop dat die ANC weens strategiese redes op die kort termyn (ten opsigte van die 1993-Grondwet) aan die NP-standpunte toegegee het, ten einde sodanige aanvanklike uitgangspunt vollediger op die langer termyn (in die 1996-Grondwet) neerslag te laat vind. Dit het meegebring dat die ANC op die langer duur daarin geslaag het om die kernbeginsel van meerderheidsregering vollediger in die “finale” Grondwet neerslag te laat vind.

Waar die NP dus sekere toegewings van die ANC ten opsigte van die 1993-Grondwet kon kry, en dit geblyk het asof dié Party minder akkommoderend as die ANC was (omrede sy beginstandpunte in ‘n meerdere of mindere mate ten opsigte van al drie aangeleenthede verwesenlik is), het die proses ten opsigte van die 1996 grondwetlike proses verander, deurdat die NP moes toesien dat nie een van sy vertrekpunte verwesenlik is nie. Dit blyk dus dat die NP ten opsigte van die daarstelling van die 1996-Grondwet meer akkommoderend of samewerkend ingestel was (óf gedwing was om sodanige style en ingesteldheid te volg), omrede dit ten opsigte van meer aangeleenthede ten opsigte van die uitvoerende gesag moes toegee as wat vir die 1993-Grondwet nodig was. Ten opsigte van die vraag of die NP se onderhandelingsstyl en -ingesteldheid sodanig akkommoderend of samewerkend was dat dit ter wille van die bereiking van ooreenkomste toegegee het, en of dié Party eerder onder druk verkeer het om die onderhandelingsresultaat te aanvaar, kan die volgende geargumenteer word: Dat die NP, net soos die IVP, aan die grondwetskrywende proses kon onttrek het, en kon verkies het om nie tot die grondwetlike ooreenkoms in te stem nie. Die NP inteendeel, het verkies om deel van die grondwetlike ooreenkoms te bly en eers na afloop van die grondwetskrywende proses aan die RNE te onttrek. Hierdie gegewens steun die gevolgtrekking dat die NP wel ‘n akkommoderende onderhandelingsstyl en ‘n samewerkende onderhandelingsingesteldheid gevolg het deurdat die grondwetlike ooreenkoms gesteun is, ten spyte daarvan dat die standpunte van dié Party ten opsigte van voortgesette magsdeling in die uitvoerende gesag, die beperking van die president se magte en konsensusbesluitneming in die kabinet nie daarin weerspieël word nie. In teenstelling hiermee het die IVP aan die proses in die Grondwetlike Vergadering onttrek, en sou aangevoer kon word dat dié Party ‘n

vermydingstyl gevolg het, deurdat verkies is om nie deel van die grondwetlike ooreenkoms te wees nie, omrede nie aan sekere kernaangeleenthede gehoor gegee is nie.

Tabel 4 toon aan dat net een van die vertrekpunte van die IVP ten opsigte van die 1993-Grondwet verwesenlik is, teenoor twee aspekte wat nie verwesenlik is nie. Ten opsigte van die 1996-Grondwet het hierdie situasie verander deurdat twee aangeleenthede verwesenlik is teenoor een aspek wat nie geakkommodeer is nie.

5.5 GEVOLGTREKKING

Ten opsigte van voorstelle vir 'n uitvoerende gesag gedurende die oorgangsproses na demokrasie en die verloop van die oorgangsproses as sodanig (wat net tydens die VPOP en nie weer tydens die grondwetskrywende fase vir die 1996-Grondwet ter sprake was nie), kan die volgende aangetoon word: dat die ANC 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg het wat as meestal samewerkend beskryf kan word, omrede 'n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aspekte gevolg is, terwyl daar nie 'n aspek aangetoon is ten opsigte waarvan 'n kompeterende onderhandelingsstyl gevolg is nie. Ten opsigte van die volgende aspekte is 'n akkommoderende onderhandelingsstyl gevolg (standpunte in dié verband is dus nie in die Grondwet verwesenlik nie): dat op so min as moontlik detail in 'n onderhandelingsforum voor 'n verkiesing ooreengekom moet word ten einde die grondwetskrywende vergadering nie daaraan te bind nie; dat 'n interim-regering nie in 'n grondwetlike "lugleegte" sal funksioneer nie; en dat 'n vinnige oorgang tot meerderheidsregering nie sou plaasvind nie. Die ANC het 'n kompromis met die standpunte van die NP en die IVP aangegaan ten opsigte van die verloop van die oorgangsproses deurdat 'n grondwet wel tussen partye vóór 'n verkiesing onderhandel is wat strydig met die aanvanklike ANC-standpunt was. Ten opsigte van die bevoegdhede van veelparty uitvoerende oorgangstrukture voordat 'n verkiesing plaasvind, het die ooreenkoms ook op 'n kompromis tussen die ANC- en NP-standpunte gedui, aangesien 'n vorm van beperkte magsdeling met die Regering wel tot stand gebring is, alhoewel die Regering se vermoë om te regeer nie weggeneem is nie.

Die onderhandelingsingesteldheid van die NP is ten opsigte van hierdie aangeleenthede as meestal handhawend beskryf, omrede 'n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van drie aangeleenthede gevolg is, terwyl 'n akkommoderende onderhandelingsstyl nie ten opsigte van een aangeleentheid toegepas is nie. 'n Kompeterende onderhandelingsstyl (standpunte van die NP wat wel in die Grondwet verwesenlik is), is ten opsigte van die

volgende aspekte gevolg, naamlik die onderhandeling van detailooreenkomste vóór ‘n verkiesing wat die Grondwetlike Vergadering ten opsigte van die skryf van die “finale” grondwet sal bind, voortgesette grondwetlike regering totdat ‘n verkiesing plaasvind en totdat die “Oorgangsgrondwet” na ‘n verkiesing in werking tree, en van ‘n oorgangsproses na demokrasie wat nie ‘n vinnige oordrag van mag na meerderheidsregering teweegbring nie. Die NP het hierteenoor net moes aanvaar dat ‘n “finale” grondwet wel deur ‘n verkose grondwetskrywende vergadering geskryf sou word, wat in elk geval deel van ‘n kompromis met sy standpunt was oor die skryf van ‘n “Oorgangsgrondwet” in die veelparty-onderhandelingsforum. ‘n Kompromis is ook met die ANC-standpunt aangegaan ten opsigte van die bevoegdhede waarvoor veelparty-oorgangstrukture vóór ‘n verkiesing moet beskik.

Daar is aangetoon dat die IVP ‘n meestal handhawende onderhandelingsingesteldheid gevolg het (die meeste standpunte van die IVP is dus in die onderhandelingsresultate geakkommodeer), deurdat ‘n kompeterende onderhandelingsstyl ten opsigte van die volgende drie aspekte gevolg is: dat detailooreenkomste in ‘n grondwet ingesluit moet word voordat ‘n verkiesing plaasvind; dat voortgesette grondwetlike regering moet plaasvind; en dat ‘n vinnige oordrag van mag na ‘n meerderheidsregering nie moet plaasvind nie. ‘n Kompromis is met die ANC-standpunt oor die verloop van die oorgangsproses aangegaan deurdat ‘n detailgrondwet wel deur partye onderhandel is (ooreenkomstig die IVP-standpunt), maar dat so ‘n grondwet deur die verkose grondwetlike vergadering herskryf kon word (volgens die ANC-standpunt).

Ten opsigte van partystandpunte oor aspekte van ‘n uitvoerende gesag ter sprake wat in ‘n nuwe grondwet verwesenlik moes word, het die ANC ten opsigte van die 1993-Grondwet ‘n balans tussen ‘n handhawende en ‘n samewerkende onderhandelingsingesteldheid gevolg. Die ANC-standpunt ten gunste van ‘n president met uitvoerende bevoegdhede is verwesenlik, terwyl aan die NP-standpunt ten opsigte van die samestelling en ampstermyn van die kabinet toegee is. Met betrekking tot besluitneming in die kabinet is ‘n kompromis tussen die ANC- en NP-standpunte getref, en daarom is aangetoon dat die onderhandeling van dié aspek nie ‘n handhawende of ‘n samewerkende ingesteldheid bevorder het nie. Die onderhandelingsingesteldheid wat deur die NP in hierdie verband gevolg is, is aangetoon as effens meer samewerkend as handhawend, omrede ‘n akkommoderende onderhandelingsstyl ten opsigte van die hoof van die uitvoerende gesag en die wyse van besluitneming in die kabinet vasgestel is. Ten opsigte van die samestelling van die kabinet is ‘n kompeterende onderhandelingsstyl geïdentifiseer. Die IVP het ten

opsigte van hierdie aangeleenthede 'n onderhandelingsingesteldheid geopenbaar wat as slegs samewerkend beskryf is, omrede die standpunte van dié Party nie in die Grondwet geakkommodeer is nie. Die IVP het wel aan die proses in die VPOP onttrek en nie die aanvaarding van die 1993-Grondwet gesteun nie. Die gevolg hiervan is dat dié Party 'n onderhandelingsstyl van vermyding geopenbaar het wat nie as bydraend tot 'n spesifieke onderhandelingsingesteldheid beskou kan word nie.

Met betrekking tot die onderhandeling van aspekte van die uitvoerende gesag vir insluiting in die 1996-Grondwet is die onderhandelingsingesteldheid van die ANC as volledig handhawend aangetoon. Die rede hiervoor is dat die ANC-standpunte ten opsigte van die bevoegdhede van die hoof van die uitvoerende gesag, die samestelling van die kabinet en die wyse van besluitneming in die kabinet in die 1996-Grondwet verwesenlik is. Die onderhandelingsingesteldheid wat die NP ten opsigte van die daarstelling van hierdie aspekte in die 1996-Grondwet gevolg het, is as slegs samewerkend beskryf, omrede die NP-standpunte nie in die 1996-Grondwet verwesenlik is nie, en die NP die grondwetlike resultaat ten spyte hiervan aanvaar het. Die IVP het met die daarstelling van hierdie aangeleenthede in die 1996-Grondwet 'n onderhandelingsingesteldheid gevolg wat as effens meer handhawend as samewerkend beskryf kan word, aangesien standpunte van dié Party ten opsigte van die samestelling en besluitneming in die kabinet geakkommodeer is, terwyl die standpunt ten opsigte van die bevoegdhede van die president nie verwesenlik is nie. Omrede die IVP aan die proses in die Grondwetlike Vergadering onttrek het, en nie die 1996-Grondwet aanvaar of formeel goedgekeur het nie, kan die onderhandelingsingesteldheid van dié Party nie as handhawend óf as samewerkend beskryf word nie.

Die standpunte wat aanvanklik vóór die 1993-onderhandelingsproses deur partye ingeneem is in vergelyking met die inhoud van die 1993- en 1996-Grondwette, dui daarop dat die ANC se oorhoofse beleidsdoelwit van meerderheidsregering (by implikasie 'n kabinet deur die meerderheidsparty gevorm en meerderheidsbesluitneming in so 'n kabinet) nie volledig in die 1993-Grondwet verwesenlik is nie. Hierdie doelwit is wel volledig in die 1996-Grondwet geakkommodeer. Ook ten opsigte van die hoof van die uitvoerende gesag en die bevoegdhede van sodanige persoon is die aanvanklike standpunt van die ANC van 'n sterk uitvoerende president in 'n groter mate in die 1996- as in die 1993-Grondwet geakkommodeer. Die aanvanklike NP-standpunte van grondwetlik voorgeskrewe veelpartyregering, die beperking van die president se magte en konsensusbesluitneming wat gedeeltelik in die 1993-Grondwet verwesenlik is, is gevolglik